

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА**

ТДУ 809.155.0

ТКБ 81.2 Тоҷ

Ҷ-93

Бо ҳуқуқи дастнавис

ҶУРАҚУЛЗОДА УМРОН ШОДИҚУЛ

**ХУСУСИЯТҶОИ ЛЕКСИКӢ-СОХТОРИИ ИСТИЛОҶОТИ
ИҚТИСОДӢ ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ (ДАР АСОСИ МАВОДИ
ХУҶҶАТҶОИ МЕЪЁРИИ СОҶАИ ИҚТИСОДӢ ВА
ЛУҒАТНОМАҶО)**

**Диссертатсия аз рӯи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 –
Забони тоҷикӣ) барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
филологӣ**

**Роҳбари илмӣ: номзади илмҳои филологӣ, дотсент
Шукуров Г.Х.**

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....4-14

БОБИ I

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ ТАҲҚИҚИИ ХУСУСИЯТҲОИ ЛЕКСИКИИ ҲУЧЧАТҲОИ МЕЪЁРИИ

ИҚТИСОДӢ.....15-50

1.1. Асосҳои назарӣ-таҳқиқии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ.....15-28

1.2. Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ....28-38

1.3. Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони хориҷӣ....38-43

1.4. Ташаккули истилоҳоти нави иқтисодӣ ва қорбурди он дар
ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ.....43-44

1.5. Таҳлили назариявии вижагиҳои морфологии ҳуҷҷатҳои
иқтисодӣ44-49

Хулосаи боби якум.....49-50

БОБИ II

ХУСУСИЯТҲОИ ЛЕКСИКИЮ МАЪНОӢ ВА БАРОМАДИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДӢ ДАР ҲУЧЧАТҲОИ ИҚТИСОДӢ ВА ЛУҒАТНОМАҲОИ СОҲАВӢ.....51-133

2.1. Таснифоти мавзӯии истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳо ва
луғатномаҳои иқтисодӣ.....51-84

2.1.1. Вожа ва истилоҳоти соҳаи бонқдорӣ.....58-73

2.1.2. Вожа ва истилоҳоти соҳаи андоз ва андозбандӣ.....73-76

2.1.3. Вожа ва истилоҳоти соҳаи молия.....76-78

2.1.4. Вожа ва истилоҳоти соҳаи ҳисобдорӣ ва омор.....78-80

2.1.5. Вожа ва истилоҳоти соҳаи аудит.....80-84

2.2. Баромади таърихӣи вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ.....84-103

2.2.1. Вожа ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ (форсиасл).....88-97

2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтибосӣ.....97-103

2.2.2.1 Иқтибоси вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ аз забони арабӣ..97-100

2.2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ аз забонҳои русиву аврупоӣ	
иқтибосгардида.....	100-103
2.3. Тасниф ва таҳлили сохтори вожа ва истилоҳоти	
иқтисодӣ.....	103-128
2.3.1. Матолиби муқаддимавӣ.....	103-111
2.3.2. Вожа ва истилоҳоти сода.....	111-113
2.3.3. Вожа ва истилоҳоти сохта.....	113-117
2.3.4. Вожа ва истилоҳоти мураккаб.....	117-125
2.3.5. Вожа ва истилоҳоти таркибӣ ва ибораистилоҳот.....	125-128
Хулосаи боби дуюм.....	128-129
Хулоса ва пешниҳодҳо.....	130-133
Феҳристи адабиёт.....	134-153

МУҚАДДИМА

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Дар кори диссертационӣ хусусиятҳои вожагониву сохтори калимаю истилоҳоти иқтисодӣ мавриди таҳқику баррасӣ қарор мегирад.

Аҳамияти таҳқиқ. Забони тоҷикӣ дар масири таърих ҳамчун забони ҳуҷҷатгузори расмӣ дар давлатдории сулолаҳои гуногуни таърихӣ эътироф гардида, бо ғановати таркиби луғавӣ ва низоми ташаккулёфтаи сарфию наҳвӣ садсолаҳо барои ҳуҷҷатгузори расмӣ хидмат кардааст. Ғановати луғавию грамматикӣ он имкон медиҳад, ки дар шароити мусоиди таърихӣ ҳамчун забони ҳуҷҷатҳои коргузорӣ мавриди истифода қарор гирад. Аз ин рӯ, вобаста ба сатҳи рушд ва таҳаввули забони тоҷикӣ зарурате пеш меояд, ки вижагиҳои забони ҳуҷҷатҳои коргузорӣ таҳқиқ шавад. Таҳқиқи луғавию грамматикӣ масъалаҳои вобаста ба ҳуҷҷатнигорӣ барои ҳаллу ҷасли як қатор масъалаҳо замина мегузорад. Дар замони муосир яке аз илмҳои рушдкардаистода – иқтисод ба ҳисоб меравад, ки бидуни тақомули ин соҳа ба роҳ мондани фаъолияти устувори давлатдорӣ душвор аст. Барои дуруст ба роҳ мондани фаъолияти иқтисодӣ дар сатҳи давлат зарур аст, ки ҳуҷҷатнигории он бо забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – забони тоҷикӣ дар сатҳи касбӣ роҳандозӣ шавад. Лозим ба зикр аст, ки то ҳол доир ба забони ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, хусусиятҳои луғавию сохтори он кори илмӣ алоҳида анҷом дода нашудааст. Тасмим дар ин самт барои ошкор кардани хусусиятҳои луғавию сохтори ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар заминаи таҳлили маводи зерсоҳаҳои он: омор, андоз ва дигар бахшҳо равона карда шудааст.

Дар забоншиносони тоҷик доир ба таҳқиқи истилоҳот асару мақолаҳои зиёде таълиф гардидаанд, аммо доир ба мавзӯи мо то ҳанӯз кори илмӣ мукамал анҷом дода нашудааст, ки дар онҳо моҳияти забонии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва истилоҳоти он муайян карда

шуда бошад. Бо дар назардошти ин, дар доираи мавзуи интихобшуда тасмим гирифтём, ки хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисодро мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Инчунин, дар диссертатсия гурӯҳбандии мавзуи истилоҳоти иқтисодӣ, вижагиҳои сохторӣ, нақши воситаҳои калимасоз дар низоми истилоҳоти иқтисодӣ, таснифи истилоҳоти иқтисодӣ аз ҷиҳати мансубияти забонӣ, ибора-истилоҳоти иқтисодӣ ва нақши феълҳо дар ташкили истилоҳоти иқтисодӣ ва муҳимтар аз ҳама дар сохтани калима ва таркибҳои соҳаи иқтисодӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, махсусияти вожагонӣ ва сохтории онҳо муайян карда таъйину таҳқиқ шуданд. Ин аст, ки дар диссертатсия вижагиҳои вожагониву сохтории забони тоҷикӣ дар асоси маводи ҳуччатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо дар замонҳои истиқлол аз масъалаҳои меҳварии қори мо ба ҳисоб меравад. Баррасии ин масъала, ба назари мо, муҳим буда, дар таҳқиқи масъалаҳои баррасишаванда мубрам ба ҳисоб меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дар забоншиносии тоҷик истилоҳоти иқтисодӣ ва мавқеи қорбурди онҳо дар ҳуччатҳои соҳаи иқтисодиёт то кунун мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор нагирифтаанд. Пажухишҳои дар ин самт анҷомдодашуда, асосан, ҳуччатҳои меъёрии соҳаи маориф ва ҳуқуқро дар бар мегиранд. Муҳаққиқоне, ки дар забоншиносии тоҷик дар самти ҳуччатнигории соҳаҳои гуногун таҳқиқот анҷом додаанд, хусусиятҳои морфологӣ ё луғавии ҳуччатҳоро бештар ба назар гирифтаанд. Дар соҳаи иқтисод китобҳои алоҳида ва луғатномаҳо аз рӯйи зерсоҳаҳои иқтисод мунташир шудаанд, ки хусусияти дастурӣ ва таълимӣ доранд. Таҳқиқи хусусиятҳои луғавию морфологии забони тоҷикӣ бештар дар асоси осори назмию насрии адабиёти тоҷик рӯйи қор омадаанд, ки мо аз онҳо дар қори диссертатсионӣ истифода хоҳем кард. Аз ҷумла муҳаққиқоне, ки дар ин самт таҳқиқот анҷом додаанд В. В. Виноградов, Л. С. Пейсиков, В. С. Расторгуева, Ю. А. Рубинчик, Н. Маъсумӣ, М. Қосимова, Ш. Рустамов, Б. Камолитдинов, М. Н.

Қосимова, Ҳ. Мачидов, Д. Саймиддинов, Д. Хочаев, А. Мирзоев, Ш. Кабилов, С.Раҳматуллозода, С. Назарзода, С.Анварӣ, М. Ҳ. Султонов, Т. Шокиров, Г.Х. Шукуров, Ш. Бобомуродов ва дигарон мебошанд.

Забони тоҷикӣ дар тури таърих марҳалаҳои гуногуни таҳаввул ва рушдро аз сар гузаронида, то замони мо чун забони комил ва аз ҷиҳати сохтори сарфию нахвӣ ташаккулёфта омада расидааст. Дар ҳар марҳала вобаста ба шароити таърихӣ ҷӣ аз ҳайси луғот ва ҷӣ аз лиҳози сохторӣ мукамал шудааст. Бинобар ин, новобаста ба вазъи сиёсӣ таърихӣ ва шароити иҷтимоӣ, забони тоҷикӣ асосат ва рисолати худро ҳифз намудааст. Таърихи пайдоиш ва масири рушди забони тоҷикӣ нишон медиҳад, ки дар ҳар давраи замон забони тоҷикӣ тағйироти сифатиро аз сар гузаронида, сохти грамматикӣ худро устувор нигоҳ доштааст. Забони тоҷикӣ тавонистааст, ки дар марҳалаҳои гуногуни таърихӣ худро чун забони неруманд ва тавоно дар риштаҳои гуногуни илм муаррифӣ намояд.

Агар ба таърихи рушди забони тоҷикӣ рӯ орем, мушоҳида мешавад, ки он дар марҳалаҳои муайяни таърихӣ тақомул ёфта, таркиби луғавӣ ғанӣ гардидааст. Аз ин рӯ, забоншиносон ин марҳалаҳоро дар асоси далелҳо ба таври дақиқ гурӯҳбандӣ кардаанд. Ба андешаи Муҳаммадҷон Шакурӣ “забони тоҷикӣ, ки дар ҳавзаи Тоҷикистони имрӯза таҳаввул ва рушд карда, дар рушди он таъсири авомили иҷтимоӣ сиёсӣ нақши муайяне бозидаанд. Ба андешаи ӯ, забони тоҷикӣ дар замони шӯравӣ се давраи рушдро аз сар гузаронидааст. Давраи аввал солҳои 1920 -1930; давраи дувум солҳои 1940-1950 ва давраи сеюм – аз солҳои 1970 то солҳои 1990- ро дар бар мегирад” [202, 72]. Ин гурӯҳбандиро Г. Шукуров дар монографияи худ тақвият бахшида, давраи чаҳорумро, ки аз солҳои 90-уми садаи ХХ то замони муосирро дар бар мегирад, бо номи давраи истиқлол [202, 35] муайян кардааст.

Дар забоншиносии тоҷик, хусусан, дар замони истиқлол ба масъалаҳои истилоҳнигорӣ истилоҳгузинӣ бештар тавачҷуҳ зоҳир

гардид, ки дар ин самт хидмати олимони тоҷик: М. Шукуров, М. Қосимова, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, Ҳ.Мачидов, Д. Саймиддинов, Ф. Зикриёев, Д. Хочаев, Ш. Кабилов, С. Назарзода, М. Ҳ. Султонов, А. Ҳасанов, С. Анварӣ, Т. Шокиров ва ғ. назаррас буда, доир ба масъалаҳои гуногун ва паҳлуҳои мухталифи маъношиносӣ, истилоҳшиносӣ ва сарфу наҳви забони тоҷикӣ таҳқиқоти судманд анҷом додаанд. Падидаи хеле муҳим ва нодир дар ин давра, ки ба илми забоншиносии тоҷик такони бузург бахшид, ин таҳқиқи осори забоншиносии ниёгон, пажӯҳиши забонҳои бостонӣ ва миёнаи эронӣ ва ҳамгироии илмию фарҳангии форсизабонон дар ин самт мебошад.

Дар ин давра на танҳо осори адибон, балки забони матбуоти даврӣ, ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар соҳаҳо, ки вазъи забони моро дақиқ инъикос мекунанд, мавриди таҳқиқ қарор гирифтанд. Таҳқиқи мо низ дар забоншиносии тоҷик комилан нав буда, вижагиҳои луғавӣ ва сохтори истилоҳоти иқтисодии забони тоҷикиро дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ фаро мегирад. Агар ба таърихи таҳқиқи вижагиҳои луғавӣ, сарфу наҳви забони тоҷикӣ тавачҷуҳ намоем, танҳо ишораҳо ба назар мерасанд, аммо то ҳол истилоҳоти иқтисодӣ ба таври комил омӯхта нашудааст.

Тағйири низоми иҷтимоӣ ва дигаргуниҳои сиёсӣ боис гардидаанд, ки дар забони тоҷикӣ таҳаввул ва таҷдиди қабатҳои забонӣ ба вуҷуд оянд. Чунин падида дар натиҷаи таъсири омилҳои муайяни лингвистӣ ва экстролингвистӣ сурат гирифта, на танҳо дар бахши истилоҳшиносӣ, балки дар дигар бахшҳо, аз ҷумла, дар забони ҳуҷҷатҳои коргузори соҳаи иқтисод низ мушоҳида мешаванд.

Аз рӯйи мушоҳидаи мо аксари пажӯҳишҳои анҷомдодаи муҳаққиқон таҳти таъсири анъанавии таҳқиқоти забоншиносии рус рӯйи қор омадаанд. Дар миёни муҳаққиқон Д. Хочаев ба вижагиҳои сарфию наҳвии забон аз диди афкори донишмандони гузашта тавачҷуҳ намуда, то

хадди имкон осори забоншиносии гузаштаи моро аз нав эҳё кардааст. Гурӯҳи дигари муҳаққиқон таҳқиқро дар асоси маводи осори бадеӣ ба роҳ монда, бо роҳу равиши тоза ва услуби хос вижагиҳои сарфию наҳвӣ ва луғавии забони тоҷикиро таҳлилу баррасӣ намудаанд.

Истилоҳоти иқтисодӣ як ҷузъи истилоҳоти илмии забони форсӣ-тоҷикӣ буда, дар давраи миёнаи ташаккулёбии забони форсӣ ташаккул ва тақомул ёфта буд. Муҳаққиқи забони форсии миёна Д. Саймиддинов дар мавриди истилоҳоти бахши иқтисод ва дорой чунин ибрози андеша намудааст: “Ин бахши луғоту истилоҳоти форсии миёна бо иллати парокандагӣ ва нобудии солномаҳо ва асноди дафтардориву коргузорию замони Сосониён ба пуррагӣ маҳфуз намондааст” [152,243].

Забоншинос дар асоси сарчашмаҳои маҳфузмонда чандин истилоҳи соҳаи иқтисодро аз қабилӣ sohr, arz, хироч ба риштаи таҳқиқ қашида, онҳоро аз ҷиҳати баромад ва маъноии истилоҳиашон шарҳу эзоҳ додааст.

Доир ба сиккаҳо ва муомилати пулӣ чунин ибрози назар намудааст: Pisiz-сиккаи хурди мисӣ, Dangдонг сиккаи хурд, ки дар муомилаи пули охирии арзиш ба шумор меравад. Мавсуф дар зерфасли “Омор, вом, боч” доир ба вожаҳои ифодакунандаи даромад, музди кор, харҷ, пардохт, хазина маълумоти пурра додааст [158,243].

Солҳои охир тамоюли таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмию коргузорӣ дар соҳаҳои гуногун таҳким ёфта, махсусан, тавачҷуҳ ба таҳқиқи маводи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ бештар гардидааст. Таҳқиқи хеле муфассал дар ин самт ба қалами Т. Шокиров дахл дорад. Муҳаққиқ дар пажӯҳишҳои хеш забони тоҷикӣ ва вижагиҳои онро дар асоси маводи ҳуқуқӣ ба риштаи таҳқиқ қашидааст. Таҳқиқоти Т. Шокиров ба қисмати лексикаи забони тоҷикӣ дахл дошта, истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломиро дар забони тоҷикӣ мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Дар монографияи Т. Шокиров истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломии тоҷик дар асоси маводи пурарзиш таҳқиқ шуда, асосан, ба осори хаттии забони

форсии миёна, забони суғдӣ ва авестой така намудааст. Дар диссертатсия истилоҳоти ҳуқуқии тоисломӣ дар заминаи китоби «Авесто» чамъоварӣ гардида, ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст, ки арзиши баланди илмӣ дорад. Муҳаққиқ дар мавриди доираи қорбурди истилоҳоти ҳуқуқии пешазисломии забони тоҷикӣ чунин ибрози андеша намудааст: «Хусусан, истилоҳоти замони зардуштӣ, ки то замони интишороти Исломи дар ҳудуди имрӯзаи Осиёи Марказӣ, Эрон, Афғонистон, қисми муайяни Ҳинду Чин, Озарбойҷон, Арманистон ва Туркия маъмул буданд, дар доираи муассисоти ҳуқуқӣ ба сабаб расидаанд» [197,113].

Монографияи Ш. Бобомуродов ба хусусиятҳои морфологии забони ҳуҷҷатҳои меърию ҳуқуқии соҳаи маориф бахшида шуда, дар он вижагиҳои морфологии қорбасти исм, сифат, шумора, ҷонишин ва феълӣ зарф, инчунин, пешоянду пасоянд ва пайвандқоро баррасӣ гардидааст.

Дар монографияи Г. Шукуров «Таҳаввули забони тоҷикӣ дар даврони Истиқлол» фасли алоҳида ба зуҳури истилоҳоти нави иқтисодӣ бахшида шудааст, ки муҳаққиқ доир ба вижагиҳои сарфӣ истилоҳоти нави иқтисодӣ маълумот дода, заминаҳои пайдоиши истилоҳоти нави иқтисодиро ба таҳаввули забон дар давраи соҳибистиқлолӣ алоқаманд медонад. Муҳаққиқ дар мавриди густариш ва интишори истилоҳоти нави чунин андеша дорад: «Қонуну қарорҳо ва тавзеҳоти аксар мувофиқа ва хабару мақолате, ки мансуби соҳаи иқтисод ҳастанд, дар рӯзномаҳо интишор меёбанд. Аз ин рӯ, истилоҳоти нави ба воситаи ин навиштаҳо дар забони матбуот роиҷ гардидаанд» [204,129].

Таҳқиқи мо дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои соҳаи иқтисод ва луғатномаҳо рӯйи қор омада, вижагиҳои луғавию сохтори ҳуҷҷатҳои меърию соҳаи иқтисод ва истилоҳоти иқтисодиро дар бар мегирад.

Робитаи таҳқиқ бо мавзӯҳои ниҳоди илмӣ. Масъалаҳои дар таҳқиқот баррасишуда бо барномаҳо ва мавзӯҳои таҳқиқоти илмӣ робитаи ногуфтаанд дорад.

Натиҷаҳо ва хулосаҳои таҳқиқоти илмӣ дар таҳия ва такмили барномаҳои таълимӣ нақши муҳим дошта метавонад. Мавзӯи таҳқиқоти мазкур дар доираи яке аз самтҳои корҳои илмӣ – таҳқиқоти кафедраи забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи давлатии Данғара ба нақша гирифта шуда, анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ муайян кардани вижагиҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ, луғатномаҳо, таҳлили баромади забонии вожаю истилоҳоти иқтисодӣ - аслий, иқтибосӣ, вижагиҳои сохтории истилоҳоти иқтисодӣ, таҳлили луғавию маъноии истилоҳоти иқтисодӣ, тавсеаи маъноӣ дар матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо мебошанд.

Вазифаҳои таҳқиқ. Вазифаҳои асосии таҳқиқ омӯзиш ва пажӯҳиши ҳамачонибаи хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод буда, дар алоқа ба ин таҳлили хусусиятҳои истилоҳоти иқтисодӣ, ҷойгоҳи онҳо дар ҳуҷҷатҳо, иқтибоси истилоҳот, раванди ташаккули онҳо, инчунин, таҳлили лингвистии калима ва таркибҳои иқтисодӣ, баромади забонии истилоҳоти иқтисодӣ муқаррар карда шудаанд.

Дар баробари ин, таҳқиқот ҳалли масъалаҳои зеринро тақозо менамояд:

- омӯзиши хусусиятҳои луғавию ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ;
- таснифоти мавзӯии истилоҳоти иқтисодӣ;
- муайян кардани хусусиятҳои истилоҳоти иқтисодӣ;
- таҳлили хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳоти иқтисодӣ;
- баррасии нақши вандҳо дар ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ;
- баррасии вожа ва истилоҳоти мураккаб ба ибора-истилоҳҳои иқтисодӣ;

- муайян кардани мавқеи калимаҳои асли дар ташаккули калима ва таркибҳои иқтисодӣ;

- муайян кардани вомвожаҳо дар ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ.

Методҳои таҳқиқ. Дар рисола, асосан, усули таҷзияву таҳлил, муқоиса, таҳлилу натиҷагирӣ истифода гардидааст. Бо усули ташхис ва таҳлили мантиқӣ вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, баромади онҳо, тавсиф ва таснифи вожа ва истилоҳот сурат гирифтааст.

Навоварии илмӣ диссертатсия. Диссертатсия кӯшиши аввалин барои таҳлили хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Навоварии диссертатсияи мазкур дар он ифода меёбад, ки бори нахуст хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ (дар асоси ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо) ва истилоҳоти иқтисодӣ вобаста ба хусусиятҳои сохторию маъноии истилоҳоти иқтисодӣ, баромад, тавсиф ва таснифи вожаҳо ва истилоҳот аз ҷиҳати мавзӯӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатҳои соҳавӣ мавриди таҳқиқ ва пажӯҳиш қарор гирифтаанд.

Аҳамияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Омӯзиши хусусиятҳои луғавию сохтории ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ барои он муҳим ва мубрам мебошад, ки он барои таҳия ва танзими луғатномаҳои иқтисодӣ, таҳия ва сохтани ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ, таълиму тадриси забони тоҷикӣ дар риштаи иқтисодӣ, навиштани китобҳои дарсии забони тоҷикӣ барои факултети иқтисод, таълими курсҳои махсус мусоидат мекунад.

Барои расидан ба мақсаду ҳадафҳои таҳқиқ ба омӯзиши осори илмӣ, рисолаҳо ва мақолаҳои илмӣ олимони маъруфи соҳаи луғатшиносӣ, калимасозӣ, истилоҳнигорӣ, ҳуҷҷатнигорӣ, инчунин, назарияҳо ва усулҳои таҳқиқи олимони зерин таъя кардем: В. В. Виноградов, Л. С. Пейсиков, В. С. Расторгуева, Ю. А. Рубинчик, Н. Маъсумӣ, М. Қосимова, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, Ҳ. Мачидов, Д. Саймиддинов, Д. Хочаев,

А. Мирзоев Ш. Кабиров, С. Раҳматуллозода, С. Назарзода, Н. Пиров, С. Анварӣ, М. Ҳ. Султонов, Т. Шокиров, Г. Х. Шукуров, Ш. Бобомуродов.

Объекти таҳқиқ. Манбаъҳои асосии таҳқиқотро намунаи ҳуҷҷатҳои меъриии иқтисодӣ, луғатномаҳо: “Фарҳанги истилоҳоти байналмилалӣи бонкдорӣ”, “Фарҳанги молия ва бонкдорӣ”, “Фарҳанги тафсирии иқтисодии русӣ-англисӣ-тоҷикӣ”, “Фарҳанги истилоҳоти назарияи иқтисодӣ (тарҷума ва тафсир)”, “Луғати муосири иқтисодӣ”, “Луғати истилоҳоти иқтисодӣ (русӣ-тоҷикӣ)”, “Фарҳанги молиёт (русӣ ба англисӣ ва тоҷикӣ)”, “Луғати тафсирии байналмилалӣи ҳисоботи молиявӣ (русӣ-англисӣ-тоҷикӣ)”, “Луғати мухтасари ибораҳои иқтисодӣ” ва китобҳои дар соҳаи ҳуҷҷатнигорӣ (“Корғузурӣ ва дафтардорӣ”), ки бо забони тоҷикӣ нашр шудаанд, ташкил медиҳанд.

Предмети таҳқиқ. Таҳлили хусусиятҳои вожагониву сохтори истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатҳои соҳавӣ дар забони адабии муосири тоҷикӣ ҳамчун предмети таҳқиқ муайян карда шудааст.

Саҳми унвончӯ дар таҳқиқи мавзӯ. Муаллифи диссертатсия бо таъя ба маводи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаю донишномаҳо хусусиятҳои луғавию маъноии калима ва истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои меъриии иқтисодӣ истифодашуда, мухтассоти сохторӣ, тавсифу таснифи вожа ва истилоҳоти аз ҷиҳати мансубияти забонӣ, маводи ҳуҷҷатҳои меъриии иқтисодӣ, луғатномаҳои иқтисодиро муайян кардааст. Дар диссертатсия ва мақолаҳои нашрнамудаи муаллиф натиҷаи асосии таҳқиқ инъикос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи “Хусусиятҳои вожагонӣ - сохтори истилоҳоти иқтисодӣ ва ҳуҷҷатҳои меъриии соҳаи иқтисодӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ бо шиносномаи ихтисоси илмии 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ) мутобиқат мекунад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Истилоҳоти иқтисодӣ гурӯҳи махсуси воҳидҳои луғавии забони тоҷикиро ташкил дода, дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ҷойгоҳи хоса доранд. Бо вучуди он ки бо дигар гурӯҳҳои луғавӣ умумият дошта бошанд ҳам, бо як қатор хусусиятҳои худ аз дигар воҳидҳои забонӣ фарқ мекунанд.

2. Ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ дар замони Истиқлол бо хусусиятҳои маъноӣ, таҳти омилҳои ғайризабонӣ сурат гирифта, барои тақомули таркиби луғавии забони тоҷикӣ мусоидат кардаанд.

3. Заминаи пайдоиш ва ташаккули таҳаввули калима ва истилоҳоти соҳаи иқтисод таҷдиди муҳтаво ва сохтори системаи иқтисодии ҷомеаи тозаистиклоли тоҷик буда, аз тарҷума, таҳия ё сохтани истилоҳоти нав дар забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод сарчашма мегиранд.

4. Зухури падидаи нави иқтисодӣ ва ташаккули системаи бозор барои тақмили таркиби луғавии забони тоҷикӣ мусоидат карда, дар натиҷа воҳидҳои нави луғавӣ пайдо гардиданд, ки онҳо бештар дар забони ҳуҷҷатҳои расмӣ-корғузори соҳаи иқтисод ва фарҳангҳои соҳавӣ инъикоси худро ёфтаанд.

5. Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳо сурат гирифта, нақши воситаҳои калимасоз муайян карда шудаанд.

6. Истилоҳоти иқтисодии иқтибосӣ ва корбурди онҳо дар таркиби матни ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод таҳлил гардида, вобаста ба дараҷаи истеъмол тасниф карда шуданд.

7. Таҳаввули сохтори ифодаёбии воҳидҳои забонӣ: калима ва ибораи истилоҳоти иқтисодӣ омӯхта шуда, ҷиҳатҳои фарқкунанда ва навоариҳои ба вучуд омада, мушаххас карда шуданд.

Коркарди амалии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи давлатии Данғара, суратчаласаи №4 аз 22. 11. 2023 баррасӣ ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Мазмун ва муҳтавои асосии диссертатсия дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣю байналхалқии илмӣ-амалии “Конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ – фахру мубоҳоти миллат» дар мавзуи «Баъзе хусусиятҳои ҳуҷҷатҳои меъёрӣ дар соҳаи иқтисодӣ», Данғара, 2023” ва “Конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявии “Масъалаҳои рушди хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити гузариш ба низоми нави рақамикунонии иқтисодиёт” дар мавзуи «Таҳқиқи баромади таърихии вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ» Данғара, 2024 ироа гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Мазмуну муҳтаво ва нуктаҳои асосии диссертатсия дар 3 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти ҚТ ва 2 мақола дар маҷмуаҳои конференсияҳои ҷумҳуриявӣю байналмилалӣ ва дигар маҷаллаҳои илмӣ нашр шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 155 саҳифаи компютериро ташкил медиҳад.

БОБИ I

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ ТАҲҚИҚИИ ХУСУСИЯТҲОИ ЛЕКСИКИИ ХУЧЧАТҲОИ МЕЪЁРИИ ИҚТИСОДӢ

1.1. Асосҳои назарӣ-таҳқиқии хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ

Корбурди воҳидҳои луғавӣ, аз ҷумла калимаҳои умумистеъмол ва истилоҳоти иқтисодӣ дар хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ дорои вижагиҳои луғавӣ буда, таҳқиқи он барои рушди илми забоншиносӣ, инчунин ҳалли масъалаҳои илмӣ ба услуби нигориши хуччатҳои расмӣ коргузори дахлдошта, мусоидат мекунад. Дар хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо, ки солҳои охир таҳти таъсири тарҷума ва дигар омилҳо ба миён омадааст, баробари дигар воҳидҳои забонӣ: калима, ибора ва ҷумла, истилоҳоти нави иқтисодӣ низ серистеъмол гардидаанд, ки бо вижагиҳои луғавии худ аз дигар гурӯҳҳои луғавию маъноӣ фарқ мекунанд. Таҳқиқи хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо дар забоншиносии миллий таҷрибаи нав аст ва аз ҷониби забоншиносон ба таври комил мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. Сарчашмаҳои илмӣ тасдиқ мекунанд, ки то ҳол доир ба хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтори хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ кори илмӣ анҷом дода нашудааст ва ҳамзамон вобаста ба ҷараёни тақомули соҳаи иқтисод зарурати омӯзиш ва таҳлилу пешниҳоди хуччатҳои расмӣ иқтисодӣ, ислоҳу такмили намунаи хуччатҳо ба миён омадааст. Зарурати таҳқиқи онҳо, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки дар муносибатҳои иқтисодии дохили кишвар ва робитаҳои байналмилалӣ барои ба меъёр даровардани хуччатҳо бидуни таҳлили ҳамачонибаи лингвистии онҳо ғайримкон аст. Баррасии илмӣ онҳо аз лиҳози сарфию нахвӣ ва услубӣ метавонад сурат гирад, ки заминаи ба миён омадани корҳои илмӣ алоҳида мегардад.

Дар миёни воҳидҳои луғавии таркиби матни хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ истилоҳот ҷойгоҳи хос дошта, таҳаввулу ташаккули забони

хуччатҳои расмию коргузорию метавон тавассути баррасии хусусиятҳои сохториву маъноӣ ва вижагиҳои грамматикӣ онҳо дуруст баҳогузорӣ кард. Бо вучуди он ки дигар воҳидҳои забонӣ дар шаклгирии матни хуччатҳо сахм доранд, вале истилоҳоти иқтисодӣ чавҳари онро ташкил медиҳанд.

Дар коргузорӣ баробари хуччатҳои соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, ҳуқуқ, сиёсат, дипломатия, тиб ва ғайра хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ чойгоҳ ва мақоми вижа доранд. Таҳқиқи хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва морфологӣ онҳо барои дар сатҳу сифати баланд ва мувофиқ ба роҳ мондани истифодаи хуччатҳои расмӣ иқтисодӣ шароит фароҳам меоранд. Солҳои охир хуччатнигорӣ ба шоҳаи мустақили илм табдил ёфта истодааст, аз ин рӯ, хуччатнигорӣ масъалаҳои сохтан ва таҳия кардани хуччатҳо, услуби нигориши хуччатҳои иқтисодӣ, анвои хуччатҳои иқтисодӣ, вижагиҳои забонӣ хуччатҳои иқтисодӣ ва масъалаҳои ба ин монандро дар бар мегирад, ки таҳқиқи ҳамаҷонибаи онҳо амри зарурист.

Тавачҷух ба масоили таҳқиқ ва асосҳои назарии хуччатнигорӣ собиқаи таърихӣ дорад ва бо гузашти замон таҳким ёфта, пояҳои илмӣ он устувор гардида истодааст. Агар ду давраи ташаккулёбии забони форсии тоҷикиро бо сабаби дастрас набудани маводи таҳқиқи истисно кунем, дар давраи сеюми ишкишофи забони форсии тоҷикӣ ё худ форсии нав, махсусан дар замони Сомониён ташкили низоми устувори давлатдорӣ сабаб гардид, ки хуччатҳои расмӣ бевосита бо забони давлатӣ – забони форсии тоҷикӣ таҳия гардидаанд. Раванди ташаккули забони адабӣ, ки бо он хуччатҳои расмӣ навишта мешаванд, якбора ба амал наомада, замони муайян ва омилҳои таъсиргузоро тақозо мекунад.

“Забони умумихалқии гуфтугӯӣ дар услубҳои гуногуни осори хаттӣ-бадеӣ, илмӣ, мукотибот, идорӣ, коргузорӣ мустаҳкам шуда,

ривочу равнақ ёфта, ба меъёри муайян даромада, забони адабиरो ташкил медиҳад” [74,7].

Таҳқиқи вижагиҳои луғавию сохтори забони тоҷикӣ дар асоси матнҳои бадеӣ барвақт оғоз гардида, дар баробари он омӯзиши хусусиятҳои лингвистии истилоҳоти соҳавӣ рушд мекунад. Собикаи таърихӣ таҳқиқи воҳидҳои гуногуни луғавӣ дар забоншиносӣ қадимӣ буда, муҳаққиқони забоншинос, махсусан доир ба истилоҳот ва калимаҳои соҳавӣ бо офаридани асарҳои таҳқиқотӣ ва тартиб додани луғатномаҳои тафсирии чандзабона самти минбаъдаи таҳқиқ ва баррасии ҷиҳатҳои назарии воҳидҳои луғавии забон ва вижагиҳои морфологӣ онро муайян кардаанд.

Ба андешаи забоншиносон истилоҳот дар бахши лексикология гурӯҳи махсуси луғавӣ буда, вижагии онҳо дар ҳамбастагӣ ба ин ё он соҳаи илми мушаххас зоҳир мегардад. Мушкилоти асосии таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ, аз ҷумла, истилоҳоти иқтисодӣ заминаҳои назарӣ ва амалии пайдоиши онҳо, вижагиҳои маъноӣ ва сохтори онҳо, инчунин ҷиҳатҳои морфологӣ қорбасти онҳо дар таркиби матнҳо мебошад. Дар умум аломат ва хусусияти истилоҳот ягона аст, вале вижагиҳои маъноӣ, дараҷаи пайдоиш, сарчашмаҳои ташаккул ва дигар вижагиҳои забонии онҳо сабаби пайдо шудани тафовут ва монандӣ гардидааст. Ба ғайр аз ин, қорбурди онҳо дар таркиби матнҳои илмӣ ва ҳуҷҷатҳои соҳавӣ бо равишҳои гуногун сурат гирифтаанд. Муҳимтарин тафовути истилоҳоти иқтисодӣ аз дигар гурӯҳҳои луғавӣ дар он зоҳир мегардад, онҳо ба соҳаи иқтисод алоқаманду мансубанд ва ин барои фарқ кардани онҳо аз дигар гурӯҳи истилоҳот мусоидат мекунад.

Истилоҳоти иқтисодӣ бештар дар осори илмӣ мавриди истифода буда, қорбурди онҳо баробари дигар воҳидҳои забонӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаҳои иқтисод низ ба мушоҳида мерасад. Таҳқиқи истилоҳот ва қорбурди онҳо дар осори насрӣ ва луғатномаҳо аз

ҷониби забоншиносон анҷом дода шудааст, вале доир ба забон ва услуби нигориши ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ҳанӯз кори илмӣ ба вучуд наомадааст. Гуфтан бамаврид аст, ки таҳқиқи истилоҳот ва ё дигар воҳидҳои луғавию сохтории забони тоҷикӣ бештар дар асоси маводи осори бадеӣ ба вучуд омадаанд.

Омӯзиш ва таҳқиқи вижагиҳои забони форсии тоҷикӣ аз асри XVIII, яъне замони рушди муносибатҳои иқтисодию дипломатии Эрон ва Хуросон бо дигар давлатҳо оғоз мегардад, ки ин раванд якбора барои навиштани ҳуҷҷатҳо ва мактубу фармонҳо ва аҳдномаҳо бо забони форсии тоҷикӣ замина фароҳам овард. Ин гуна навишатаҳо хеле зиёданд, вале як масъала равшан аст, ки дар таҳқиқи забоншиносони ҷаҳон ва олимони ватанӣ хеле кам ба осори илмии забоншиносии форсу тоҷик тавачҷуҳ карда шудааст. Ҳол он ки ҳазинаи осори илмӣ таҳқиқии ниёғони мо ғанӣ буда, бо сабабҳои номаълум аз назарҳо дур монда, мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор нагирифтааст.

Дар оғози садаи XX яке аз нахустин китобе, ки дар асоси дастовардҳои дастурнависи давраи нав ва мувофиқи талаботи табиати забони тоҷикӣ рӯйи қор омадааст, китоби “Сарфу наҳви тоҷикӣ”-и Саидризо Ализодаи Самарқандӣ буд. Чӣ тавре дар сарсухани он овардаанд, ин китоб як таконеро дар омӯзиши сарфу наҳви тоҷикӣ ба миён овард: “... номгузории китоби Саидризо Ализода “Сарфу наҳви тоҷикӣ” инқилобе буд дар илми забоншиносии давраи нави тоҷик” [6,6] .

Дар ин китоб доир ба бахшҳои гуногуни забони тоҷикӣ маълумот дода шудааст. Забони асар сода ва маълумотҳо мушаххасу фаҳмо пешниҳод карда шудаанд.

Пажӯҳиши забони тоҷикӣ дар даврони Шуравӣ идома меёбад ва олимони зиёде, ки парвардаи макотиби илмии Шуравӣ буданд, ба таҳқиқи забони тоҷикӣ оғоз мекунанд. Дар миёни онҳо

забоншиносоне ба майдони илм меоянд, ки таҷрибаи илмии Шуравиро асоси кори худ қарор дода, дар илми забоншиносии тоҷик бисёре аз масъалаҳои баҳсбарангезу таҳқиқталаби забони тоҷикиро ҳаллу фасл мекунанд. Забоншиносони тоҷик дар асоси маводи осори бадеӣ ба таҳлили қабатҳои забонӣ таҳқиқот анҷом дода, вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сарфию наҳвии забони тоҷикиро таҳлилу хулосабарорӣ кардаанд, вале доир ба забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ таҳқиқ дертар оғоз мегардад. Таҳаввули забони адабӣ на танҳо ба осори бадеӣ, балки ба ҳуҷҷатҳои расмӣ низ алоқаманд аст. Дар робита ба таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ Ш. Бобомуродов чунин менависад: *“Забони ҳуҷҷатнигориро аз забони адабӣ ҷудо тасаввур кардан ғайримкон аст, зеро ҳуҷҷатҳо бо забони адабӣ таҳия ва интишор карда мешаванд”* [18,3-4].

Яке аз намунаи ҳуҷҷатҳои расмӣ, ки истифодаи он аз замонҳои хеле қадим ривож доштааст, нома ё мактуб мебошад, ки он имрӯз низ ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ мавриди истифода қарор дорад. Доир ба номанигорӣ таҳқиқоти илмӣ низ анҷом дода шудааст. Мисбоҳиддини Нарзикул дар монографияи худ *“Эъҷози хусравӣ”*- и Амир Хусрави Деҳлавӣ ва суннатҳои номанигорӣ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ (асрҳои X-XIV)” таърихи пажӯҳиш ва истифодаи номанигориро баррасӣ карда, дастурҳои зиёдеро доир ба номанигорӣ зикр мекунад, ки аз собиқаи таърихӣ доштани анъанаи номанигорӣ бо забони форсии тоҷикӣ дарак медиҳад. Ӯ дар рисолаи хеш чунин меорад: *“Дар бораи суннатҳои тоисломии паҳлавӣ ва арабии иншои нома ва таълифи дастуроти нависандагӣ бештар аз рӯи маълумоти мундариҷ дар манобеъ ва маохизи таърихию адабӣ метавон суд ҷуст”* [94,19].

Ҳуҷҷати дигари хеле маъруф амру фармонҳо мебошанд, ки баробари ба вучуд омадани давлатдорӣ мо тоҷикон вучуд доштанд.

То замони мо шаклу қолаби онҳо тағйир ёфтааст, вале моҳияти онҳо ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ то имрӯз пойбарҷост.

Яке аз сабабҳои ба таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ рӯ овардани муҳаққиқони тоҷик ба миён омадани китобу дастурҳои алоҳида доир ба ҳуҷҷатҳои расмию коргузори буд. Заминаи нашр гардидани дастур ва китобҳо доир ба ҳуҷҷатнигорӣ ин мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ ва зарурати бо забони давлатӣ ба роҳ мондани ҳуҷҷатгузори мебошад. Аз ин рӯ, баробари навиштан ва нашр гардидани китобу дастурҳо доир ба ҳуҷҷатгузори расмӣ, таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои коргузори низ оғоз гардид. Ҳамзамон вобаста ба соҳаҳои гуногун луғатномаҳои соҳавӣ ба нашр расиданд. Таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ вобаста ба мавқеи корбурди воҳидҳои забонӣ, аз ҷумла истилоҳот сурат гирифта, маъноӣ луғавӣ ва грамматикӣ вожаҳо дар асоси матни ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори, аз ҷумла ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ мавриди пажӯҳиш қарор мегиранд.

Дар охири садаи XX ва ибтидои садаи XXI як қатор дастуру китобҳо доир ба ҳуҷҷатнигории расмӣ ба нашр расиданд. Яке аз ин китобҳои ба нашр расида “Дастури санаднигорӣ”- и Ҳасани Ёрзод буд. Дар ин китоб муаллиф доир ба намунаи ҳуҷҷатҳои умумии коргузори маълумот дода, тарзи навиштан ва таҳияи чанд ҳуҷҷатро нишон медиҳад. Мавсуф дар сарсухани китоби худ ҷунин меорад: “Решаҳои таърихӣ санадҳо хеле амиқ рафтааст. Иншоӣ онҳо хосса дар байни мардуми деринарӯзгор ва деринафарҳанги мо дар гузаштаҳои басо дур расм гардида буд. Пораҳое аз санадҳои қуҳан то рӯзгори мо ба ёдгор мондаанд. То қарни VIII-и мелодӣ сандаҳо дар Хуросону Мовароуннаҳр ва фаротар аз он ба забонҳои гуногуни эронӣ иншо мегардиданд, ки мо кунун онҳоро “забонҳои форсии миёна” меномем. Дар садаҳои IX-X дар замони оли Сомон санадҳо ба забони форсии дарӣ менигоштан. Форсии дарии аҳди сомонӣ

хамин забони форсист, ки то ба имрӯз мо тоҷикон, мардуми Афғонистон ва Эрон ба он сухан мегӯем, таълим мегирем, менависем ва асараҳо меофарем”. [236, 30].

Ҳуҷчатнигорӣ бо забони форсии тоҷикӣ таърихи тӯлонӣ дошта, баробари ташаккул ва тақомули низоми давлатдорӣ такмил ёфтааст. Шаклгирии намунаи асноди гуногун вобаста ба дониш ва салиқаи ҳуҷчатнигории котибон сурат гирифта, шаклу қолабҳои дар гузашта роиҷ буда, имрӯз қобили қабул нест. Сабаб ин аст, ки дар давоми садсолаҳо ҳукуматҳо борҳо дигар шуда, на ҳамаи ҳокимон ашхоси маҳаллӣ буданд. Китоби Ҳасани Ёрзод, ки аввалин дастур дар замони истиқлол мебошад, намунаи ҳуҷчатҳои расмӣ коргузорӣ оварда шуда, доир ба ҳар як ҳуҷчат, тарзи навиштани онҳо маълумот додааст. Услуби навишти ҳуҷчатҳо аз гузашта то имрӯз бо истифода аз вожа ва таркибҳои сурат мегирифт, ки баёнгари эҳтирому самимият буданд. Барои мисол: **лутфан, эҳтироман, бо сипос** ва амсоли инҳо ҳуҷчатҳо навишта мешуданд.

Намунаи ҳуҷчатҳои дар дастурҳои ғавқуззикр оварда шуда, аз забони русӣ тарҷума шудаанд ва ё бо ибтикори муаллиф сохта шудааст. Дар “Дастури санаднигорӣ”- и Ҳасани Ёрзод истилоҳоти зерин бо вариантҳо пешниҳод гардидаанд, мисли телефоннигошт// телефонхабар, тарҷумаи телеграмма; дафтарчаи кор, баъдтар дафтарчаи меҳнатӣ шудааст [235,121].

Дар ин дастур мо бо вожа ва таркибҳои дучор омадем, ки барои истифодабарандагони ҳуҷчатҳои расмӣ то андозае номафманд. Зикр кардан бамаврид аст, ки аз ин ҳуҷчатҳо ҳамаи аъзои ҷомеа истифода мекунанд ва на ҳамаи онҳо маълумоти хуби забонӣ доранд. Масалан, дар намунаи аризаҳо чунин таркиб истифода гардидааст: **намунаи аризаи истихдом - ба кор даромадан** [236,8]. Дар ин таркиб вожаи **истихдом камистеъмол аст**. Вожаи дигар **эҳтироман** [236,9] аст. Ба ҷойи ин вожаи **боэҳтиромро** истифода кардан мувофиқи мақсад аст.

Вожаи дигар, ки дар ин дастур истифода гардидааст, **пазириш** мебошад. Вожаи **пазириш** ба маънии **ба кор қабул кардан** истифода шудааст, ки ба ҷои: **пазириш ба кор** [236, 94], истифодаи таркиби **ба кор қабул кардан** ба услуби ҳуҷҷатнигорӣ мувофиқ аст.

Дар дастури таълимие, ки аз ҷониби Р. Хокиров “Қорҳои мустақилонаи донишҷӯён” [231] ба таъб расидааст, дар қисмати дуюми он доир ба ҳуҷҷатҳои расмии коргузори маълумот дода шуда, намунаи ҳуҷҷатҳои расмӣ оварда шудааст. Муаллиф доир ба 20 навъи ҳуҷҷат ва тарзи навишти онҳо маълумот медиҳад.

Бояд зикр намуд, ки хангоми навиштани номи ҳуҷҷатҳо ба қаринаи русии онҳо эътибор дода шуда, номгӯи ҳуҷҷатҳо бо тарҷумаи русии онҳо оварда шудааст. Ҷунончи, истилоҳи **сафария**, ҳамчун тарҷумаи **командировочное удостоверение** [231,52] истифода гардидааст, ки истилоҳи **сафария** камистеъмол аст.

Китоби “**Ҳуҷҷатнигорӣ ва коргузори**”- и **Баҳоваддин Қодиров** аз лиҳози мазмуну муҳтаво нисбатан комил мебошад. Муаллиф дар асараш доир ба ҳуҷҷатҳои гуногун, аз ҷумла доир ба ҳуҷҷатҳои расмии коргузори соҳаи иқтисод маълумот медиҳад. Дар муқаддимаи китоб зикр мекунад, ки дар замони Сомониён сохтори идорие амал мекард, бо номи “Девони муставфӣ”, ки бевосита ба масоили молиявӣ расидагӣ мекард: “Девони муставфӣ фаъолияти молиявиро анҷом медод, ки сарвари он хазинадор буд. Ӯ дар ихтиёри худ ҳисобчиҳо дошт ва онҳо ба ҳисобу китоби харчу дахли хазинаи давлат машғул буданд” [66,4].

Б. Қодиров боби сеюмро ба ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бахшида, доир ба анвои гуногуни ҳуҷҷатҳои молиявӣ пулӣ, намунаи ҳуҷҷатҳои бонкии пардохтҳо, борхати таҳвили бор, ҳуҷҷатҳои хазинадорӣ, ҳисоботи молиявӣ ва амсоли инҳо маълумот медиҳад. Инчунин дар ин асар доир ба масоили назариявии таҳияи ҳуҷҷатҳо ва талабот ба онҳо маълумот пешниҳод гардида, асосан, ба бахшҳои муҳим ва

асосии соҳаи иқтисод: муҳосибот, ҳисобҳои бонкӣ ва дигар зерсохторҳои соҳаи иқтисод тавачҷуҳ карда шудааст. Вобаста ба зерсохторҳо намунаи ҳуҷҷатҳои расмию коргузори ин соҳа оварда шудааст. Чунончи: “Ҳоҳиш мекунем, ки дар асоси дастурамали Бонки миллии Тоҷикистон, ки маълум аст ӯ эътибор дорад, барои фаъолияти молиявии корхонаи мо ҳисоби бонкӣ боз намоед”. [66,125].

Дар ин матн таркиби **маълум аст ӯ эътибор дорад** ҳам аз лиҳози мантиқ ва ҳам услуб бо кадом мақсад истифода гардидааст, маълум нест, зеро дар матн ибораи “Дастурамали бонки милли” истифода гардидааст, ки пас аз овардани он зарурати истифодаи ин таркиб аз байн меравад. Дар ҳуҷҷати дигар муаллиф чунин меорад: “Намунаи имзоҳо ва муҳрро пешниҳод намуда, хоҳиш мекунем, ки ҳангоми ба ҳисоби бонки №”___ **амалиёт гузаронидан ҳатмӣ шуморед ва ҳамон чек ва фармоишҳои дигарро эътиборнок донед**, ки дар он имзои якум ва имзои дуюм вуҷуд дошта бошад. Дар ин матн таркибҳои **ҳатмӣ шуморед** ва **эътиборнок донед** истифода гардидаанд, ки ғалат мебошанд. Ин ҳуҷҷатро дар чунин шакл метавон тартиб дод: “Ҳоҳиш мекунем, ки ҳангоми ба ҳисоби бонки №”___ **амалиёт гузаронидан, истифодаи намунаи имзоҳо ва муҳрро ҳатман ба ҳисоб гиред, чек ва фармоишҳои дигар бо имзоҳои якум ва дуюм эътибор доранд**” [66,126].

Дар ҳуҷҷати дигар: Уҳдадории хазинадор чунин оварда шудааст: “Фармоиш оид ба пардохт ё радди пардохт” [66,134]. Дар ин таркибҳо ғалатҳо ба мушоҳида мерасанд. Шакли дурусти он чунин аст: “Фармоиш оид ба пардохт ё рад кардани пардохт”.

Дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ истилоҳот ва калимаҳои мансуб ба ин соҳа серистеъмол буда, таҳлили матни онҳо нишон медиҳад, ки аксари онҳо дар натиҷаи тарҷума ва ё аз рӯи зарурат сохта шудаанд. Мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ раванди таҳияи луғатномаҳои иқтисодиро дар баробари луғатномаҳои тахассусии

дигар соҳаҳо таҳким бахшид. Миқдори ин гурӯҳи луғатномаҳо мушаххас карда нашудааст, вале қариб дар тамоми зерсоҳаҳои соҳаи иқтисод луғатномаҳои алоҳида таҳия ва тартиб дода шудаанд. Луғатномаҳои мурағабгардида – луғатномаҳои дузабона ва чандзабона, луғатномаҳои тафсири ва фарҳангҳои дузабонаи тафсири мебошанд. Таҳлили назариявии онҳо нишон медиҳанд, ки ҳамаи ин луғатномаҳо ва фарҳангҳо мувофиқи талаботи таҳия ва тартиби луғатноманависӣ рӯйи қор омадаанд. Чунончӣ, “Луғати муосири иқтисодӣ”, ки аз ду ҷилд иборат аст, фарогири 3000 калима ва истилоҳи иқтисодӣ аст. Муаллиф дар муқаддима чунин қайд мекунад: “Қобили қайд аст, ки дар истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ ва тафсиру ташреҳи баъзе аз ин истилоҳот ба забони модарии мо ҳанӯз ягонагиву ҳамгунӣ ба назар намерасад” [234,5].

Воқеан ин гуна шакл гирифтани истилоҳот ва истифодаи онҳо дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ заминаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ доранд. Наметавон дар айни замон ҳамаи истилоҳоти иқтисодиро ҳамгун кард, зеро ҳар рӯз падидаи нави иқтисодӣ дар низоми иқтисоди миллӣ зухур мекунад ва он ҳатман бо гунаҳои гуногун ифода меёбанд.

Дар матни ҳуҷҷатҳои расмӣ, ки бо услуби расмию коргузори навишта мешаванд, тамоми воҳидҳои забонӣ: калима, ибора, ҷумла ва амсоли инҳо истифода мегарданд. Дар миёни ин воҳидҳои забонӣ истилоҳоти соҳавӣ ҷойгоҳи хос доранд, зеро моҳияти ҳуҷҷат ва ба қадом соҳа тааллуқ доштани онро бештар тавассути истилоҳот метавонанд равшантар ифода намоянд. Дар забони ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ муайян кардани меъёри забони адабӣ барои меъёрсозии забони ҳуҷҷатҳо кумак мекунад. Аз ин рӯ, барои дуруст ба роҳ мондани ҳуҷҷатнигорӣ истифодаи меъёри забони адабӣ ҳатмист. Чи тавре ки тағйири вазъи иҷтимоию сиёсӣ, ба тағйири забони осори бадеӣ ё илмӣ таъсир мегузорад, ба забони ҳуҷҷатҳои расмӣ низ

таъсири омилҳои дохилӣ ва берунии забон муҳим буда, боиси дигаргунӣ мегардад. Масалан, рушди иқтисодиёт боиси дар сатҳи баланд истифода шудани истилоҳоти иқтисодӣ гардида, забони ҳуҷҷатҳо такмил меёбанд. Аз рӯйи таҳлилҳо маълум мешавад, ки дар ҳуҷҷатгузори соҳаи иқтисод истилоҳот бештар барои фарқ ва ҷудо кардани забон ва услуби ҳуҷҷатҳои соҳаи иқтисод нисбат ба дигар воҳидҳои забонӣ нақши бештар доранд. Аз ин рӯ, барои таҳлили хусусиятҳои луғавию морфологӣ ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод мо бештар ба таҳлил ва тавзеҳи истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳо омада тавачҷуҳ кардем.

Солҳои охир ба мушоҳида мерасад, ки доир ба забоншиносии миллӣ тавачҷуҳи забоншиносон бештар гардида истодааст. Дар ин замина он тавсифи назарии истилоҳоти соҳавиро на танҳо дар асоси забоншиносии умумӣ, махсусан забоншиносии русию аврупоӣ, балки дар асоси назарияҳои илмӣ пешниҳодкардаи забоншиносони гузаштаи худ ба роҳ мондем.

Раванди ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ ба ду ҷанбаи асосӣ вобаста аст: яқум ба пайдоиши иқтисод ҳамчун илми мустақил ва дувум ба таҳаввулу ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ дар заминаи дигаргуниҳои иҷтимоӣ бавуҷудомада.

Забоншинос Б. Камолиддинов оид ба раванди пайдоиш ва истифодаи истилоҳоти илмӣ дар забони адабии тоҷикӣ чунин андеша намудааст: “Дар марҳалаҳои аввал барои ифодаи он мафҳуми нав дар забон чанд калима ё истилоҳ пайдо мешаваду байни аҳли илм ва қалам дар атрофи қобилияти маъно ифода кардан, сохту таркиб ва то чӣ андоза мувофиқ будан ё набудани он ба асолат ва рӯҳу табиати забони адабӣ баҳсу мунозира оғоз мегардад, чунонки дар охири солҳои 50-ум дар атрофи мафҳуми спутник (мушак, радифи сунъии замин, ҳамроҳи маснӯи замин ва ғайра) ва ё дар арафаи қабули як ҳуҷҷати муҳимтарини давлатӣ-

иваз кардани истилоҳи **конститутсия бо сарқонун, қонуни асосӣ** ва ғайра рух дод” [59,28].

Қайд кардан зарур аст, ки вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ, асосан, бо забони лотинӣ ва забонҳои аврупоӣ, инчунин бо забони арабӣ сохташуда мавриди истифода қарор гирифтааст. Истилоҳоти аслии тоҷикӣ низ зиёд мебошанд, ки ташаккули онҳо ба замони гуногун алоқамандӣ доранд. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки ин раванд дар замони истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар инкишоф меёбад. Мушоҳида мешавад, ки на танҳо дар забони тоҷикӣ, балки дар тамоми забонҳои олам истилоҳоти иқтисодӣ ва дигар воҳидҳои забони ба ин соҳа мансуб мунтазам ва босуръат ташаккул ёфта истодаанд.

Таҳқиқоти назариявии забоншиносон дар ҳавзаҳои илмии Шуравӣ ва пас аз Шуравӣ, аз рӯи нишондоди сарчашмаҳои илмӣ бештар ба қорҳои таҳқиқоти забоншиносон: А. А. Реформатский, Г.О. Винокур, В. В. Виноградов, С. Г. Баходурова, О. С. Ахманова, С. П. Кушнерук, А. В. Рахманин, Н. Маъсумӣ, Б. Камолиддинов, Р. Ғаффоров, С. Ҳочиев, Д. Саймиддинов, Ҳ. Мачидов, Д. Хочаев, С. Назарзода, Ш. Кабиров, С. Анварӣ ва дигарон рӯи қор омадаанд.

Дар байни олимону донишмандон дар мавриди муқаррар кардани соҳи истилоҳот гуногунандешӣ ҷой дорад. Бархе аз забоншиносон вожаҳои истилоҳшавандаро аз як ё ду калима иборат медонанд, гурӯҳи дигар бошанд, ба истилоҳ ибораҳоро нисбат медиҳанд. Дар алоқа ба ин таҳлилу муқоисаи истилоҳоти иқтисодӣ нишон медиҳанд, ки истилоҳоти яккалимагӣ ва ё аз чанд калима иборат буда, на танҳо аҳамияти назарӣ доранд, балки дорои хусусияти амалӣ мебошанд. Ҷиҳати муҳими истилоҳ, ин хусусияти калимасозӣ ва истилоҳофарӣ доштани онҳо аст. Доир ба роҳҳои истилоҳсозӣ ақидаҳо якранг нестанд. Дар илми забоншиносӣ афкори илми гуногунҷанба мавҷуд аст. Ин раванд, махсусан дар солҳои 20 - уми садаи ХХ инкишоф

ёфта, минбаъд сабаби дар илми истилоҳшиносӣ рӯйи кор омадани афкори гуногуни илмӣ мегардад. Аксар забоншиносон вобаста аз объекти илмии худ, ба истилоҳ ҳамчун объекти таҳқиқот баҳои гуногун дода, афкори илмии гуногунро рӯйи кор овардаанд.

Дар таҳқиқ мо ба андешаи олимони соҳа Д. С. Лотте, Г. О. Винокур, А. А. Реформатский, В. П. Даниленко ва олимони тоҷик С.Назарзода, Мирзо Ҳасани Султон, П. Нуров, М.Қосимова ва дигарон таъя намудем. Дар муайян кардани ҷиҳатҳои назарии истилоҳ афкори гуногун мавҷуд аст, вале то ҳол андешаи истилоҳшинос Д. С. Лотте барои ҳама муҳаққиқон арзиши умумӣ дорад ва аксарият андешаи илмии ӯро эътироф мекунад:

1. Истилоҳ ҳамчун баҳши низоми истилоҳшиносии миллӣ баррасӣ карда мешавад;
2. Ҷузъи истилоҳ воҳиди минималии дорои маъноӣ истилоҳ буда, дар истилоҳсозӣ ширкат мекунад;
3. Истилоҳи ташаккулёфтаи стода, албатта дорои «норасоӣ»- ҳо аст;
4. Якмаъноии «мутлақ» ва «нисбӣ»- и истилоҳ фарқ карда мешавад;
5. Тақсимооти маъноӣ мафҳум ба «асосӣ» ва «чалбшуда» зарур аст;
6. Пеш аз ҳама зарур аст истилоҳи ба танзимдаровардашударо ҳамчун пешниҳоди истилоҳшиносӣ қабул кард, то мутахассисон ба маъноӣ истилоҳоти нав сарфаҳм раванд;
7. Дар навбати аввал ба шакли дурусти шохаҳои истилоҳотсозӣ диққат бояд дод, ки заминаи истилоҳсозӣ ба ҳисоб мераванд, аз онҳо тамоми сохтори истилоҳсозии соҳавӣ вобаста аст;
8. Истилоҳи сохташуда бояд номи худи предмет ё мафҳумро дошта бошад, дар онҳо набояд синоним ва омоним вучуд дошта бошад;
9. Истилоҳоти мавҷуда ва сохташаванда бояд дар асоси ҷузъҳои муайян- «қисман» (маъноӣ) ё «асосӣ» ва (агрегатӣ) ба вучуд оянд [74,14].

Истилоҳшиносӣ ҳамчун як баҳши илми забоншиносӣ дар заминаи афкори гуногуни илмӣ рушд карда истодааст. Ҳар як забоншинос вобаста ба соҳаи таҳқиқи худ истилоҳотро шарҳу тафсир карда истодааст. Касе аз муҳаққиқон ба таҳқиқи истилоҳшиносӣ нуқтаи охир нагузоштааст, то ҳол баҳс дар ин самт идома дорад. Истифодаи истилоҳоти соҳавӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ ҳатмӣ буда, воситаи асосии фарқ кардани ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ аз ҳуҷҷатҳои меъёрӣ соҳаҳои дигар ба ҳисоб мераванд.

1.2. Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ

Таҳаввулоти иҷтимоӣ ҳамеша ба забони расмию коргузори таъсир дошта, таркиби матн ва услуби нигориши ҳуҷҷатҳои расмиро тағйир медиҳанд. Баробари ин, дар ҷомеа таҳқиқ аз ҷаҳолияти доимӣ ба ҳисоб меравад, ки собиқаи таърихӣ он дар забони тоҷикӣ қадимӣ аст. Вақте ба матни ҳуҷҷатҳои расмӣ тавачҷуҳ мекунем, дар таркиби онҳо ҳама воҳидҳои забонӣ вобаста ба мавқеи корбурд истифода мешаванд, вале истилоҳоти соҳавӣ ҷойгоҳи вижа доранд. Фарқ кардани анвои ҳуҷҷатҳои расмӣ, ҳуҷҷатҳои соҳавӣ тавассути истилоҳоти дар ҳуҷҷат истифодагардида сурат мегирад.

Дақиқтар ба сарчашмаҳои хаттии давраҳои ташаккулёбии забони тоҷикӣ нигарем, мушоҳида мекунем, ки истилоҳоти иқтисодӣ дар забони форсии миёна ҳарчанд пурра то замони боқӣ намондааст, аммо мавқеи устувор доштааст. Ин баҳши луғоту истилоҳоти форсии миёна ба иллати парокандагӣ ва нобудии солномаҳо ва асноди дафтардориву коргузори замони Сомониён ба пуррагӣ маҳфуз намондааст. Бо вучуди ин, як қисм истилоҳоти иқтисодӣ дар мадракоти он давра маҳфуз мондааст. Забоншинос, муҳаққиқи забони форсии миёна Д. Саймиддинов дар китоби “Вожашиносии забони форсии миёна” [152] бахшро бо унвони “Бархе аз истилоҳоти баҳши иқтисод ва дорой” таълиф намуда, истилоҳоти иқтисодии ин давра

аз чихати мавуъ ба фаслҳои “Сика ва муомилоти пулӣ”, “Омор, вом, боч” даврабандӣ намуда, мавриди пажӯҳиш қарор додааст.

Муҳаққиқ як қатор вожаҳои ин бахшро таҳлил намуда, чунин менигоранд: вожаи *gohr* чуз маънии муштарақ ба таври вижа дар осори паҳлавӣ ба маънои “сармояи пулии боарзиш” низ ба қор меравад, ки ин маъно аз забони авестой *gaeva*-“дорой, мол” идома кардааст. Арзиши чиз ва ё мол бо вожаи *arz* маънӣ мешавад. Идомаи он дар форсии нав *arj* ва *arz* аз ҳамин ҷо *arjmand* ва *arjismand* “дорой арзиш ва боарзиш” [152,244] пайдо шудааст.

Дар замони Сомониҳо асноди иқтисодӣ ва истилоҳоти иқтисоди дар пояъ ташаккул қарор дошт ва ин маъниро Д. Саймиддинов чунин арзёбӣ намудааст: “Аз замони Сосониён анвои гуногуни сиккаҳо маълум аст, ки онҳо мансуб ба шоҳони ин хонадон мебошанд. Теъдоди сиккаҳо далели пешрафт ва тавсияи муомилоти пулӣ дар Эрони аҳди сосонӣ доништа мешавад. Ҳамон тавре ки аз пажӯҳишҳои сиккашиносӣ бармеояд, сиккаҳои замони Сосонӣ аз зар, нуқра ва мис қаламқорӣ мешуданд” [152,244]. Дар ин давра аз ҳама сиккаи боарзиш, ки дар муомилоти пулии ин давра истифода мегардид, динор ба ҳисоб мерафт. Динор ҳамчун сиккаҳои зарин арзиши баланд дошт. Сиккаи дигар **дирам** сиккаи нуқрагини замони Сосониён буда, бештар аз дигар воҳидҳои пулӣ истифода мешудааст. Арзиши дирам аз рӯйи вазни он, ки нуқраи холис аст, муайян мешавад.

Вожаҳои дигари иқтисодии даврони Сосониён **омор, вом, боч** мебошад, ки бо номи омор маънии даромад ва харҷ фаҳмида мешуд. Вом ба маънои “қарз” дар таркиби **вом додан, вом ситонидан, вом бахшидан, вом хостан, вом талабидан, пардохти вом талаб қардан бозпардохти вом** истифода мегардид.

Боч дар забони муосири тоҷикӣ ба маънои зерин ташреҳ шудааст: “Боч. 1. таър. пулу чизе, ки подшоҳони бузург аз подшоҳони зердаст ё аз раият мегирифтанд, хироч, андоз, молиёт. 2. андози пулии

давлатӣ, ки ҳангоми аз сарҳади мамлакат гузаронидани молҳои тиҷоратӣ гирифта мешавад: **боҷи гумрук, боҷи воридот, боҷи гирифта (ситондан), боҷи додан**” [221,239].

Боҷ дар забони форсии миёна аз дорой ва амволи дигари ғайриманкул ситонда мешуд, ки бо чанд истилоҳ ёд мешавад: **baј, harј, sag**. Истилоҳи **baј** дар ҳамин маънӣ дар забони форсии имрӯз маъмул аст. Имрӯз низ истилоҳоти боҷ ситондан, боҷи додан серистеъмол аст. Истилоҳи хироҷ бештар дар таркиби **боҷу хироҷ** истифода мегардад.

Донишманди тоҷик С. Назарзода таърихи ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти соҳавиро шартан ба се давраи таърихӣ ҷудо кардааст, ки аз лиҳози даврабандӣ комилан дуруст мебошад [216,81-140].

Мирзо Ҳасани Султон раванди ташаккули истилоҳоти форсии тоҷикиро ба шаш давра тақсим мекунад. Мавсуф замина ва омилҳои ташаккулёбии истилоҳоти соҳавиро бо забони тоҷикӣ бештар ба хидмати бузургони илму адаб, аз ҷумла, Абурайҳони Берунӣ, Абуалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Насируддини Тусӣ алоқаманд меонад. Мирзо Ҳасани Султон шаш давраи ташаккули истилоҳоти тоҷикиро чунин тавсиф кардааст: “Давраи аввал - давраи раванди ташаккули истилоҳосозӣ бо забони форсии дарӣ, давраи дуввум - давраи фаъолшавии истифодаи истилоҳоти арабиасос, давраи сеюм истилоҳоти таҳти таъсири таҳаввули иҷтимоӣ ба миён омада, замони истилоҳи муғулро дар бар мегирад, давраи чорум - давраи зуҳури падидаҳои нави илмӣ, ки то солҳои сиюми садаи XX давом мекунад, замони шуравӣ; даври панҷум аз солҳои 30-юми то солҳои 90-уми садаи XX ва ниҳоят даври шашум, замони истиқлол, заминаҳои он аз солҳои 80-уми садаи XX омода гардида, то кунун идома дорад” [91,38-40].

Агар ба собиқаи таърихии истилоҳшиносӣ рӯи орем, ҳанӯз дар асрҳои IX-X Абуалӣ ибни Сино барои сохтани истилоҳот бо забони тоҷикӣ кӯшиш карда, барои сохтани истилоҳоти соҳавӣ ду

сарчашмаро пешниҳод кардааст: якум аз луғоти ба меросмондаи забони паҳлавӣ ва форсии миёна; дуюм луғоти роиҷи забони форсии нав. Абуалӣ ибни Сино дар китоби “Донишнома”- и худ барои сохтани истилоҳоти соҳавӣ чаҳор омилро мувофиқи мақсад медонад, ки агар мо гӯем, ки чаҳор роҳи сохтани истилоҳоти соҳавӣ, хато нахоҳад буд. Ин чаҳор роҳи истилоҳсозӣ, ки Сино пешниҳод мекунад, то ҳол аҳаммияти илмии худро ҳифз кардаанд:

- а). Истилоҳоти бо вожаҳои арабӣ ифодаёфта, ки муодили тоҷикӣ доранд;
- б). Истилоҳоти бо роҳи калимасозӣ ба вучуд омада;
- в). Вожаҳои умумиситеъомлро ба сифати истилоҳ пазируфтанд;
- г). Бо истифода аз вожаҳои иқтибосии арабӣ истилоҳ сохтанд [13, 5-6].

Барои бо забони форсии тоҷикӣ сохтани истилоҳоти соҳавӣ на танҳо аз ҷониби Абуалӣ ибни Сино, балки аз ҷониби донишмандону муҳаққиқони дигари гузаштаи мо ибтикороти зиёде анҷом ёфта, бо мурури замон он тақомул ёфтааст. Бавижа истилоҳоти соҳаҳои ҳуқуқ, тиб, нучум ва дигар соҳаҳо. Аксари муҳаққиқон барои бо забони форсии тоҷикӣ сохтани истилоҳоти соҳавӣ кӯшиши зиёде ба харҷ додаанд. Масалан, Абуалӣ ибни Сино истилоҳоти зиёдеро бо забони тоҷикӣ ва муодили арабии онҳоро пешниҳод кардааст: **ашё- чиз, илм- дониш, мусаллас- сесу, феъл- кунӣш, ҳаракат – чунбиш** ва ғайра [3,5].

Кӯшиши бо забони форсии тоҷикӣ сохтани истилоҳоти соҳавӣ минбаъд низ идома меёбад. Муросилот ва муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ барои сохтани истилоҳот ба забони тоҷикӣ заминаи мусоид фароҳам мекунанд. Бо он ки иқтисод ва муносиботи иқтисодӣ як бахши муҳимми ҳаёти иҷтимоӣ буд, вале аксар олимони ба улуми дақиқ таваҷҷуҳ карда, кӯшидаанд, ки истилоҳоти соҳавии илмҳои дақиқро бештар ба тоҷикӣ баргардон кунанд. Ин албатта раванди хеле тулонӣ буд. Бо вучуди кӯшиши зиёд барои истифодаи истилоҳоти сирф тоҷикӣ даст намеёфтанд, зеро забони арабӣ ҳамчун забони илм

мавқеъ дошт. Аз ин рӯ, аксарият истифодаи истилоҳотро ҳам ба забони тоҷикӣ ва ҳам арабӣ қабул доштанд.

Истилоҳ дорои вижагиҳои хоси хеш мебошад ва аз калимаи оддӣ тафовут дорад, ки ин маъниро забоншинос Мирзо Ҳасани Султон чунин шарҳ додааст:

1. Истилоҳ –калима (ё ибора) дорои вазифаи махсус аст;
2. Истилоҳ маънии ягона, вижа ва дақиқ дорад, вале калимаи маъмулӣ метавонад дорои чанд маъно бошад;
3. Истилоҳ бо мафҳум тобеияти ногурастанӣ дорад, вале на ҳар гуна калима ба мафҳум алоқаманд аст;
4. Истилоҳ дорои ҳадди муайяни маъноист [93,11].

Дар забони осори илмиву адабии ниёгон вожа ва истилоҳоти мансуби соҳаи иқтисод баробари дигар соҳаҳо дида мешавад. Маълум аст, ки пайдоиши истилоҳоти иқтисодӣ баробари пайдоиши муносибатҳои иқтисодӣ сурат гирифтааст. Заминаи пайдоиши истилоҳоти иқтисодӣ на танҳо ба омилҳои забонӣ, балки ба омилҳои ғайризабонӣ низ алоқаманд буда, масири дурударозро тай кардаанд. Ба андешаи аксар олимони соҳа аввал муносибатҳои иқтисодӣ ба вучуд омада, сипас дар забон истилоҳоти иқтисодӣ мустаъмал гардидаанд. Агар ба собиқаи таърихӣ ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ ва корбурди онҳо дар санадҳо ва ҳуҷҷатҳои коргузорӣ рӯ орем, бо забони форсии тоҷикӣ якчанд ҳуҷҷатҳои таърихӣ боқӣ мондаанд, ки дар онҳо истилоҳоти иқтисодӣ истифода гардидаанд. Ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузори аз Қалъаи Муғ ба даст омада, бо забони суғдӣ навишта шудааст, ки дар миёни онҳо намунаи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ низ вучуд доранд. Дар ин ҳуҷҷатҳо вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ истифода гардидаанд. Ин ҳуҷҷатҳо ба ақидае аз 78 намуна бештаранд. [34,264].

Таърихи чандҳазорсолаи забони форсии тоҷикӣ аз сарчашмаҳои илмӣ дарак медиҳад, ки то ҳанӯз он ба таври комил омӯхта

нашудааст. Азбаски доир ба масъалаи иқтисодӣ, вожа ва истилоҳоти мустаъмали иқтисодӣ маводи зиёд мавҷуд аст, мо интихобан ба сарчашмаҳои маъмули таърихии забонамон така намудем, ки доир ба вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ маълумот додаанд. Осори хаттиё, ки аз замони ташаккул ва рушди забони форсии нав ба мерос мондааст, маводи зиёде доир ба намунаи ҳуҷҷатҳо ва истилоҳоту вожаҳои соҳаи иқтисодро дар худ ҳифз кардааст. Дар осори бузургони илму адаби мардуми эронитабор вожа ва истилоҳоти зиёде мавриди истифода қарор гирифтаанд. Масалан, дар «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус бобе таҳти унвони «Андар тичорат кардан» аст. Дар ин боб нависанда доир ба расму русуми тичорат ва тартибу қоидаи он маълумот додааст. Дар он вожаҳои «дирам» ва **бозаргон** / Ва мақсуд аз ин сухан он аст, ки ҳар ки ӯ ба тамаи фузунӣ як дирам аз Шарқ ба Ғарб шавад ва Ғарб ба Шарқ шавад... ва ин ҷуз бозаргон набошад / [176,135] истифода гардидааст. Инчунин вожаҳои **муомала** / Ва муомила муқимонро бувад, ки матои қосидро ба тамаи фузунӣ бихаранд.../ [176,135]; **нася** /Ва ба тамаи бешӣ ба нася муомилат накунад/ [176,136]; **сармоя** /... ки бузургтарин зиёне бозаргонро аз сармоя хӯрдан аст/ [176,136]; **байъ** /Бояд ки **байъ** нокарда ҳеҷ аз даст надиҳад.../ [176,136]; **анбозӣ** (шарикӣ) /аммо бозаргоне, ки камсармоя бувад, бояд ки аз анбозӣ бипарҳезад.../ [176,138] **коло** /ва худ аз пас биёяду коло бистонад/ [176,139].

Инчунин дар ин боб доир ба ҳуҷҷати тичорӣ суҳбат рафтааст: “Ва дар муомалат ба ҳуҷҷат додану ситудан ҳушёр бош, ки чун ҳуҷҷат бихоҳӣ додан, то нахуст ҳақ ба даст нагирӣ, ҳуҷҷат аз даст мадеҳ” [176,142]. Ба мисли «Қобуснома» дар садҳо асарҳо ҳуҷҷатҳои маҳфузмонда мавҷуданд, ки маъҳази фаровони истилоҳоти иқтисодӣ маҳсуб мешаванд.

Дар баробари осори илмиву таърихӣ, бадеӣ дар ташаккул ва такомули истилоҳоти илмӣ, хусусан иқтисодӣ хизмати луғатнигорон

низ бузург аст. Чунончи: боҷ-заре, ки аз савдогарон ба тариқи маҳсул мегиранд; ва заре, ки подшоҳи ғолиб аз мағлуб мегирад. Истилоҳоти иқтисодӣ ҳамқадами ҳаёт буда, доимо дар ташаккулу такомул аст.

Дар замони пеш аз Инқилоби Октябр низ истилоҳоти фаровони соҳаи иқтисодиро мушоҳида кардан мумкин аст, ки бархе имрӯз дар истифода нестанд. Устод Айнӣ ҳамчун намояндаи ин давра барои нишон додани вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ қорбаст намудааст, ки шарҳи бархеро ҷоиз донистем : Дар замони амирӣ, яъне асри XIX истилоҳҳои хорпулӣ, чаропулӣ, шудгорпулӣ, эзордеворӣ ва ғайра мушоҳида гардид. Хорпулӣ номи навъе аз андоз дар Бухорои амирӣ, ки баъзан аз заминҳои нокишта монда гирифта мешуд [5,440]. **Чаропулӣ** ва **шудгорпулӣ** низ навъи андозҳое буданд, ки дар замони амирӣ ситонида мешуданд. Калимаҳои мазкур имрӯз ба гурӯҳи калимаҳои архаистӣ шомил гардида, дар истеъмол нестанд: Бинобар ин, он солҳо деҳқонон заминҳои амлокро намекиштагӣ шуданд ва заминҳои қорам хорзор шуда монданд, ӯ ба соҳибони он заминҳо **хорпулӣ** андохта гирифт [5,208]. Ӯ дид, ки дар дарёбод гову гӯсфанди бисёреро чаронда гаштаанд, хост, ки ба соҳибони он молҳо "**чаропулӣ**" андозад ва ба ин мақсад подабонон ва ҷӯпононро ба ҳузури худ ҷеғ зад [5, 208]. Дар натиҷа он 40 таноб замин дар муддати 3 сол дар қатори заминҳои ноқорам даромада Мирзо Йӯлдош ва Мирзо Муъмин андозҳои **хорпулӣ** ва **шудгорпулӣ** меодагӣ шуданд [5,212].

С. Айнӣ ҳамчун истилоҳоти иқтисодӣ вожаи **нарх+арз+қун+й-ро ба қор бурдааст, ки ба маънии муайян қардани нархи наво** дар бозор истеъмол гардидааст: “Қозӣ Сафӣ ана дар ҳамин маврид ёрии худро ба амлоқдор ва ба он восита ба ҳазинаи амир нишон дод: ӯ дар вақти **нархарзқунии** худ ба тарзи сунъӣ нархи бозорро қарон қард” [5,98].

Дар осори устод Айнӣ вожаҳои **иҷтимо+она, моҳ+она, ва ифтиҳо+она, сулҳ+она** қорбаст шудааст, ки исмҳои **иҷтимо+она, сулҳ+она, ифтиҳо+она, қотиб+она, амин+она** имрӯз аз истеъмол

баромадаанд. Ин истилоҳҳо ба соҳаи иқтисод корбаст мегардиданд: “Як қисми маблағи дар **ифтитоҳона** ғуншударо мавизу ҳалвову қанду наботу нон ва чома гирифта ба лаълихо андохта, ҳар кадом талаба як лаълиро бардошта, ба дарсхонаи устод бурда, ба ӯ пешкаш мекарданд ...” [5,238].

Калимаи **ифтитоҳ** арабист, ба маънои 1. Кушода ва оғоз кардан [222,76]; кушода, боз кардан, кушода шудан, кушоиш; 2. шурӯъ, оғоз; муқобили ихтилом [221,512] **ифтитоҳ+она** -таър. зиёфат, пешкаш ё пули нақд, ки ба муносибати шурӯъ шудани дарс дар аввали таҳсил ба домуллои дарсгӯй дода мешуд [221,556.] Калимаи **ифтитоҳона** имрӯз аз истеъмол баромада, ба қатори калимаҳои кухна шомил шудааст. Калимаи **ичтимоона** аз исми **ичтимо** чамъ, гурӯҳ, **ичтимоона** -кхн. чамъомад, базму зиёфатҳои талабагони мадрасаҳои Бухоро (бо пули шарикӣ) [221,570].

Баъзан аз маблағи мазкур миқдоре нигоҳ дошта, талабаҳо барои худ базме ва зиёфате ташкил медоданд, ки ин маросимро "**ичтимоона**" меномиданд [5,238]

Калимаи дигари бо ин қолаб сохта – **моҳона** мебошад, ки имрӯз дар истеъмол аст. Асоси маишати инҳоро вақфи хучра ва **моҳонаи** подшоҳӣ ташкил мекард [5,249].

Дар ҷумлаҳои зерин калимаҳои **сулҳ+она**, **муҳр+она**, **хизмат+она** истифода гардидаанд. Калимаи **сулҳ+она** як навъи андоз буд, ки ба арабҳо дода мешуд: “Саид аз Самарқанд ғайр аз пулу моли **сулҳона** асири бисёре ба даст дароварда, аз Бухоро ҳам як миллион дирам **сулҳона** ситонда ва 80 нафар гаравиро ҳам баргашта надода, аз оби Аму гузашта рафт” [5,105]. Калимаҳои **муҳр+она** ба маънои ҳаққи **муҳр**; **хизмат+она**- ҳаққи хизмат, **котиб+она** –музди котиб, **никоҳ+она** барои никоҳ кардан рӯёнида гирифтани маблағ истифода мегардиданд: “Барои эшони козиқалон ва чор ҳокими туман **муҳр+она** ва барои шогирдпеша ва мулозим он **хизматона** мерӯяд” [5,187]. Алимардонбег ба имом ва арбоб **никоҳона** дод... [5,135] ...як танга ҳам ба **котибонаи** мирзои даста меравад, ба хӯроку пӯшок намерасад [5,167]. Дар ин қолаб калимаҳои **амин+она**,

ҳоким+она истифода гардида, ки як навъ музд, маблағ аст. Ин исмҳо имрӯз дар истеъмол нестанд.

Аз мисолҳои дар боло зикргардида ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ҳар як истилоҳ хоси як замони муайян мебошад ва қисме аз байн рафтаанд.

Таърихи ташаккули вожа ва истилоҳоти соҳаи иқтисодиро вобаста ба шароити таърихӣ ва омилҳои таъсиргузори экстроллингвистӣ метавон даврабандӣ кард. Фазаи иҷтимоиву сиёсии ҷомеаи тоҷикӣ ба ташаккули низоми истилоҳоти иқтисодӣ таъсиргузор будааст. Дар ибтидо агар истилоҳоти сирф тоҷикӣ мустақим буд, вале бо мурури вақт истилоҳоти арабиасл ва туркӣ мавқеъ пайдо мекунад. Ин, албатта сабабҳои мушаххас дорад. Минбаъд дар масири таърих ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодии русиву аврупоӣ ворид гарданд, ки ин раванд аз асри XIX оғоз мегардад.

Замони Шуравӣ давраи таҳаввули бузурги иҷтимоӣ буд. Маҳз ҳамин давра марҳалаи нав барои ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, зеро дар ин давра аллақай илми иқтисод ҳамчун илми мустақил мавриди омӯзиш қарор гирифта буд. Бо сабаби забони русӣ забони илму тадрис будан, иқтисод бештар бо забони русӣ таҳқиқ ва тадрис мегардид, вале дар баробари ин истилоҳот бо забони тоҷикӣ тарҷума мегардиданд. Оғози таҳкими ташаккули истилоҳоте, ки дар натиҷаи тарҷума ба вучуд омадаанд, пас аз ҳамроҳшавии Осиёи Миёна ба Русияи подшоҳӣ буд. Ин раванд дар замони шуравӣ боз ҳам таҳким меёбад. Устод Садриддин Айнӣ дар пешгуфтори луғати нимтафсилии худ, ки онро солҳои 1935-38 таҳия кардаанд, истилоҳоти экономика, картина, политика, коммунизм, интернационал, оригиналро истифода кардаанд. [5,14-20]. Бино ба маълумоти муҳаққиқон нахустин назарияҳои истилоҳшиносӣ дар ибтидои садаи XX ба вучуд омад.

Таҳқиқи истилоҳоти тоҷикӣ дар китобҳои олимони соҳаҳои гуногун инъикоси худро ёфтааст. Академик С. У. Умаров доир ба истилоҳот ва масъалаҳои ба низом даровардани онҳо андешаронӣ карда, дар назди олимони соҳа вазифагузорӣ мекунад. Таъкид мекунад, ки бояд аз захираи луғавии забони тоҷикӣ вожаҳои истилоҳзабронро интихоб карда, ба соҳаҳои гуногун ворид кард.

Соли 1961 мақолаи “Масъалаҳои терминология дар Тоҷикистон” дар ҳаммуалифии Б. Ниёзмаҳмадов, А. Л. Бухоризода, Я. И. Калонтаров ба нашр расид. Ин мақола доир ба масоили гуногуни терминологияи тоҷик бахшида шуда, ҷиҳатҳои муҳимми истилоҳшиносӣ ва истилоҳсозӣ ба забони тоҷикӣ баррасӣ гардид. [50,3-25].

Истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дар замони истиқлол роиҷ мегардад. Таркиби матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ба истилоҳоти иқтисодии аз калимаҳои аслий ва иқтибосӣ сохташуда бой гардида, вобаста ба мавқеъ ва шароити истифодаи худ такмил меёбанд.

Дар баробари дастовардҳо дар истилоҳнигорӣ, хусусан истилоҳоти иқтисодӣ қолабҳои номафҳум, тарҷумаҳои бебарор мушоҳида мегарданд, ки ба табиати забони тоҷикӣ мувофиқат намекунанд.

Яке аз масъалаҳои муҳим ва асосӣ дар расванди ба низом даровардани истилоҳоти илмӣ қоидаи интихоби дуруст ва эҷоди истилоҳот маҳсуб меёбад, зеро ташаккул ва инкишофи истилоҳоти забони тоҷикӣ ба ташаккул ва инкишофи таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ алоқаи зич ва ногусастанӣ дорад.

Бояд зикр намуд, ки дар истилоҳшиносӣ ва истилоҳгузинии забони тоҷикӣ Истиқлолият сафҳаи нав кушод. Ҳарчанд Қонуни забон соли 1989 қабул гардида буд, аммо дар замони истиқлол тамоми корҳои идориву коргузорӣ, истилоҳнигорӣ тавассути забони давлатӣ, яъне тоҷикӣ сурат

мегирифт. Бо ташаббуси Президенти мамлакат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон барои ба низом даровардани истилоҳоти миллӣ “Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” ҳамчун танзимгари қонуни забон ба фаъолият шурӯъ намуд. Бо мақсади ба низоми муайян даровардани истилоҳоти илмӣ миллӣ донишмандону забоншиносон саъю кӯшиш менамуданд, ки дар ин самт хидмати донишмандону фарзонагони тоҷик М. Шакурӣ, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, М.Н.Қосимова, Д. Саймиддинов, С. Назарзода, Мирзо Ҳасан Султон, А. Байзоев, Т. Шокиров, Н. Офаридаев, Ш. Кабилов, К. Вазиров ва дигарон назаррас аст..

Хушбахтона, “Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” иқдоми некеро ба роҳ мондааст, ки ҳар сол конференсу ҳамоишҳои илмӣ гузаронида мешавад, ки мақсади асосии он баррасии масъалаҳои марбут ба истилоҳот мебошад.

Забоншинос Н. Офаридаев дар мақолааш “Оид ба рақобати истилоҳоти миллӣ ва байналмилалӣ” [121] ибрози андеша намуда, нақши луғатҳоро дар ташаккули истилоҳот чунин арзёбӣ намудааст: “Мураттаб сохтани луғатҳову истилоҳоти соҳавӣ ва ба танзимдарории истилоҳот-марҳилаи аввали қор бо истилоҳот аст” [121,72-73].

1.3.Таҳқиқи вожа ва истилоҳот аз ҷониби муҳаққиқони хориҷӣ

Таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ ва бавижа истилоҳоти иқтисодӣ, асосан аз ҷониби муҳаққиқони русию аврупоӣ оғоз гардидааст. Бо вучуди қадимӣ будани таърихи илми Шарқ дар кишварҳои ғарбӣ дар ин самт дастовардҳои зиёд ба мушоҳида мерасанд. Раванди ташаккулёбии истилоҳоти иқтисодӣ, ки таҳти таъсири ҳамгирӣ ва падидаҳои глобалии замони нав сурат гирифта истодааст, ба забони тоҷикӣ бетаъсир нест. Аксар муҳаққиқон чунин андеша доранд, ки ҳамгирӣ на танҳо дар сохтани истилоҳоти соҳавӣ миёни забони тоҷикӣ ва забонҳои дигар вучуд дорад, балки дар самти таҳқиқот низ чунин раванд барвақт оғоз гардидааст. Дар аксар маврид баррасии

масоили назарии истилоҳиносии хусусияти ҳамгироӣ доранд. Маълум аст, ки дар тамоми забонҳои олам истилоҳоти соҳавӣ барои ташаккули таркиби луғавӣ ва рушди забони адабӣ нақши муҳим мебозанд, ки истилоҳоти иқтисодӣ низ аз ин қатор истисно нест.

Ташаккул ва тақомули истилоҳоти иқтисодӣ бо равандҳои иҷтимоиву сиёсӣ ҳамбастагии ногустанӣ доранд, дар онҳо таъсири сиёсат, ҳуқуқ, дипломатия мушоҳида мешаванд. Дар масири таърихи чандҳазорсолаи рушди забони тоҷикӣ вожа ва истилоҳоти зиёди иқтисодӣ мавриди истифода қарор гирифта, таҳаввули маъноӣ ва сохторӣ кардаанд. Таҳқиқи истилоҳоти иқтисодӣ дар забони адабии тоҷикӣ бори аввал ба таври низомманд ва густарда мавриди таҳқиқ қарор мегирад, аз ин рӯ бо тақомули низоми иқтисодии кишвар тавачҷух ба он афзуда истодааст. Дар алоқа ба ин раванди рӯзафзуни глобалӣ тақозо мекунад, ки истилоҳоти иқтисодии забонҳои гуногуни олам дар ҳуҷҷатҳои расмӣ мавриди истифода қарор гиранд, то дар раванди барқарор кардани муносибатҳои иқтисодӣ коромад бошанд. Гунаҳои мувофиқу дурусти онҳо коркард шуда, дар ҳуҷҷатҳои расмии иқтисодӣ истифода мешаванд.

Оғози садаи XXI ба таҳқиқи хусусиятҳои лингвистии истилоҳоти иқтисодӣ тавачҷух бештар зиҳир гардид. Дар ин самт як қатор корҳои зиёди илмӣ рӯйи кор омаданд. Гурӯҳе аз муҳаққиқон: Н. Ю. Бородулина, Е.Ф. Ковлакас, А.Р. Сулкарнаева доир ба равияи нави илмӣ маълумот медиҳанд, ки ҳамгироии лингвистика ва иқтисодро дар бар мегирад, бо номи лингвоэкономика маъруфият пайдо мекунад. Рушди он дар ду самт идома меёбад: аз забон ба воқеият ва аз воқеият ба забон [161,47]. Дар ин замина масъалаи муносибатҳои гуногуни иҷтимоӣ вобаста ба соҳаи иқтисод ба миён меояд, ки сабаби рушди муносибатҳои дучонибаи забон ва равандҳои иқтисодӣ мегардад. Таҳаввулоти босуръати иҷтимоиву иқтисодӣ ба забон таъсири ҳудро гузошта, моро водор месозад, ки рушди забонро дар

шароити нави иҷтимоӣ мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Новобаста аз таҳқиқоти то имрӯз анҷомдодашуда масъалаи пажӯҳиши забони ҳуҷҷатҳои иқтисодии забонҳои мухталиф, аз ҷумла забони тоҷикӣ мавриди таҳлилу таҳқиқи ҳамачониба қарор нагирифтааст, зеро дар забони муносибатҳои шифоҳии иқтисодӣ ва забони муносибатҳои хаттӣ ё забони ҳуҷҷатҳо тафовут вуҷуд дорад. Меъёр қардани онҳо то андозае муяссар нагардидааст.

Масъалаи дигари баҳсбарангез ин дар соҳаи иқтисод, бавижа дар ҳуҷҷатгузори иқтисодӣ мавҷуд будани қабатҳои гуногуни лексикӣ мебошад. Дар иқтисод боз зерсохторҳои ба он тобеъ мавҷуданд, ки дар навбати худ ҷиҳатҳои шабеҳ ва фарқкунанда доранд. Муҳаққиқ Р. Булман чор соҳаи асосии фаъолиятро дар иқтисод ҷудо қардаанд. Меъёри гурӯҳбандии онҳо аз рӯи матнҳои соҳавӣ сурат гирифта, ҳамзамон дорои умумиятҳои вазифавӣ ва расмию коргузори мебошанд:

- Робита миёни корхонаҳо (мақтубҳои расмӣ, гуфтугӯи телефонӣ, шартномаҳо, матнҳои таблиғотӣ ва ғайра);
- Робита байни зерсохторҳои корхона (ҳисобот, омор, мақтубҳои дар гардишбуда, гуфтугӯи телефонӣ, конфронсҳо, ҷаласаҳо ва ғайра);
- Иттилооти умумӣ (монография, китобҳои дарсӣ, қонунҳо, қарорҳо ва ғайра);
- Мубрамияти иттилоот (рӯзнома, маҷалла, навиғарҳои аз палатаи савдо, ҳисоботи солона ва ғайра) [161,37].

Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ иқтисодӣ истифодаи истилоҳот ва дигар воҳидҳои забониро на танҳо донишмандони маъно ва хусусиятҳои услубии онҳоро тақозо мекунад, балки донишмандони заминаи пайдоиш ва фарҳанги муоширати истифодабарандагонӣ ҳуҷҷатҳо муҳиманд. Дар забонҳои гуногун барои тарзи дурусти истифода қардани ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ истифодаи луғатномаҳои соҳавӣ гуногун заруранд. Луғатҳо барои муайян қардани баромади истилоҳот, дарачаи

корбурд, инчунин дигар вижагиҳои услубию маъноии онҳо мусоидат мекунад, ки дар натиҷа иттилоъ дуруст ва дақиқ дастрас мегардад.

Солҳои охир дар забоншиносии русӣ пажӯҳиши истилоҳоти иқтисодӣ ва дигар воҳидҳои забонии ба ин соҳа дахлдошта ба таври васеъ роҳандозӣ мегардад. Таърихи ба низом даровардани истилоҳ ва мафҳумҳои ба соҳаи иқтисод марбут дар Руссия охири садаи XVII ва ибтидои садаи XVIII оғоз гардидааст. Дар Британияи Кабир, Олмон, Фаронса ва дигар мамлакатҳои Аврупо дар асри XVIII барои ба тартиби муайян даровардани истилоҳоти иқтисодӣ кӯшиш кардаанд. Таърихи ташаккули истилоҳоти соҳаи иқтисод ва таҳқиқу ба зерсоҳаҳо ҷудо кардани он минбаъд дар замони Шуравӣ ривож ёфт. Сиёсати Шуравӣ, ки бунёди онро ғояҳои марксистӣ ташкил меод, ба иқтисоди он таъсир дошт. Соли 1972 бори аввал луғатномаи энциклопедии истилоҳоти умумии иқтисодӣ бо номи “Энциклопедияи иқтисодӣ. Иқтисоди сиёсӣ” таҳия гардидааст. Дар ин энциклопедия доираи васеи проблемаҳои назариявии иқтисоди сиёсӣ, масъалаҳои мубрами банақшагирӣ, идораи хоҷагии халқ, таҳлили иқтисодӣ, омор мавриди таҳлил ва баррасии васеъ қарор гирифтааст. Бори аввал дар ин асар динамикаи рушди афкори иқтисодии миллатҳои гуногуни олам дар марҳалаҳои гуногуни инкишоф нишон дода шудааст ва сарчашмаҳои зиёде дар ин маврид мавҷуд аст, ки то ҳол омӯхта нашудаанд. [79,119-120.].

Дар ҳуччатгузорӣ бо забонҳои русиву аврупоӣ истифодаи истилоҳоти соҳавӣ, бавижа иқтисодӣ вобаста ба шароити таърихӣ тағйир ёфта, гоҳо бо маъно ва тобишҳои маъноии нав зухур кардаанд. Пайдоиши иқтисод барои пайдоиши ҳуччатгузорӣ дар ин соҳа замина фароҳам кард. Истилоҳи иқтисодро аз рӯйи афкори аксари муҳаққиқон ба шоири Юнонӣ Гесиод нисбат медиҳанд (асрҳои VIII-VII пеш аз милод), аз ду вожа “ойкос”- хона ва “номос”- медонам

ташкил ёфтааст. Маъноӣ луғавӣ он санъат, дониш, маҷмуи қоидаҳои қор дар хонаро дар бар мегирад [79,120].

Солҳои минбаъда афкори иқтисодӣ тақомул меёбад, вале дар замони муосир “иқтисод” дар ҳуҷҷатҳо, луғатномаҳо ва китобҳои алоҳидаи соҳаи иқтисодӣ ба маъноҳои гуногун истифода карда мешавад, ки аз тавсеаи маъно ва доираи қорбурди он шаҳодат медиҳад.

Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки проблемаи истилоҳсозӣ дар соҳаи иқтисод ба мушкилот мувоҷеҳ гардида истодааст. Новобаста аз он ки дар ин самт қорҳои зиёде анҷом дода шудааст, вале то ҳанӯз масъалаҳои истилоҳсозӣ ва ҳамгунсозии истилоҳоти соҳаи иқтисод ба таври қомил ҳалли ҳурро наёфтааст. Махсусан, тарҷумаи истилоҳоти нав аз забонҳои гуногун дар натиҷаи зуҳури падидаҳои нави иқтисодӣ ва таҷдиди равандҳои тиҷоратӣ муносибатҳои бонқӣ рӯйи қор омадаанд. Махсусан, рӯз то рӯз ниёз ба ҳуҷҷатнигорӣ иқтисодӣ бештар шуда истодааст. Тамоми ин равандҳо моро барои қорқарди низоми истилоҳоти иқтисодӣ ва фароҳам қардани фазои муътадили истилоҳсозӣ ва қорбурди истилоҳот водор мекунад. Қабл аз он ки доир ба моҳияти истилоҳоти иқтисодӣ ва вижагиҳои сохториву маъноӣ онҳо баҳс қунем, зарур донистем, ба таври фишурда доир ба истилоҳ ва истилоҳсозӣ дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ маълумот диҳем.

Тавачҷуҳ ба таърихи ташаккули истилоҳот дар илми забоншиносӣ олам нишон медиҳад, ки дар истилоҳсозӣ таъсири пайдоиш ва ташаккули соҳаҳои нав дар иқтисод ба мушоҳида мерасад. Бо мурури замон, таҳқиқи соҳаи истилоҳшиносӣ тавсеа пайдо карда, методҳои пешрафтаи таҳқиқ, заминаҳои назарӣ, вазифаҳои он, услуби паҷуҳиш, тарҷумаи истилоҳот аз забонҳои гуногун ба забони тоҷикӣ тақмил меёбанд. Паҷуҳиши истилоҳот, таҳқиқи вазифа ва услуби қорбурди истилоҳот, таҳқиқи диахронӣ

истилоҳот, ба тартиб даровардан ва муайян намудани меъёри истилоҳот, тарҷумаи илмию техникӣ ва таҳқиқоти истилоҳот аз масоили мубрам дар илми истилоҳшиносӣ ба ҳисоб мераванд. Дар истилоҳшиносии муосир сохтори мураккаб (гетерогенӣ, бисёрқабата)-и истилоҳот таъйид шуда, аз гуногунчанба будани истилоҳоти нав шаҳодат медиҳад.

Ҳамин тариқ, мантиқи ташаккул ва рушди истилоҳот, ки аз тағйири пайдарпайи самтҳои прагматикӣ-фармонӣ, таснифӣ-сохторӣ ва функционалӣ иборат буда, пайдоиши самти навбатии истилоҳсозиро, ки дар таркиби самти функционалӣ инкишоф меёбад, пешакӣ муайян мекунанд. Барои дарки мантиқи инкишофи илм, асоснок кардани қонуниятҳои инкишофи марҳалаи нав дар истилоҳот тасниф ва тавзеҳи онҳо ба мақсад мувофиқ аст. Ҳангоми тавсифи қисми мундариҷа, ки объекти таҳқиқи истилоҳот (ва истилоҳ ҳамчун воҳиди забонии тайёр аллақай сохташуда фаҳмида мешавад), мавзӯ, қонуниятҳои тартиб додани истилоҳот дар низомҳои истилоҳсозӣ маҳсуб меёбад, бояд хусусиятҳои маъноии онҳоро низ ба ҳисоб гирифт. Истилоҳот ва истилоҳсозӣ як раванди мураккабест, ки дар давоми он калима аз марҳалаи коркарди амиқ мегузарад. Азбаски ҷавҳари истилоҳот аломатҳои забонии он мебошад, мувофиқи он аломатҳоро бояд ҳангоми сохтани истилоҳот ба назар гирифт. Раванди фаъолшавии истилоҳсозӣ дар забоншиносӣ ба маъние фаҳмида мешавад, ки нисбат ба замони пеш таҳти таъсири омилҳои гуногун суръат гирифта, таҳким ёфта истодааст. Ин раванд дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ таҳаввулот ба миён овардааст, ки на танҳо вожа ва истилоҳоти алоҳида, балки гурӯҳи истилоҳоти навро дар истифода қарор додааст.

1.4.Ташаккули истилоҳоти нави иқтисодӣ ва корбурди он дар хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ

Дар натиҷаи таҳаввули иқтисодӣ солҳои охир дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ вожагони иқтисодӣ ташаккул ёфт, ки фарогирии вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Забоншиносон солҳои охир доир ба масъалаҳои лексикологияи забони тоҷикӣ, хусусан истилоҳоти соҳаҳои мухталиф пажӯҳиш гузаронида, маводи ҷолиби илмӣ ба нашр расонидаанд, ки дар ин самт саҳми М.Қосимова, Ҳ. Мачидов, П. Нуров, С. Назарзода, М. Султонов, А. Тураҳасанов, А.Шафоатов, А.Юсупов, С. Анварӣ, Ш. Кабилов, Г. Шукуров, Т.Шокиров назаррас мебошанд. Бо вучуди ин таҳқиқи истилоҳоти иқтисодӣ масъалаи мубрами илмӣ ба ҳисоб меравад.

Вожাগони иқтисодӣ доираи васеи қорбурд дошта, дар тамоми соҳа ба мушоҳида мерасад. Таҳаввули бунёдии иқтисодӣ дар охири садаи ХХ ва ибтидои садаи ХХІ таркиби луғавии забони тоҷикиро тағйир дод. Имрӯз барои тамоми соҳибзабонони мо вожа ва истилоҳоти **менечмент, маркетинг, консалтинг, дилинг, холдинг, лизинг, клиринг, селинг, демпинг, офф-шор, аудит, дилер, дистрибьютор, риэлтер, спонсор, чартер, лот, дивиденд, эмиссия** ва ғайра истилоҳ ва вожаи фаҳмо аст. Ин гурӯҳи истилоҳот дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ зиёд истифода мешаванд. Истилоҳоти иқтисодӣ бештар дар ҳуҷҷатҳои расмӣ-қоргурзорӣ серистеъмол гардида, ба самти муайян ва маъмулии ҳаёти иҷтимоӣ ва тиҷорат равона гардидааст. Ин раванд бевосита ба ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии мардуми тоҷик алоқаманд аст.

1.5.Таҳлили назариявии вижагиҳои морфологии ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ

Дар таркиби матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ, ки бо забони тоҷикӣ таҳия шудаанд, чунин истилоҳотро дучор омадан мумкин аст. Чунончи, ибораи иқтисодии **қоғазҳои қиматнок**, ки аз он чунин ибораистилоҳҳо сохта шудаанд: **бозори қоғазҳои қиматнок / бозори**

коғазҳои қиматнок - муносибатҳои, ки дар раванди аз ҷониби эмитент бегонакунии коғазҳои қиматнок ба соҳибони аввал тавассути бастанӣ аҳди граждании ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешаванд [242]; **бозори муташаккили коғазҳои қиматнок:** / бозори муташаккили коғазҳои қиматнок - доираи гардиши коғазҳои қиматнок, ки дар он аҳдҳо бо коғазҳои қиматнок бо расмиёт ва шартҳои танзим мешаванд, ки ташкилкунандаи савдо барои иштирокчиёни ин аҳдҳо мутобиқи қонунгузорӣ муқаррар кардааст [242]; **бозори номуташаккили коғазҳои қиматнок:** / бозори номуташаккили коғазҳои қиматнок - доираи гардиши коғазҳои қиматнок, ки дар он аҳдҳо бо коғазҳои қиматнок бе риояи талаботи бозори муташаккил амалӣ карда мешавад [242]; **бозори такрории коғазҳои қиматнок:** / бозори такрории коғазҳои қиматнок - муносибатҳои, ки дар раванди муомилоти коғазҳои қиматнок пештар баровардашуда байни субъектҳои бозори коғазҳои қиматнок сурат мегиранд, ба истиснои муносибатҳо дар бозори аввалияи коғазҳои қиматнок [242] ва ғайра. Ин танҳо намунае аз гурӯҳи ин гуна истилоҳоти нави иқтисодӣ аст, ки дар натиҷаи муносибатҳои гуногуни иқтисодӣ дар замони муосир ба вучуд омадаанд ва дар ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузориҳои соҳаи иқтисод мавриди истифода қарор доранд.

Замони муосир, замони аз байн рафтани доғмаҳои қуҳнаи иқтисодӣ, замони касбу қори наф, замони ташаккули фарҳанги нави иқтисодӣ мебошад. Чунончи, вожаи «бозор» серистеъмол гардида, боиси пайдо гардидани калимаву истилоҳибораҳои зиёд шудааст, ки имрӯз дар истеъмол қарор доранд.

Истилоҳоти иқтисодӣ серистеъмол гардида, дар тамоми бахшҳои зиндагии одамон ба таври доимӣ истифода мешаванд, ба монанди: **менечмент ва маркетинг, лизинг, баҳисобгирӣ ва аудит** ва ғ.

Дар шароити таваррум истилоҳибори «қурби доллар» дар тамоми самтҳои ҳаёти иҷтимоӣ муҳим ба ҳисоб меравад. Истифодаи

истилоҳоти иқтисодӣ вобаста ба воқеияти замон фаъол буда, тақозо мекунад, ки баъзе мулоҳизаҳои умумии пешакии дорои хусусияти экстроллингвистиро вобаста ба моҳияти дигаргуниҳои ҷорӣ иқтисодӣ таҳлил намоем. Дар давраи истиқлол муносибатҳои нави иқтисодӣ ташаккул ёфта истодааст, ки он, пеш аз ҳама, татбиқи модели нави иқтисод ба ҳисоб меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ворид шудан ба роҳи рушди иқтисоди ҷаҳонӣ иқдом карда истодааст. Ин албатта, давраест, ки дарк ва тавсифи типологии воқеияти иқтисодӣ дар робита бо муносибаҳои байналхалқӣ мебошад. Тавсифи ҳодисаҳои мебошад, ки номҳои низоми маъмурию фармонфармоӣ, сотсиализми давлатӣ, коммунизмо гирифтаанд. Равандҳои нави иқтисодӣ зухур карда, бевосита ба ташаккули истилоҳоти нав дар соҳаи иқтисод замина гузоштанд. Чунончи, мубодилаи эквивалентӣ дар асоси қонуни арзиш, яъне нави мол-пул ва ё бозор. Мубодилаи нобаробар бо усулҳои ғайрииқтисодӣ, нури сиёсӣ тақсими минбаъдаи он, яъне аз нав тақсим кардан, ки ин равандҳо бевосита ба истилоҳозӣ бо забони тоҷикӣ таъсиргузор мебошанд.

Вазъи иҷтимоӣ иқтисодии солҳои охир барои дар забони расмӣ-коргузори бо забони тоҷикӣ зухур кардани истилоҳоти зиёде замина фароҳам овард, ки сарчашмаи пайдоиши онҳо бевосита ба вазъи иқтисодӣ ва муносибати иқтисодӣ ҳамбастагӣ дорад. Дар даҳсолаи охир раванди эҳёи вожа ва истилоҳоти қадимӣ ва ғанӣ гардидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз ҳисоби вожа ва истилоҳоти соҳаи иқтисод фаъол гардид. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар байни калима ва истилоҳоти соҳаҳои гуногун истилоҳоти соҳаи иқтисод афзалият доранд, зеро солҳои охир масъалаҳои иқтисодӣ дар ҷомеаи соҳибистиқлоли тоҷик дар дараҷаи аввал қарор гирифтанд ва он ба ташаккули истилоҳоти соҳаи иқтисод бетаъсир набуд. Масалан, истилоҳоти **бартер, брокер, дилер, сармоягузори, маркетинг, монетаризм, риэлтор, сарпараст** ва монанди инҳо серистеъмол

гардиданд. Вожа ва истилоҳоти иқтисодиро вобаста ба дараҷаи истеъмор ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

1. Вожа ва истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои расмӣ- коргузорӣ ва дигар анвои ҳуҷҷатҳо мустаъмалгардида;

2. Вожа ва истилоҳоти ба луғатномаҳо воридгардида.

Дар баробари ин вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ дар ВАО ва дигар матнҳо (адабӣ, рӯзноманигорӣ, илмӣ, тижоратӣ) низ серистеъмор гардиданд, ки паҷуҳиши он мавзӯи баҳси алоҳида аст. Истилоҳоти иқтисодӣ дар шароити нав аз таҳаввули иқтисоди ҷаҳонӣ маншаъ мегирад, ки дорои сарчашмаҳои муайян мебошад ва онҳоро метавон ба таври зерин гурӯҳбандӣ намуд:

1. Истилоҳоте, ки новобаста аз шакли ҳоҷагидорӣ ё ҷойгоҳи худ дар низоми иқтисодӣ умумистеъморанд ва захираи доимии истилоҳоти иқтисодиро ташкил медиҳанд: истеҳсолот, истеъмор, муносибатҳои истеҳсолӣ, қувваҳои истеҳсолкунанда, сармоя, талабот, тақлиф, мол, муомилот, арзиш, нарх, пул, маҳсулот, бучет, даромади миллий, содирот, воридот ва ғайра.

2. Истилоҳоте, ки ба соҳаҳои гуногуни иқтисод тааллуқ доранд: соҳаи савдою тижорат: пул, рақобат, бозор, болоравии нарх ё ба соҳаи бонкдорӣ: асъор, қурби асъор, таваррум ва ғайра.

Дар қабати вожагони иқтисодӣ вожа ва истилоҳоте мавриди истифода қарор гирифтанд, ки пештар дар забони тоҷикӣ буданд ва бо мурури замон камистеъмор шудаанд ва ё аз истеъмор баромадаанд. Ин қабил истилоҳот бо тақозои замон дар даврони истиқлол аз нав мавриди истифода қарор гирифтанд. Ин раванд, албатта, ба дигаргуниҳои иҷтимоӣ ҳамбастагӣ дорад. Дар миёни вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ истилоҳотеро дучор омадан мумкин аст, ки дар саҳифаҳои рӯзномаҳо, маҷаллаҳо мушоҳида мешаванд, дар радио ва телевизион садо медиҳанд: **менечмент, маркетинг, консалтинг, дилинг, муҳандисӣ, холдинг, лизинг, клиринг, фурӯш,**

демпинг, франчайзинг, интиқол, оффшорӣ, аудит, барқарорсозӣ, дилер, дистрибютор, риэлтор, сарпараст, оиннома, фючерс, лот, дивидендҳо, эмиссия, гарав, ноу-хау, тендер, депозитарӣ ва ғайра.

Дар забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ифодаи афқору андеша ва муошират тавассути воҳидҳои гуногуни забонӣ сурат мегирад, ки истилоҳоти иқтисодӣ дар миёни онҳо ҷойгоҳи вижа доранд. Албатта, дар соҳаи иқтисод бояд ду масъаларо ба ҳисоб гирифт: забони ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ, ки хусусияти байналмилалӣ доранд ва дар онҳо истилоҳоти байналхалқӣ нақши аввалиндараҷа доранд ва забони ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодашаванда, ки хусусияти милли доранд. Вожа ва истилоҳоти тоҷикӣ низ нақши барқарор кардани робита миёни аъзои ҷомеаро дар муносиботи расмӣ иҷро мекунад.

Қабл аз ҳама, ба забони расмии дар соҳаи иқтисод истифодашаванда дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷуҳ мекунем. Мушоҳида мегардад, ки забони муошират ва забони дар шакли хат ифодашавандаи соҳаи иқтисод айни замон дар кишвари мо ташаккул ва таҳаввул ёфта истодааст. Мушкилоти дар ин самт мавҷуда аз он иборат аст, ки дар таҳқиқи забоншиносии ватаниву хориҷӣ муҳаққиқе ба пажӯҳиши он рӯ наовардааст. Амалӣ кардан ва мушаххас баҳо додан ба он кори нозук, заҳматталаб мебошад. Бо вучуди ин, солҳои охир барои тарҷума ва мавриди истифода қарор додани вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ, инчунин ибораҳои иқтисодии истилоҳшуда кӯшиши зиёде шуда истидааст. Ин гуна истилоҳот дар дигар луғатномаҳои солҳои охир ба нашррасида мушоҳида мешаванд. Дар ҳуҷҷатҳои расмии соҳаи иқтисод истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ ҷойгоҳи хос ва хусусияти барқароркунии муносибатҳои иқтисодиро доранд.

Забони ҳуҷҷатҳои расмии соҳаи иқтисод забонест, ки тавассути он муносибатҳои расмии иқтисодиву тичоратии давлатӣ ба роҳ

монда мешавад. Ин муносибат ҳам дар дохили кишвар ва ҳам дар муносибатҳои расмӣ хориҷӣ зарур аст. Аз ин рӯ, талабот ба забон ва услуби муносибатҳои гуногуни иқтисодӣ мисли талабот ба риояи меъёрҳои забони адабӣ аст.

Забони муоширати иқтисодӣ собиқаи таърихӣ дорад ва ҳанӯз дар замонҳои қадим муносибатҳои иқтисодӣ дар шуури мардуми олам ба вуҷуд овардани забони умумии муоширатро эҷод карда буд. Аз рӯйи ақидаи олимон, дар қадим муносибатҳои тиҷоратӣ тавассути ишора ва дигар воситаҳои ғайривербалӣ анҷом дода мешуданд. Муносибатҳои тиҷоратӣ дар Рими қадим ташаккул ёфта, баъдтар ба дигар кишварҳо роҳ меёбад. Бо мурури вақт забони муошират дар шакли вербалӣ ташаккул меёбад, ки дар он замон забони латинӣ мавқеи байналмилалӣ дошт ва заминаи бо забони латинӣ ташаккул ёфтани аксар истилоҳоти иқтисодӣ низ чунин буд.

Хулосаи боби якум

Чанбаҳои назарии таҳқиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ мавзӯи нави таҳқиқ буда, хусусиятҳои лексикӣю морфологӣи он дар асоси таҷрибаи таҳқиқотии забоншиносони ватаниву хориҷӣ сурат мегирад. Таҷрибаи таҳқиқи воҳидҳои луғавӣ ва вижагии морфологӣи забони тоҷикӣ дар тули таърих дар асоси маводи осори бадеӣ собит мекунад, ки асосҳои назарии таҳқиқи матни ҳуҷҷатҳо бо дигар маводҳои то имрӯз таҳқиқшуда як мебошанд. Ба ҳисоб гирифтани услуби ниғориши ҳуҷҷатҳо муҳим аст. Таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣю коргузорӣ самти нав дар забоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад, ки аз ҷониби муҳаққиқон оғоз гардидааст. Ҳадафи таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳо, вижагии луғавӣю морфологӣ ва сохтории онҳо, ба тартиб даровардан ва суфтаву кормад кардани забон ва услуби ниғориши ҳуҷҷатҳои расмӣю коргузорӣ, аз он ҷумла ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ мебошад. Аз таҳлил ва баррасии боби якум ба чунин натиҷа расидем:

1. Таҳқиқи вижагиҳои назариявии забони ҳуҷҷатҳои расмию коргузорӣ ва ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ собиқаи таърихӣ дошта, тарзи навишт ва услуби ниғориши онҳо аз ҷониби муаллифони осори таҳқиқӣ ва илмӣ хеле барвақт мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтааст;
2. Дар асоси маводи меросмондаи ниёгонамон доир ба ҳуҷҷатнигорӣ таҳқиқоти қомиле рӯйи қор наомадааст ва ниёз ба таҳқиқи илмӣ доранд.
3. Замони истиқлол барои эҳёи таҳқиқ ва таҳияи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бо забони тоҷикӣ имконият фароҳам овард, ки аз ҷониби муҳаққиқон китобу дастурҳо рӯйи қор омаданд.
4. Меъёри мушаххас барои муайян кардани ҳуҷҷатҳои соҳавӣ истифодаи истилоҳот мебошад, ки дар ҳуҷҷатҳо ҷойгоҳи истилоҳоти иқтисодӣ хос арзёбӣ мегардад.
5. Истифодаи таҷрибаи муҳаққиқони ватанию хориҷӣ барои бехтар кардани сифати ҳуҷҷатҳо ва таҳкими усулҳои ниғориши онҳо амри зарурист, ки таҳқиқ ва омӯзишро тақозо мекунад.
6. Таҳаввулотии иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба забон ва услуби ниғориши ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ таъсиргузор буда, дар онҳо падидаҳои нави иқтисодӣ инъиксои худро ёфтаанд.

БОБИ II

ХУСУСИЯТҲОИ ЛЕКСИКИЮ МАЪНОИ ВА БАРОМАДИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДИ ДАР ҲУЧЧАТҲОИ ИҚТИСОДИ ВА ЛУҒАТНОМАҲОИ СОҲАВӢ

2.1.Таснифоти мавзуии истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳои иқтисодӣ

Ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ собиқаи таърихӣ дошта, намунаи онҳо дар ҳуҷҷатгузориҳои давраи қадим вучуд доштанд, ки онҳоро дар осори хаттӣ то замони мо омада расида, дучор омадан мумкин аст. Бо вучуди он ки дар қабати лексикии забони тоҷикӣ маводи зиёд доир ба ин соҳа, яъне истилоҳоти иқтисодӣ вучуд дорад, аз ҷониби муҳаққиқон истилоҳоти иқтисодӣ на аз лиҳози забонӣ ва на аз лиҳози таърихӣ, ё дигар вижагиҳо мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтаанд.

Забоншиносон давраҳои ташаккули забони адабии тоҷикиро дар асоси маводи хаттӣ марҳалабандӣ кардаанд, вале ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ чанд марҳалаи инкишофро паси сар кардааст, мушаххас нест. Таҳқиқи ин гурӯҳи истилоҳоти забони тоҷикӣ ба тозагӣ шуруъ шудааст, ки доираи васеъро фаро мегирад, зеро ҳазинаи забони тоҷикӣ аз ин гурӯҳи воҳидҳои луғавӣ бой аст. Танҳо дар як асари бо забони форсии тоҷикӣ навишташуда садҳо вожа ва истилоҳу ибораҳои иқтисодӣ пайдо кардан мумкин аст. Ба ҳисоб гирифтани собиқаи таҳқиқоти забони тоҷикӣ имкон медиҳад, ки собиқаи таърихӣ таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ, аз ҷумла истилоҳоти иқтисодиро муайян кунем.

Маълумоти сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки истилоҳоти иқтисодӣ бо собиқаи таърихӣ ташаккул ва тақомули худ бештар дар замони Шуравӣ рушд намуда, ба як низоми муайян даромадааст. Дар забони осори классикӣ ва аз он ҳам қадимтар истилоҳоти иқтисодӣ буданд, вале ба низом даровардани онҳо дар садаи XX

сурат гирифтааст, ки дар он таъсири забоншиносии рус мушоҳида мегардад.

Омӯзиши вижагиҳои луғавии забони тоҷикӣ мавқеи вожа ва истилоҳотро дар низоми лексии забон муайян карда, муносибатҳои гуногунро миёни вожаҳо ба танзим медарорад. Вожаҳо дар алоҳидагӣ наметавонанд аз доираи маъноӣ номинативии худ берун рафта, маъноӣ нави луғавӣ гиранд. Тобиши маъноӣ зоҳир кардани вожаҳо дар ҳамнишинӣ бо вожаҳои дигар сурат мегирад. Аз ин рӯ, вожаҳо аз рӯйи хусусияти маъноӣ ва сохтори худ тасниф карда мешаванд. Таснифоти мавзӯии вожаҳо аз ҷумла, истилоҳот аз рӯйи мансубияташон ба ин ё он соҳа сурат мегирад. Тибқи хусусиятҳои лингвистӣ вожа ва истилоҳотро ба гурӯҳҳои луғавӣ ва ҳиссаҳои нутқ тасниф мекунанд, ки ҳангоми анҷом додани ин таснифот аломатҳои лексикӣ - грамматикӣ онҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Барои муайян кардани таркиби луғавии ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод таҳлил ва таснифи гурӯҳҳои луғавию маъноӣ зарур аст. Вижагиҳои лексии ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дар муқоиса бо матни осори илмӣ ё бадеӣ бештар дар он зоҳир мегардад, ки маълумоти дар ҳуҷҷат овардашуда бо услуби расмӣ – коргузорӣ инашуда, дақиқ ва камобуранг пешниҳод шудааст.

Таҳқиқи ҳуҷҷатҳои расмӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки вожа ва истилоҳоти дар таркиби матни ҳуҷҷатҳо овардашуда, инъикоскунандаи давраи нави ташаккул ва таҳаввули забони адабии тоҷикӣ мебошанд. Бо вуҷуди он ки як қисми онҳо вожа ва истилоҳоти серистеъмол ба шумор мераванд, вале дар миёни онҳо истилоҳотеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар замони истиқлол мустаъмал гардидаанд. Ҳамзамон истилоҳотеро низ дучор омадан мумкин аст, ки то андозае кӯҳна шудаанд ва ё аз истеъмол баромада истодаанд.

Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибистиқлол гардид, ки ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ тағйир ёфт.

Махсусан, низоми иқтисодии замони Шуравӣ аз байн рафта, ҷойи онро низоми нави иқтисодӣ гирифт, дар ин низом сармоядорӣ ва иқтисоди бозаргонӣ ҷойгоҳи хос доранд. Чунин дигаргуниҳо на танҳо ба ҷомеа, балки ба забон ва низоми ҳуҷҷатгузорию мо таъсир доштанд. Азбаски забони расмӣ забони тоҷикӣ эълон гардид, ҳуҷҷатҳо низ бо тоҷикӣ таҳия гардида, ҳуҷҷатгузорию иқтисодӣ бо забони тоҷикӣ ба роҳ монда шуд. Ин раванд сабаби дар забони тоҷикӣ ба вуҷуд омадани як қатор вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ гардид.

Таҳлили матни ҳуҷҷатҳои расмӣ-коргузорию соҳаи иқтисод нишон медиҳанд, ки дар таркиби ин матнҳо истилоҳот ва луғоти соҳавӣ серистеъмол буда, гурӯҳе аз онҳо истилоҳоти дар замони истиқлол сохташуда ва ё иқтибосшуда ба ҳисоб мераванд, ки таҳқиқу омӯзиши онҳо айнаи замон ба проблемаи мубрами таҳқиқотӣ табдил ёфтааст.

Тағйироти иҷтимоиву сиёсӣ сабаб гардиданд, ки низоми иқтисодии мо пас аз пошхурии Иттиҳоди Шуравӣ дигаргун шавад. Сохтори иқтисодии дар замони Шуравӣ шаклгирифта, ба сохти нави иқтисодӣ, ки асоси онро сармоядорӣ ва иқтисоди бозорӣ ташкил медиҳанд, иваз гардид. Дар ибтидои солҳои истиқлол ин раванд то андозае ба мушкилот мувоҷеҳ гардид, зеро зарурати тарҷумаи ҳуҷҷатҳо ва истилоҳоту луғоти соҳаи иқтисод ба миён гузошта шуд. Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дар баробари тарҷума кардани ҳуҷҷатҳо гунаҳои русиву аврупоиашон қайд карда мешуданд. Дигаргуниҳои иҷтимоиву иқтисодӣ заминаи таҳаввул ва такомули таркиби луғавии забони тоҷикӣ гардиданд, ки он аз ҳама бештар дар китобу луғатномаҳо ва ҳуҷҷатҳои расмиву коргузорию соҳаи иқтисод инъикос ёфтаанд. Рушди муносибатҳои иқтисодии дохили кишвар ва робитаҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ, бунёди муассисаву корхонаҳо, кушодани бонкҳои тичоративу давлатӣ

яке аз омилҳои зухури вожа ва мафҳумҳои нави иқтисодӣ гадидаанд. Муҳаққиқон ва истилоҳшиносон дар баробари омӯзиши ҷиҳатҳои назарии истилоҳоти нав, ба тартиб додани луғатномаҳо ва таҳияи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бо забони тоҷикӣ ва тоҷикию русӣ ё тоҷикию англисӣ машғул гардиданд. Дар ин самт корҳои назаррас низ ба анҷом расидааст. Аз ҷумла, луғатномаҳои зиёде ба нашр расидаанд, ки ба соҳаи иқтисод ва зерсохторҳои он тааллуқ доранд. Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ вожа ва истилоҳоти зиёде мавриди истифода қарор гирифтанд, ки аксари онҳо истилоҳоти нав мебошанд: борхати берунӣ [2,278], ширкат [2,278], вомбарг [2,282], замимахат [2,283], молтаъминкунӣ [2,285].

Захираи луғавии забони тоҷикӣ дар марҳалаи нави рушд ва тақомули забони адабии муосири тоҷикӣ тақмил ёфта, таҳти таъсири омилҳои забонӣ ва ғайризабонӣ ин раванд идома дорад. Дигаргуниҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон махсусан, дар охири садаи XX ва ибтидои асри XXI ба амал омадаанд, ки ин дигаргунӣ ба ташаккули вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ таъсири амиқ гузоштаанд. Таҳқиқоти забоншиносон солҳои охир нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ дар ин марҳалаи таърихӣ аз лиҳози таркиби луғавӣ ба дигаргунӣ дучор гардидааст. Ин таҳаввул бештар дар тағйир ёфтани маънои вожаҳо, аз нав эҳё гардидани вожаҳои кӯҳнашуда, тавсеаи майдони маъноии вожаҳо, ки дар маҷмӯъ замина барои пайдоиш ва рушди вожа ва истилоҳоти нав дар соҳаҳои гуногун мегарданд, мансуб аст. Ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ дар замони истиқлол бевосита аз дигаргуниҳои ин давраи таърихӣ сарчашма мегирад.

Забоншиносон чунин мешуморанд, ки ташаккули истилоҳоти соҳавӣ аз ташаккули вожагони умумистеъмол дар забони адабӣ фарқ дорад, зеро барои ташаккули вожасозии маъноии умумистеъмол замони тулонӣ зарур аст, вале барои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ ин

зарурат вучуд надорад. Ба андешаи мо сабаби ин ихтироъ ва падидаҳои нав дар ин ё он соҳа мебошад, ки гоҳо дар як муҳлати кутоҳ ба вучуд меоянд. Вожа ва истилоҳоти иқтисодиро вобаста ба мавқеи корбурд метавон тасниф намуд. Дар асоси маводи таҳқиқ истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод истифодашударо ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Вожа ва истилоҳоти иқтисодие, ки аз истеъмол баромада истодаанд, ё вожаҳои куҳнашуда;

2. Вожа ва истилоҳоти иқтисодие, ки нав мавриди истифода қарор гирифта истодаанд, ё наввожаҳо;

Таҳаввулотҳои вожагонии забон ҳодисаи доимӣ аст. Он вобаста ба шароити рушд ё таназзули забон тағйир меёбад. Барои тағйири таркиби луғавӣ ҳамеша омилҳои таъсиргуздор вучуд доранд. Пайдоиш ва ё аз истеъмол баромадани вожаҳо пешгӯӣ карда намешавад, зеро онҳо ҳамеша ба ҳаводиси дар ҷомеа баамалоянда вобастаанд. Дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ вожагонии иқтисодӣ бо суръат ташаккул ва такомил меёбад, дар ин раванд вожа ва истилоҳоти нав мавриди истеъмол қарор мегиранд, ки донишманди тоҷик М. Музофиршоев рӯзе ба ин масъала андешаи худро ба таври зайл баён намудааст: “Наввожаҳо чунин вожаҳое мебошанд, ки то як давраи муайян нав будани худро нигоҳ медоранд, баъд онҳо дар забон ё ҳал шуда умумистеъмол мегарданд ва захираи лексикӣ забонро бой мекунанд, ё дар забон мавқеи хос пайдо накарда, ҷои худро ба луғати ҳаммаъноӣ дигарӣ ба нормаи забон мутобиқ дода, худ ё батамом аз истеъмол хориҷ шуда, дар қатори архаизимҳо ҷой мегиранд, ё чун луғати маъмули дигар дар ин қатор боқӣ мемонанд” [95,9].

Дар вожагонии иқтисодӣ низ айнан чунин ҳолат ба мушоҳида мерасад, вале на ҳама вожаҳои иқтисодӣ ба зудӣ умумистеъмол мегарданд, барои ин замони бештар зарур аст. Сабаб ин аст, ки вожагонии нави иқтисодӣ ва ё ба ибораи дигар наввожаҳои иқтисодӣ

ифодакунандаи падидаҳои нав ва махсус мебошанд, ки барои дарку фаҳми он замон ва донишҳои таҳассусӣ лозиманд.

Дар таҳқиқоти забоншиносон раванди кухнашавии вожаҳои мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, ки тибқи нишондоди онҳо кухнашавии истилоҳоти иқтисодӣ ба якчанд омилҳо вобастааст. Аз рӯйи анъана онро ба омилҳои дохилизабонӣ ё берунӣ, ё ин, ки ба ибораи дигар ба омилҳои забонӣ ва фарозабонӣ вобаста медонанд.

Муҳаққиқон асоси ташаккули истилоҳоти иқтисодиро бештар бо роҳи вожагонӣ - маъноӣ ба қалам додаанд. Тағйири луғавию маъноӣ сабаби ба вучуд омадани вожа ва истилоҳоти нав мегардад. Муносибатҳои иқтисодӣ вобаста ба шароити таърихӣ рушди ҷомеа роҳандозӣ мешаванд. Чунончи, замони Шуравӣ вожа ва истилоҳоти **колхоз, совхоз, кооператив, мусобиқаи сотсиалистӣ, бригадир, раиси колхоз** ва монанди инҳо дар истифода буданд, ки имрӯз аз истемол баромадаанд. Ба ҷойи онҳо вожаҳои рӯйи қор омаданд, ки ифодакунандаи падидаҳои нави иқтисодӣ, натиҷаи ихтироъ ва дастовардҳои техникую технологӣ мебошанд. Чунончи: **сармоядорӣ, соҳибқор, тичорат, фирма, точир, аукцион** ва ғайра. Албатта, ин вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодӣ дар замони Шуравӣ маънии манфӣ дошта, то ҷое дар қонунгузорию Шуравӣ фаъолияти манъшудаи иқтисодӣ ба ҳисоб мерафт. Бо тақозои замон низоми иқтисод тағйир ёфт ва шаклҳои баҳодихӣ ба равандҳои иқтисодӣ дигаргун гардид. Истилоҳоти иқтисодии хусусияти манфидошта бо мурури замон мазмуни мусбат гирифтаанд. Раванди таҳаввулҳои низоми иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба маъноӣ вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодӣ таъсир гузошта, хусусиятҳои маъноӣ ва услубии онҳоро тағйир дод.

Таркиби луғавии матнҳои иқтисодӣ дар забони тоҷикӣ аз истилоҳот ва луғоти гуногун иборат аст. Дар миёни онҳо вожаҳои аслии тоҷикӣ, иқтибосӣ, инчунин вожа ва истилоҳоти аз вожаҳои гуногунзабон таркибёфта мавҷуданд. Новобаста аз тафовути маъноӣ

ва решашиносӣ истилоҳоти иқтисодӣ дар таркиби матнҳои ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ вазифаи ягона доранд ва хусусияти устувориро дар маҷмӯи муносиб ва ифодаи маъно ҳифз кардаанд. Сабаби он ташаккули устувори иқтисод ва рушди рӯзафзуни он дар замони муосир аст. Зухури падидаҳои нави иқтисодӣ ба он овардааст, ки дар забони тоҷикӣ таркиби луғавӣ дар асоси таҳаввули иқтисодӣ тағйир ёбад.

Дар баробари ин таҳаввулот, дар замони истиқлол луғатномаҳои гуногуни иқтисодӣ интишор гардидаанд, ки тавасути онҳо истилоҳоти иқтисодии навистеъмол ба низом дароварда шуда, вобаста ба соҳаҳо гурӯҳбандӣ гардидаанд. Агар ба ибтидои солҳои истиқлол тавачҷуҳ намоем, луғатномаҳои умумии иқтисодӣ ба нашр мерасиданд, вале баъдтар луғатномаҳои иқтисодӣ вобаста ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ тартиб дода мешаванд. Шумораи ин луғатномаҳо, мутассифона, то ҳол муайян карда нашудааст, вале маълумоти дастраскардаи мо шаҳодати он аст, ки дар ин самт корҳои зиёди илмӣ анҷом дода шудааст. Луғатномаҳо на танҳо бо забони тоҷикӣ, балки луғатномаҳои чандзабона ба таърифи расидаанд, ки “Луғати мухтасари англисӣ-русӣ - тоҷикии ибораҳои иқтисодӣ” [237], “Луғати мухтасари ибораҳои иқтисодӣ /тоҷикӣ - англисӣ [237]” аз ҷумлаи онҳоянд. Ба ин монанд луғатномаҳои зиёде ба нашр расидаанд, ки аз устувор гардидани вожаҳои иқтисодӣ дар қабати вожагонии забони адабии тоҷикӣ шаҳодат медиҳанд. Хусусияти муҳими вожаҳои иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод устувории луғавию маъноӣ ва устуворӣ ҳангоми корбурд мебошад.

Таркиби вожагонии ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод вобаста ба соҳаҳои иқтисодӣ ва дараҷаи рушди онҳо таҳаввул ёфта, дар замони таҷдид ва азнавсозии иқтисодӣ қабати лексии забони адабии тоҷикиро бой гардониданд. Вожаҳои иқтисодии забони тоҷикӣ инъикоскунандаи тағйироти иқтисодии солҳои охир аст. Аз ин рӯ, ҳар вожа ва истилоҳи дар забони имрӯзаи тоҷикӣ мустаъмалшуда,

ифодакунандаи номи ин ё он пеша, ё фаъолияти иқтисодӣ ба шумор меравад. Вожагони иқтисодиро асосан ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст. Ба гурӯҳи аввал вожаҳои ифодакунандаи номи касб ё пеша, ки дар соҳаи иқтисод фаъолият мекунанд, шомиланд. Монанди **диллер, гид, мененджер, брокер** ва ғайра. Гурӯҳи дуюм вожаҳои ифодагари номи фаъолияти иқтисодӣ мебошанд, монанди **нархгузорӣ, тичорат, соҳибкорӣ, хариду фурӯш** ва ғайра. Дар умум, агар ба низоми иқтисодии замони муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷуҳ намоем, вожагони нав ташаккулёфтаи иқтисодиро вобаста ба шароити иқтисодӣ ва қонуниятҳои вожагонии забони тоҷикӣ истифода намудан шарт ва ҳатмӣ аст.

2.1.1. Вожа ва истилоҳоти соҳаи бонкдорӣ

Истилоҳ ва луғоти соҳаи бонкдорӣ дар қабати вожагонии забони тоҷикӣ гурӯҳи алоҳидаи воҳидҳои вожагониро ташкил медиҳанд. Равандҳои тағйирёбандаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар солҳои охир далели он мебошанд, ки бонкҳо як ҷузъи муҳимми соҳаи иқтисод ба ҳисоб мераванд ва бидуни фаъолияти мунтазами онҳо таъмини пешрафти иқтисодӣ имконнопазир аст. Истилоҳоти дар ин соҳа мустаъмал, асосан, то ҳол таҳқиқ нагардида, ҷиҳатҳои маъноӣ ва сохторию услубии онҳо мавриди омӯзиш қарор нагирифтаанд. Пайдоиши истилоҳот ва луғоти мансуби ин соҳа пас аз шаклгирии низоми бонкӣ ҳамчун сохтори мустақил сурат гирифтааст. Дар баробари нашр гардидани як қатор китобҳо, луғатномаҳо ва мақолаҳои илмӣ ба иқтисод дахлдошта, соли 2008 “Фарҳанги молия ва бонкдорӣ” ба нашр расид, ки дар ин фарҳанг истилоҳот ва луғоти мансуби соҳаи бонкдорӣ ва молия гирдоварӣ ва ташреҳ гардидааст.

Бояд зикр кард, ки ин фарҳанг чандзабона буда, бори аввал ба таври нисбатан комил истилоҳоти ин соҳа бо забонҳои тоҷикӣ - русӣ ва англисӣ шарҳу тавзеҳ ёфтаанд. Мураттибони фарҳанг дар муқаддима чунин зикр кардаанд: “Ҳангоми таҳияи фарҳанги

тафсирии мазкур аз фарҳангу луғатҳои истилоҳот, ки то имрӯз нашр шудаанд, ба хусус аз “Фарҳанги истилоҳоти байналмилалӣ бонкдорӣ” [226] ва “Истилоҳоти бонкдорӣ”, ки дар маҷаллаи “Ахбори бонки миллии Тоҷикистон” (аз шумораҳои 3-4 (28-29)- и соли 2001 инҷониб) ба нашр мерасад, истифода ба амал омадааст”.

Зикр кардан зарур аст, ки истилоҳоти соҳаи бонк дар ҳуҷҷатҳои расмию коргузори бонкҳо ва муассисаҳои бо бонкҳо иртиботдошта истифода мегарданд. Таҳлили истилоҳоти бонкдорӣ нишон медиҳад, ки истилоҳоти соҳаи бонк аз вожаҳои аслии тоҷикӣ ва вожаҳои иқтибосӣ иборат мебошанд. Вожаҳои аслии тоҷикӣ мустакилона ва ё дар ҳамнишинӣ бо вожаҳои гуногунасл истилоҳ сохтаанд.

Пас аз Истиқлолият ба даст овардани Ҷумҳурии Тоҷикистон коргузорӣ дар низоми бонкдорӣ мо бо забони тоҷикӣ сурат гирифт. Дар ин замина ҳуҷҷатгузорӣ низ бо забони тоҷикӣ роҳандозӣ гардид. Дар баробари ин, луғатномаҳои зиёде дар ин соҳа ба нашр расидаанд. Дар асоси таҳқиқи маводи луғатномаҳо ва ҳуҷҷатҳо вожа ва истилоҳоти дар соҳаи бонкдорӣ мустаъмалгардидаро, ба ду гурӯҳи вожагонӣ ҷудо кардан мумкин аст: вожаҳои мустаъмале, ки дар замони Шуравӣ ва пеш аз он мавриди истифода буданд ва вожа ва истилоҳоти нав ё наввожаҳо. Ба гурӯҳи аввал истилоҳоте дохил мешаванд, ки хусусияти бунёдӣ дошта, вожаи умумистеъмол, ё серистеъмол мебошанд. Чунончи: **арзиши пул** (стоимость денег) - қобилияти харидории воҳиди пул, миқдори молу хизматрасонӣ, ки бо пул аз рӯи сатҳи нархҳои мавҷудаи бозорӣ харидан мумкин мебошад [228,20]; **бақияи суратҳисоби бонкӣ** (сальдо банковского счета) - бақияи пул дар суратҳисоби бонкӣ, маблағи талаботе, ки соҳиби суратҳисоб ба бонк пешниҳод мекунад [228,29]; **бонкдор (банкир)** - роҳбар ва соҳибмулки сармояи бонкӣ, ки дар соҳибкорӣ бонкӣ сахм мегирад, яъне соҳибтахассусе, ки бурдани амалиётҳои бонкиро роҳбарӣ мекунад. **Қарз** – тавре мебинем, дар давраи

таҳлилӣ миқдори дархостҳои пешниҳодшуда барои гирифтани қарз аз тарафи мизочон дар бонкҳо 30433 адад ё 25,4%, ташкилотҳои амонатии қарзии хурд (ТАҚХ) – 64048 ё 33,26%, ташкилотҳои қарзии хурд (ТҚХ) – 2229 адад ё 9,70% зиёд гардидааст/ [240].

Гурӯҳи дуҷуми истилоҳоти соҳаи бонкдорӣ аз вожаҳои иборат мебошанд, ки асосан, иқтибосианд. Сабаби ба забони тоҷикӣ иқтибос гардидани онҳо пайдоиш ва инкишофи падидаҳо ва нағзҳои бонкдорӣ ва сохтани истилоҳот барои ифодаи онҳо мебошанд. Ин гурӯҳи истилоҳотро боз ба ду зергурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: истилоҳоте, ки айнан аз забони хориҷӣ гирифта шуда, дар истифода қарор доранд ва истилоҳоте, ки ба забони тоҷикӣ тарҷума карда шудаанд. Чунончи: **авизо**, **ёддошт (авизо)** - огоҳномаи расмӣ [228,5], **амалиёти венчурӣ** (венчурные операции) - амалиёти бонкӣ - ҳуҷҷатҳои, ки вобаста ба қарздиҳӣ ва маблағгузорӣ таҳқиқот ва ихтирооти илмию техникӣ, навоариҳо анҷом медиҳанд [228,12], аннуитет, пардохти даврӣ (аннуитет) - як намуди қарзи дарозмуддати давлатӣ мебошад, ки қарздиҳанда (кредитор) дар давоми сол барои пушонидани қисми маблағи асосии қарз ва фоизи он даромади муайяне мегирад [228,20], **аутрейд** - харидуфурӯше, ки дар нагҷаи якдигарнофаҳмии тарафҳо, ё бо сабаби хатоҳои техникӣ баргузор намешавад [228,26], **бенефисиар**, **бахрагир (бенефисиар)** - шахси ҳуқуқӣ ё воқеии гирандаи маблағ аз рӯи супоришномаи пардохт [228,32], **сенораж**, **подош (сеньораж)** - маблағе, ки барои интишори пулҳои қоғазӣ ва сикка задани тангаҳои филизӣ ситонида мешавад [228,183].

Бонкдорӣ дар баробари як бахши иқтисод будан, ҳамзамон як низоми мустақили иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, ки дар таркиби худ бахшу зерсохторҳои зиёд дорад. Ҳар яке аз онҳо дар замони муайян вобаста ба шароити тичорату иқтисод ташаккул ёфтаанд. Аз ин рӯ, раванди ташаккул ва такомули низоми бонкдорӣ боиси ба вучуд

омадани истилоҳот ва таркибҳои устувори истилоҳӣ дар ин соҳа гардидааст. Илова бар ин, дар замони мо низоми фанновари компютерӣ тақомул ёфта истода, сабаби ҳуҷҷатгузори электронӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳои электронӣ гардидааст, ки ин раванд низ барои зуҳури анвои ҳуҷҷатҳои нави меъёрии иқтисодӣ ва истилоҳоти нави иқтисодӣ омили таъсиргузор ба ҳисоб меравад.

Фаъолияти бонкҳо вобаста ба вазифаҳояшон фарқ мекунад. Аз ин рӯ, бонкҳоро ба бонки тиҷоратӣ, бонки миллӣ, ташкилотҳои қарзӣ ва дигар навъҳо тақсим кардаанд, ки ин шакли фаъолияти онҳоро инъикос мекунад. Истилоҳоти бонкдориро вобаста ба шакли фаъолият ба ду гурӯҳ тасниф кардан мумкин аст:

1. Истилоҳоти марбут ба вазифа: **эксперти қарзӣ, коршиноси бонкӣ, менеджери бонк, сардори шуъбаи қарзидихӣ, сардори шуъбаи қор бо қарзҳои мушкилситон, хазинадор, мутахассиси шуъбаи ҳисобдорӣ** ва ғайра. Чунончи: **кредиторҳо** /кредиторҳо ба сифати таъмини қарзи додасаванда дар баробари дигар намудҳои гарав, инчунин суғуртаи қарзро низ метавонанд ба сифати таъмини гарав қабул кунанд / [242];

Истилоҳи **амонат+гузор** аз вожаи арабии **амонат** ва феъли **гузоштан** таркиб ёфта, чунин шарҳ ёфтааст: “**Амонатгузор (депонент)** - шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки дар асоси шартнома аз хизмати амонатдорӣ (депозитарӣ) истифода мебарад ё пул ва коғазҳои қиматноки худро дар ташкилотҳои қарзӣ (бонк) барои нигоҳдорӣ месупорад” [236,13]. Имрӯз ин вожа серистеъмол аст.

Бо вожаи **амонат** ва феъли **доштан** (дор) истилоҳи мураккаби **амонатдор (депозитор)** сохта шудааст, ки дорои чунин маъност: - 1) соҳиби амонат; 2) шахсони инфиродӣ ва ҳуқуқӣ, ки ташкилот ба онҳо миқдори маблағро, ки пештар бо кадом сабабе напардохта буд, бояд ҳатман пардохт намояд” [221,14]

Имрӯз вожаи мураккаби чорчӯзъаи **амонат+нигоҳ+дор+анда** дар соҳаи бонк серистеъмом аст, ки аз вожаи арабии **амон**, исми маънии **нигоҳ**, асоси замони ҳозираи **дор** ва пасванди **-анда** таркиб ёфта ба маънои “- 1) бонк, миёнарави бозор (даллол), иҷроқунандаи суд, ки дороиҳои мухталифро барои нигоҳдорӣ ҳамчун амонат қабул мекунад ё нигоҳдории амонат ба онҳо бовар қунонида шудааст; 2) давлат ё ташкилоти байналмилалӣ, ки нигоҳдории нусхаҳои ҳақиқии қарордодҳоро ба уҳда доранд” [221,15] шарҳ ёфтааст .

Истилоҳҳои **андозсупорандагон** аз вожаи **андоз**, феъли **супоридан**, пасванди калимасози **-анда** ва пасванди чамъсози **-гон** таркиб ёфта, ба маънои “шахсони воқеӣ ва (ё) ҳуқуқӣ, ки ба зиммашон уҳдадории пардохти андоз гузошта шудааст, ҳамчун андозсупоранда эътироф мешаванд” [236,17] шарҳ ёфтааст.

Истилоҳи иқтибосии **бенефисиар** ба забони тоҷикӣ бо вожаи **бахрагир (бенефисиар)** тарҷума гардидааст, ки аз вожаҳои **бахра** ва асоси замони ҳозираи **гирифтан** бунёд гардида, дорои чунин маъност: “**бахрагир (бенефисиар)** шахси ҳуқуқӣ ё воқеии гирандаи маблағ аз рӯи супоришномаи пардохт” [236,32].

Истилоҳоти мураккаби иқтисодии **бонкдор**, аз ибораи изофии **дорандаи бонк** таркиб ёфта ба маънои “**бонкдор (банкир)** - роҳбар ва соҳибмулки сармояи бонкӣ, ки дар соҳибқорӣ бонкӣ сахм мегирад. Яъне соҳибтахассусе, ки бурдани амалиёти бонкиро роҳбарӣ мекунад” [236,55] шарҳ ёфтааст.

Дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” истилоҳоти зиёди ифодақунандаи мансаб, касбу қор, фаъолияти шахсро мушоҳида қардан мумкин аст: **Гаравгир** (залогодержатель) – “шахсе, ки талаботи ӯ оид ба уҳдадории асосӣ бо гарав таъмин шудааст” [236,61] , вожаи **гаравгир** аз ибораи изофии гирандаи гарав таркиб ёфтааст.

Вожаи гаравдеҳ (залогодатель) - шахсе, ки дорои ҳуқуқи моликият ё дигар ҳуқуқи ашёӣ ба предмети гарав мебошад [236,61] аз ибораи

диҳандаи гарав таркиб ёфтааст. Дебитор, **қарздор** (дебитор) - шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки аз субъекти хоҷагидорӣ пул ва мол қарздор аст [236,71] аз исми қарз ва феъли доштан таркиб ёфта, дар тамоми услубҳои забон серистеъмол аст.

2. Истилоҳоти марбут ба номи шаклҳои фаъолияти бонкдорӣ ва ғайра: **қарз, қарзҳои ипотекаӣ, автоқарз, қарз барои тиҷорат, қарз барои фаъолияти хоҷагидорӣ ва ғайра**. Чунончи: **назорати бонкӣ** /Назорати маҷмуӣ маънои анҷом додани **назорати бонкӣ** танҳо дар асоси ҳисоботи маҷмуӣ молиявии гурӯҳи бонкиро надорад/; [241]; сармояи бонк бо муассисаи молиявӣ кредитӣ сурат гирад, он гоҳ тарҳ кардани он аз сармояи бонки асосӣ зарур мебошад/ [241]; **ширкати фаръӣ** қарзҳои ба ширкати фаръӣ додаи бонки асосӣ ва уҳдадорихои дахлдори ширкати фаръӣ дар назди бонк/ [241];

Истилоҳоти гурӯҳи дуюмро аз ҷиҳати мавзӯ ба чунин гурӯҳ тасниф намудан мумкин аст:

а) Истилоҳоти ифодакунандаи номи асъори миллии давлатҳо:

Тугрик (тугрик) - воҳиди пули миллии Муғулистон, ки аввалин бор соли 1925 ба муомилот бароварда шуда, арзиши он ба 100 мунгу баробар мебошад [236,210] ; **афгонӣ (афгани)** - воҳиди пулии Ҷумҳурии исломии Афғонистон мебошад, ки соли 1925 ба муомилот ба ҷои рупия ворид карда шудааст. Як афгонӣ баробар ба 100 пул мебошад [236,26]; **динор** (динар) - пули нукраю тиллои Рими қадим ва баъзе аз мамлакатҳои Шарқи қадим, воҳиди пули миллии як қатор кишварҳои Шарқи Югославия ва Македония. **дирам** (дирам) – воҳиди пули майдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тангаҳои филизӣ бо арзиши 5, 10, 20, 25, 50 дирам дар муомилот гардиш мекунанд. **Дирҳам** (дирҳам) - воҳиди пули як қатор кишварҳо: Марокаш ва Иёлоти Муттаҳидаи Араб [236,74] ; **Доллар** (доллар) - воҳиди пулии ИМА (доллари ИМА), Канада (доллари Канада), Австралия (доллари Австралия) ва як қатор давлатҳои дигар, ки ба 100 сент баробар аст. **Доллар** дар Амрико аз соли 1786 исфида мешавад, ки

аввал дар намуди филизот бо қимати нуқра ва сипас бо тилло муайян карда мешуд. **Донг** (донг) - воҳиди пули миллии Ветнам мебошад, ки аз 3 май соли 1978 дар момилот мебошад. Як донг баробар ба 10 хао мебошад [75]. **Драм** (драм) - воҳиди пули миллии Арманистон, ки 22 ноябри соли 1993 ба муомилот бароварда шудааст ва 1 драмм баробар ба 100 лум мебошад; **Драхма** (драхма) - воҳиди пулии таърихии қадимаи Юнон (Гретсия) мебошад, ки аз соли 1836 дар муомилот аст. Вай баробар ба 100 лептам мебошад [236,77]; **Йен** (иена) - воҳиди пулии Чопон, яке аз асърҳои асосии захиравии ҷаҳон баъд аз доллари ИМА ва евро, ки соли 1871 ба муомилот ворид шудааст [236,77]. **Лари** (лари) - воҳиди пули миллии Гурҷистон, ки соли 1995 ба муомилот ворид карда шудааст. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 тетри баробар аст. **Лат** (лат) - воҳиди пули миллии Латвия. Ин воҳиди пулӣ солҳои 1922- 1940 дар муомилот буд ва соли 1993 аз нав ба муомилот ворид карда шуд. **Лев** (лев) - воҳиди пули миллии Булғористон, ки соли 1880 ба муомилот ворид карда шудааст. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 стотин баробар аст. **Лей** (лей) - воҳиди пули миллии Руминия ва Молдова. Лей ҳамчун воҳиди пули миллии Руминия аз соли 1867 дар муомилот мебошад. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 бан баробар аст [236,122]. **Лек** (лек) - воҳиди пули миллии Албания, ки аз соли 1947 дар муомилот мебошад. Ин воҳиди пули миллӣ ба 100 киндарок баробар аст [236,123].

б) Номи ҳуҷҷатҳои дафтардорӣ дар самти банкдорӣ. Дар ҳар як самти фаъолияти инсоният ҳуҷҷат, санад асоси онро ташкил медиҳад. Дар соҳаи банкдорӣ низ ҳуҷҷатҳои зиёде истифода бурда мешаванд, ки ҳамчун санад, аснод байни банк ва муштариён, дар раванди кори банкдорӣ истифода мегарданд. Чунончи: **китоби асосии муҳосиботӣ** (главная бухгалтерская книга) - ҳуҷҷати марказию асосии ҷамъбастии ҳисобдорӣ, ки дар он доир ба ҳисоботи хусусии муҳосиботӣ ва ҳисобҳо, ҳисобҳои

ҳисобгирии таркибӣ (синтетикӣ) маълумоти чамъбасти оварда мешавад. Ибораистилоҳи **китоби асосии муҳосиботӣ** аз ибораи изофӣ таркиб ёфта, ҳамчун ҳуччати махсус эътибор дорад.

Кафолатнома дар сарчашмаҳо ҳамчун ҳуччат ба маънои **хатти кафилшавӣ, замонатнома** [221,602] шарҳ ёфтааст. **Кафолатномаи бонкӣ** аз калимаи мураккаби **кафолат+нома** ва калимаи сохтаи **бонкӣ** тавассути бандаки изофӣ ташкил ёфта, ҳуччати муҳим мебошад: **кафолатномаи бонкӣ** (банковское гарантийное письмо) - ҳуччате, ки онро бонки дараҷаи аввал (боэътимод) медиҳад ва бо он тасдиқ карда мешавад, ки муштарӣ дар ҳисоби худ барои пардохти уҳдадории молиявии худ маблағи кофӣ дорад.

Дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” ҳуччатҳои зиёди ин соҳа шарҳ ёфтаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд, чунончи: **коғазии қиматнок** (ценная бумага) мебошад, ки бо риояи шакли муқарраргардида ва реквизитҳои ҳатмӣ ҳуқуқи молу мулкиеро тасдиқ менамояд, ки татбиқ ё гузаштро дар бар мегирад [236,96]. **Коғазҳои қиматнок** (ценные бумаги) - ин ҳуччати пулӣ мебошад, ки муносибати байни истифодабарандаи ин ҳуччат ва барорандаи онро инъикос мекунад. Ҳуччатҳои мебошанд, ки ҳуқуқи амволии молик дар онҳо ифода ёфтаанд ва ба воситаи пешниҳод намудан ва ё супоридан нисбат ба шахсе, ки онҳоро баровардааст, тасдиқ менамоянд [236,97]. **Коғазҳои қиматнок** бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон (ценные бумаги в валюте Республики Таджикистан) – ҳуччатҳои пардохтӣ (чекҳо, васиқаҳо, аккредитивҳо, супоришот ва ғайра), сарватҳои фондӣ (сахмияҳо, вомбаргҳо) ва дигар уҳдадориҳои қарзӣ, ки бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода ёфтаанд [236,98].

Қарордод аз исми маънии **қарор** ва асоси замони ҳозираи **додан** таркиб ёфта, чунин шарҳ дода шудааст: “**Қарордод** (контракт) - ҳуччате, ки аз аҳду паймони байни фурушанда ва харидор барои тахвили мол шаҳодат медиҳад” [236,119].

Истилоҳибораи “**ордери хазина**” аз вожаҳои иқтибосии ордер ва хазина таркиб ёфта, чунин маънидод шудааст: “**Ордери хазина** (кассовый ордер) - ҳуҷҷати пули, ки аз рӯи он амалиёти хазинавии қабул ва додани пули нақд аз тарафи хазинаи корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳо иҷро ва ба расмият дароварда мешавад. Пул аз рӯи ордери хароҷоти хазина ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда (варақаи пулдиҳӣ, ҳисоб барои пардохт, чек) дода мешавад. Хазина пулро аз рӯи ордери даромади хазина қабул мекунад” [236,155].

Баъзе ҳуҷҷатҳо дар фарҳанги соҳавӣ ба ду қарина шарҳ ёфтанд, ки ин хоси истилоҳот нест. Дар чунин ҳолат бояд дақиқ андешид ва як вожаро интиҳоб намуд. Ҳамчун ҳуҷҷат **коносамент, барнома** (коносамент) барои шарҳи як ҳуҷҷат истифода гардиданд: **коносамент, барнома** (коносамент) - ҳуҷҷати идоракунии мол мебошад, ки ҳуқуқи дорандаи конунии онро дар мавриди идора кардани бори дар барнома (коносамент) зикргардида ва гирифтани бор пас аз ҳамлу нақли он тасдиқ менамояд. Барнома (коносамент) метавонад манзурӣ, ордери ё номӣ бошад.

Сертификати, шаҳодатномаи калиди имзо (сертификат ключа подписи) - ҳуҷҷат дар ҳомили қоғазӣ ё ҳуҷҷати электронӣ бо имзои электронии рақамии пӯшидаи шахси ваколатдори маркази тасдиқкунанда, ки дар таркиби худ дорои калиди кушодаи имзои электронии рақамӣ мебошад ва он аз ҷониби маркази тасдиқкунанда ба иштирокчии низоми иттилоотӣ ҷиҳати тасдиқи аслии будани имзои электронии рақамӣ ва ҳаммонандсозии сертификати калиди имзо дода мешавад [236,183]. Ибораи истилоҳи **шаҳодатномаи калиди имзо** дар табиати забони тоҷикӣ хос нест ва тарҷумаи таҳлуллафзӣ мебошад.

в) Истилоҳоте, ки фаъолияти шахсони ҳуқуқиро дар соҳаи бонкдорӣ мефаҳмонад:

Мизочони бонкӣ тарҷумаи таҳтуллафзии ибораи русии “клиенты банка” буда, ба забон тоҷикӣ низ дар қолаби ибораи изофӣ баргардон шудааст: **Мизочони бонкӣ** (клиенты банка) - шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки

бо мақсади анҷом додани амалиёти қарзӣ, амонатӣ, ҳисобкушоӣ ва ғ. ба бонк муроҷиат мекунад. Агар муомила миёни ду бонк сурат гирад, он гоҳ бонки муроҷиаткунанда ҳамчун мизочи бонк ҳисобида мешавад [130].

Мудирияти муваққатӣ (временная администрация) - шахсоне, ки аз ҷониби суд барои гузаронидани расмиятҳои муфлисшавӣ ва амалӣ намудани ваколатҳои дигар, ки қонун муқаррар намудааст, таъйин карда мешаванд [236,138].

Истилоҳи **муштарӣ** дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, на танҳо дар соҳаи иқтисодӣ, балки дар дигар соҳаҳо низ истифода мегардад, аз ҷумла дар соҳаи алоқа. Ин вожа аз ҷиҳати баромад арабӣ буда, ба маънои харидор, талабгор қорбаст мегардад: **муштарӣ** – истифодабаранда (пользователь) - шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ, резидент ё ғайрирезиденти мамлакат ё намояндагони қонунии он, ки аз хизматҳои бонк доир ба қушодан ва пешбурди ҳисобҳои бонкӣ истифода мекунад [236,143].

Резидент (резидент) - шахси ҳуқуқӣ, шубҳа ва намояндагӣҳои он, ки қароргоҳашон дар дохили марзи кишвар қойгир мебошад [236,169].

Истилоҳи мураккаби **сармоягузор** аз се ҷузъ: **сар, моя, гузор** таркиб ёфта, серистеъмол мебошад: **“Сармоягузор (инвестор)** - шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ мебошад, ки маблағи худро барои амалӣ кардани лоиҳаҳои сармоягузорӣ равона месозад. Маблағи сармояе, ки сармоягузор мегузорад мумкин аст дар намуди захираҳои молиявӣ, амвол, маҳсулоти ақлонӣ (зехнӣ) пешниҳод шавад” [236,175].

Седент (цедент) - шахсе, ки ҳуқуқи гирифтани пулро аз рӯи васиқа (вексел) ба шахси дигар ҳавола мекунад [236,182].

Соҳибкори инфиродӣ (индивидуальный предприниматель) - шахси воқеӣ, резидент ё ғайрирезидент, соҳибкори инфиродӣ ҳисобида мешавад, агар он бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ аз номи худ таҳти таваккал ва масъулияти амволии худ ба ҷаъолияти соҳибкорӣ машғул шавад [236,190].

г) **Истилоҳоте, ки самтҳои дигари ҷаъолияти бонкдориро ифода мекунад.** Ин қабил истилоҳот дар соҳаи банкдорӣ фаровон ба мушоҳида

мерасанд ва ин чо бо овардани чанд истилоҳ таваккуф хоҳем кард: **Сиёсати пулҳои арзон (политика дешевых денег)** – аз ҷониби Бонки маркази (милли)-и кишвар ва бонкҳои дигар роҳандозӣ шудани сиёсате, ки ба густариш додани қарзи бонкӣ тавассути паст кардани меъёрҳои фоизии қарз равона шудааст [236,186]. Истилоҳоти сиёсати пулҳои арзон аз се ҷузъи мустақил дар қолаби ибораи изофӣ сохта шудааст.

Дар луғати соҳавӣ истилоҳибора ё таркиби **тасдиқномаи бозори пул** мушоҳида гардид, ки вожаи тасдиқнома аз исми арабии тасдиқ “рост доништан ё таъкид кардани чизе, иқрор кардан ба дурустии чизе” [222,320] ва исми тоҷикии нома “навиштае, ки ба касе ё ҷое мефиристонанд, мактуб, хат, руқъа, китоб, асар” [221,931] сохта шуда, ҳамчун хуччат чунин шарҳ ёфтааст: “Хуччат дар бораи дуруст доништани коре” [222,320]. Истилоҳибораи **тасдиқномаи бозори пул** аз се ҷузъ иборат аст: **тасдиқномаи бозори пул** - шакли тасдиқномаи кутоҳмуддати амонатӣ, ки бонкҳо барои ҷалби пасандозҳо мебароранд [236,201].

Истилоҳи таҳлилқунанда аз исми арабии **таҳлил** “усул ва равиши таҳқиқи илмӣ бо роҳи санҷидани ҷиҳатҳои ҷудоғона, хосият ва ҷузъҳои таркибии чизе; **таҳлил кардан (намудан)** санҷидан, анализ кардан” [222,327], феъли ёвари **кардан**, пасванди-**анда** таркиб ёфта, ба маънои “он ки санҷиш ва таҳлили амалеро анҷом медиҳад, таҳлилгар” [222,327] истифода мегардад. Ин истилоҳибора дар соҳаи иқтисод қорбаст мегардад: **Таҳлилқунанда (аналитик)** - мутахассис, қорманди ширкат, бонк, ки услуби (методикаи) таҳлилиро аз бар қардааст ва чунин таҳлилиро мегузаронад [236,201].

Қалимаи иқтибосии арабии **табдил** ба маънои “бадал кардани чизе ба чизе. 2. дигар (дигаргун) қардан, тағйир; **табдил қардан** [222,285] қорбаст мегардад. Дар соҳаи иқтисодиёт бо ин вожа ибораи истилоҳи табдили баробар истифода мегардад: **Табдили баробар (эквивалентная замена)** - ивази як амалиёти қарзӣ ба амалиёти дигари қарзӣ. Масалан,

катъ кардани ҳисоби ҷорӣ ва қабули савдо барои кушодани ҳисоби нав [236,195].

Вожаи **табдилпазир** аз вожаи арабии **табдил** ва **табдилпазирии асьор** - асьоре, ки озод ва номахдуд ба асьори дигари хоричӣ табдил карда мешавад. Табдилпазирии асьор ба таври васеъ дар ҳисоббаробаркуниҳои байналмилалӣ истифода карда мешавад [236,195].

Тавозуни амонат (депо) (баланс вкладов) - маълумот дар бораи вазъи ҳисобҳои амонат (депо), ки барои таърихи муайян омода шудаанд [236,196].

Тасдиқи чек (удостоверение чека) - бонк дар чек асли будани имзо ва дар суратҳисоби пардохткунанда мавҷуд будани маблағро барои ин чек тасдиқ мекунад [236,200].

Тафовут, фарк (маржа) - истилоҳе, ки дар амалии савдо, биржа, суғурта ва бонкдорӣ барои истифода намудани фарқияти байни нархи молҳо, қурби коғазҳои қиматнок, меъёрҳои фоизӣ ва дигар нишондиҳандаҳо истифода мегардад [236,201].

Таҳвили мол (поставка товара) - додани ҳуқуқи моликият ба молҳо, аз ҷумла фурӯш, мубодила ё тақдим, интиқоли ройгон ё қисман пардохт намудани он, додани музди меҳнат дар шакли асл ва пардохтҳои дигари дар шакли асли, иичунин ба гаравгиранда додани ҳуқуқи моликият ба моли дар гарав мондашуда [236,201].

Таҳлили бозор (анализ рынка) - омӯзиши бозори мол ва хизмат, талабот ва таклифот, рафтори истеъмолкунандагон, ҳолати (конъюнктураи) бозор, чараҳои афзоиши нарх бо мақсади боз ҳам беҳтар намудани ҳаракати молҳои худ дар бозор [236,201].

Таҳлилкунанда (аналитик) - мутахассис, корманди ширкат, бонк, ки услуби (методикаи) таҳлиро аз бар кардааст ва чунин таҳлиро мегузаронад [236,201].

Синдикатҳои бонкӣ (банковские синдикаты) – қарордоди байни якчанд бонк чихати якҷоя гузаронидани амалиёти калони молиявӣ [236,182].

Судхӯрӣ (ростовщичество) - ин фаъолиятест, ки дар он ашхоси алохида - судхӯрон танҳо ба қарздиҳии молӣ ё пулӣ машғул буда, аз ҳисоби даромади он ҳаёт ба сар мебаранд [236,192].

Суратҳисоб (расчетный счет) - ҳисобе, ки аз тарафи бонкҳо ба субъектҳои хоҷагидорӣ ва ташкилоти дорой воситаҳои хусусии гардон ва тавозуни мустақил барои ниғаҳдории маблағҳои пулӣ ва ҳисоббаробарӣ кушода мешавад [236,193].

Бояд зикр намуд, ки бо вожаи мураккаби суратҳисоб чунин истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудааст: суратҳисоби амонатӣ, суратҳисоби дуасъора, суратҳисоби кортӣ, суратҳисоби катъшуда, хобонидашуда, суратҳисоби муросилотии ташкилоти қарзӣ, суратҳисоби пардохтӣ, суратҳисоби пасандозӣ, суратҳисоби транзитии хазинадорӣ, умумикардашудаи кортӣ, суратҳисоби чорӣ, суратҳисоби чории муваққатӣ, суратҳисоби чекӣ, суратҳисоби ягонаи маҳаллии хазинадорӣ, суратҳисоби ягонаи хазинадорӣ ва ғ.

Вожаи **маблағ** арабӣ буда, ҳамчунин истилоҳоти иқтисодӣ дорои маъниҳои “миқдори пули нақд, пул; **ба маблағи...** дар бадали... пул, ба қимати...; як миқдор, миқдоре, як қадар; **маблағ гузоштан, маблағгузорӣ; маблағ чудо кардан**, таҳсис додани миқдори муайяни пул барои коре; таъйин кардани маблағ... [221,733] мебошад. Бо вожаи **маблағ** чунин истилоҳоти мураккаби иқтисодӣ сохта шудааст:

маблағгузор - он ки барои иҷрои коре маблағ таҳсис медиҳад, сармоягузор; **маблағгузорӣ** - *исми амал аз маблағ гузоштан*; маблағи даркорӣ чудо кардан барои иҷрои коре (*сохтмон ва ғ.*): **маблағгузорӣ кардан**; **маблағғундорӣ** - *исми амал аз маблағ ғундоштан*; ҷамъ овардани маблағҳое, ки барои коре дар назар гирифта шудааст. **маблағчудоқунӣ** -

исми амал аз маблағ чудо қардан; тахсис додани маблағи муайяне ба иҷрои қоре (*мас., ба сохтмон*) [221,733].

Дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” [236] бо вожаи маблағгузорӣ истилоҳибораҳои зиёде сохта шудааст, ки дар ин соҳа мавриди истеъмол қарор доранд: маблағгузори асосӣ (основное финансирование), маблағгузори венчурӣ, таваққалӣ (венчурное финансирование), маблағгузори молиявӣ, маблағгузори қасрӣ (дефицитное финансирование), маблағгузори ибтидоӣ (первоначальное финансирование), маблағгузори давлатии иқтисодӣ, маблағгузори ҳақиқӣ (реальное финансирование), маблағгузори экстенсивӣ (экстенсивное финансирование), маблағгузорӣ ба активҳои ғайримоддӣ (финансирование на нематериальных активов) ва ғ. [236, 128].

Соҳаи **бонкдорӣ** таҳти таъсири омилҳои пешбарандаи соҳаи иқтисод ва рушди босуръати иқтисоди ҷаҳон тақдир ёфта истодааст, ки ин раванд сабаби дар таркиби луғавии забони адабии муносири тоҷикӣ пайдо гардидани истилоҳоти нави соҳаи бонкдорӣ гардидааст. Истилоҳоте, ки ҳатто то андозае барои истифодабарандагон нофаҳмо аст ва хусусияти қасбӣ доранд. Чунончи: **шартномаи фючерсӣ** (харидани ҳосили оянда). / Тавсияҳои зерин аз тарафи бонкҳо, ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ ва дигар шахсони ҳуқуқие, ки дар асоси шартномаҳои фючерсӣ (харидани ҳосили оянда) соҳаи кишоварзиро маблағгузорӣ мекунанд (минбаъд дар матн «кредиторҳо»), барои ташкили муносибатҳои қарзӣ истифода мегарданд [240].

Кадастри қитъаи замин /санади (акти) баҳодиҳии кадастрии қитъаи замин, ки ҳуқуқи истифодаи он ба ғарав гузошта шудааст [240].

Бояд зикр намуд, ки заминаи асосии истилоҳоти бонкдорӣ дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” [236] тарҷумаи таҳтуллафзии истилоҳот мебошад. Мураттиби луғатнома ба таври мувозӣ ҳам

истилоҳти иқтибосӣ ва ҳам истилоҳоти тоҷикиро дар бисёр маврид корбаст намудааст: инвеститсия – сармоягузорӣ, [236,85]; инкассо – интиқоли пул [236,85]; интиқоли маблағ, трансфертное [236,86]; иҷозатнома-лицензия [236,90]; капитализатсия – сармоягардонӣ [236,93]; картелҳои бонкӣ [236,94]; клиринги чекӣ [236,96]; коносамент, барнома [236,99]; коэффитсентҳои молиявӣ [236,103]; кредит, қарз ба суратҳисоб [236,103]; кредиторони, қарздохони озмунӣ [236,106]; кумаки молиявӣ – субсидия [236,107]; кумаки нақди ройгон – субвенсия [236,108]; қарзи, ипотеки, замонатӣ [236,112]; қарзҳои субординарӣ [236,118]; лизинг, иҷора (лизинг) - як шакли хизматрасонии молиявӣ буда, ба иҷораи дарозмуҳлат додани воситаҳои асосии (таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт ва ғайра) корхонаро дар бар мегирад, ки баъд аз анҷоми муҳлати шартнома иҷорагир метавонад, амволро харида гирад ва ё баргардонад [236,123]; **лизинги амалиётӣ** (операционный лизинг) - муҳлати шартномаи ин лизинг аз муҳлати истифодаи фойданоки амволи пешниҳодшуда кутохтар аст. Баъди итмоми муҳлати шартнома имкон дорад амволи лизинг ё ба иҷорадиҳандаи он баргардонда шуда, такроран ба лизинг дода шавад ва ё аз тарафи иҷорагир бо арзиши бақиявии он харида шавад [236,124]; **ломбард, амонатфурушӣ (ломбард)** - муассисае, ки ба аҳоли барои нигоҳдории ашёи истифодаи шахсӣ ва ашёи рӯзгор, ҳамчунин барои гирифтани қарз таҳти гавари ин ашё (амволи манкул) имкон медиҳад [236,124]; **меъёри мақбул, пруденсиалӣ, (пруденсиальная ставка)** меъёрҳои иқтисодие, ки аз ҷониби Бонки марказӣ (милли)-и мамлакат бо мақсади танзими фаъолияти ташкилоти қарзӣ муқаррар гардида, риояи онҳо аз ҷониби ниҳодҳои қарзӣ ҳатмӣ мебошад [236,133].

Истилоҳоти марбут ба соҳаи бонкдорӣ ба пуррагӣ муайян карда нашудаанд. Таҳлил ва баррасии вижагиҳои маъноӣ ва сохтории онҳо ҳангоми истифода дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бояд ба ҳисоб гирифта шаванд. Азбаски ташаккул ва тақомули истилоҳоти соҳаи бонкдорӣ раванди доимӣ аст, омӯзиш ва татбиқи дурусту бамавқеи онҳо барои

таъмини ҳуҷҷатгузорӣ ва расонидани маълумоти зарурии иқтисодӣ ба ҷойи лозима мусоидат мекунад.

2.1.2. Вожа ва истилоҳоти соҳаи андоз ва андозбандӣ:

Андоз ва андозбандӣ яке аз зерсоҳаҳои иқтисоди миллӣ ба ҳисоб рафта, аз замонҳои қадим то ҳол вуҷуд дорад. Маълумоти дар осори гузаштагон дарҷгардида аз он шаҳодат медиҳад, ки андозситонӣ як шакли фаъолияти иқтисодӣ будааст ва барои пойдорӣ ва рушди давлатдорӣ нақши муҳимро иҷро мекардааст. Албатта, низоми андозбандии дар гузашта роиҷбуда аз низоми имрӯза як дараҷа фарқ дорад. Вожаи андоз ва андозбандӣ таҳти таъсири тарҷумаи истилоҳи русии **налогообложение** ба миён омадааст ва дар воҷасозӣ сермаҳсул аст. Вожаи андоз дар ҳамнишинӣ бо вожаҳои дигар истилоҳибораҳои зиёдеро сохта, барои истифода қарор додааст: **андоз ва андозбандӣ, пардохти андозҳо ва бочҳо, кодекси андоз, утоқи шахсии андозсупоранда, андоз аз даромад, ҳисобкунаки андоз, андоз аз амволи ғайриманқул** ва ғайра.

Дар соҳаи иқтисод як гурӯҳ вожа ва истилоҳоте мавҷуданд, ки серистеъмоланд. Дар ҳуҷҷатгузориҳои соҳаи иқтисод санадҳои расмии ин соҳа бо истилоҳоти марбут ба соҳаи андоз таҳия карда мешаванд. Заминаи зуҳури истилоҳоти соҳаи андоз ва андозбандӣ натиҷаи таҳаввулоти иҷтимоӣ ва иқтисодии солҳои охир ба миён омада мебошад. Дар низоми ҳуҷҷатгузориҳои соҳаи андоз ва андозбандӣ дигаргунӣҳо ба амал омадаанд, ки барои ташаккули истилоҳоти соҳаи андоз шароит фароҳам овардаанд. Дар баробари ин як қатор дастур, китобҳо ва луғатномаҳои ба ин соҳа марбут ба нашр расидаанд, ки истифодаи истилоҳоти махсуси ин соҳаро таҳким бахшиданд. Агар дар умум ба ҳисоб гирем, ариза ҳуҷҷати умумиест, ки дар тамоми низоми коргузорӣ мавриди истифода мебошад, вале дар баҳши андоз ва андозбандӣ солҳои охир барои иҷрои ин ё он кор чанд навъи ариза мавҷуд аст, ки дар таркиби матни онҳо калима ва

истилоҳоти нави соҳаи андоз ба мушоҳида мерасанд. Чунончи: ариза оид ба андоз аз арзиши иловашуда озод намудани мол (кор, хизматрасонӣ)-и аз ҳисоби маблағҳои созишномаҳо харидашаванда; ариза оид ба таҳвили мол (кор, хизматрасонӣ)-и аз ҳисоби маблағҳои созишномаҳо харидашаванда; ариза барои бақайдгирии шахсонии хориҷӣ барои мақсадҳои андозҳои иловашуда ҳангоми анҷом додани **хизматрасониҳои электронӣ**; аризаи андоз аз арзиши иловашуда; ариза оид ба **тамдиди пешниҳоди эълomia**; ариза барои баргардонидани андозҳои иловагашта; ариза барои қатъ намудани Ҷабулият; аризаи бекоркунӣ; аризаи гузариш ба низоми умумии андозбандӣ; дархости пешниҳоди ҳисоботҳои электронӣ; аризаи ғайррезидентии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи татбиқи муқаррароти шартномаи байналмилалӣ [240].

Танҳо дар навъи аризаҳои пешниҳодшаванда истилоҳоти нав ва камистеъмодро мушоҳида мекунем. Чунончи: **хизматрасониҳои электронӣ, тамдиди пешниҳоди эълomia, аризаи ғайррезидентӣ**. Ин истилоҳот дар доираи Ҷабулияти кории қарордони қумитаи андоз ва дар муомила бо шахрвандон истифода мегарданд. Бояд ҳангоми истифодаи онҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ шарҳи истилоҳоти номафҳум дода шавад. Масалан, истилоҳи **эълomia** на танҳо дар соҳаи андоз ва андозбандӣ истифода мешавад, балки дар соҳаи ҳуқуқ ва дигар соҳаҳо низ мустаъмал аст. Бо ин қалима истилоҳоти зиёде сохта шудааст, ки асосан навъҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои соҳаи андоз бо ин истилоҳ номгузорӣ гардидааст. Мисол: **эълomiaи андоз, эълomiaи андози иҷтимоӣ, эълomiaи андоз аз арзиши иловашуда, эълomiaи андози низоми содақардашуда, эълomiaи андоз аз объектҳои ғайриманқул ва ғ.** [240].

Ба ҳамин монанд истилоҳоти зиёде дар ҳуҷҷатҳои соҳаи андоз истифода мешаванд, ки падидаи замони истиқлол ва таҳти таъсири дигаргуниҳо дар низоми андоз ва андозбандии кишвар ба вучуд

омадаанд. Чунончи: **андоз аз арзиши иловашуда** / тартиби бақайдгирӣ ва бекор намудани бақайдгирӣ ба сифати супорандаи андоз аз арзиши иловашуда, пешбурди фехрист, додани шаҳодатнома ва қатъи амали он аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар мувофиқа бо мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи молия таҳия ва тасдиқ карда мешавад [236,16]; **ҳучраи шахсии андозсупоранда** / ҳучраи шахсии андозсупоранда (минбаъд – ҳучраи шахсӣ) ин манбаи иттилоотие мебошад, ки дар сомонаи расмии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – Кумитаи андоз) ҷой дода мешавад [240]; **пардохти андози низоми содакардашуда** / назорати пардохти андози низоми содакардашударо мақомоти андоз амалӣ менамояд/ [242]

Дар “Луғати мухтасари ибораҳои иқтисодӣ” [238] бо вожаи андоз ибораистилоҳҳои марбут ба андоз сохта шудаанд, ки аксар тарҷумаи истилоҳоти иқтибосӣ мебошанд: **андоз аз арзиши иловашуда, андоз аз фурӯши чакана, андозбандӣ**-натичаи ниҳоии таъсиррасонии андоз, тақсими воқеии бори андоз, андози афзоянда- андозе, ки тибқи он аз даромадҳои зиёд, нисбат ба даромади кам фоиз бештар гирифта мешавад [238,4], **андози манфӣ** аз даромад-низомии андоз, ки дар он ҳукуматдорон даромадро аз оилаҳои сарватманд ҷамъ карда, ба оилаҳои камбизоат мерасонанд [238,5]; **андози мутаносиб, андози регрессивӣ, андози тасҳехдиханда** ва дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” бо вожаи андоз истилоҳоти зерин ба мушоҳида расиданд: **андоздиханда, андозпардоз, андозсупор, андозчин** [221, 68-69];

Дар соҳаи иқтисод ибораистилоҳҳои **андозбандии фоида** низ ба кор бурда мешавад.

Истилоҳоти дар ҳуччатҳои меъёрии соҳаи андоз истифодашаванда аз лиҳози сохт низ бештар ибораистилоҳи изофӣ буда, дар натичаи ҳамнишинии ду ва ё се вожа рӯйи кор омадаанд.

2.1.3. Вожа ва истилоҳоти соҳаи молия

Молия қисмати муҳим ва меҳварии соҳаи иқтисод буда, истилоҳ ва луғоти дар ин соҳа истифодашаванда дар замони ҳамчун соҳаи алоҳида чудо гардидани он ба вучуд омадаанд. Дар ҳуҷҷатҳои расмӣ соҳаи молия аз замони Шуравӣ вожа ва луғоти махсуси соҳаи молия истифода мешуданд, вале он замон забони расмӣ коргузори соҳаи молия бо забони русӣ сурат мегирифт. Вожа ва истилоҳоти истифодашаванда низ бо забони русӣ роиҷ буданд.

Аз ҷиҳати баромад вожаи молия арабӣ буда, гунаи русии он финанс аст. Ин вожа минбаъд ҳамчун истилоҳ дар заминаи ташкил ёфтани ин сохтор зухур мекунад. Таҳлили таркиби матни ҳуҷҷатҳои ин соҳа нишон медиҳанд, ки дар ҳуҷҷатгузори соҳаи молия ду гурӯҳи истилоҳот вучуд доранд: истилоҳоти ба соҳаи молия мансуб ва истилоҳоти умумистеъмоли иқтисодӣ. Замони пайдоиши истилоҳоти ин соҳаро тасниф кардан мушкил аст. Истилоҳоти иқтибосӣ таркиби матни ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи молияро ташкил медиҳанд. Инчунин дар замони истиқлол луғатномаҳои гуногун наشر шудаанд, ки дар онҳо бархе аз истилоҳ ва луғати соҳаи молия шарҳ ёфтаанд ва ё луғатномаҳои алоҳида ба соҳаи молия бахшида шуда низ мавҷуданд. Фарҳанги чандзабонаи соҳаи молия “Луғати тафсирии стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ (русӣ-англисӣ-тоҷикӣ) [237] аз зумраи фанрҳангҳоест, ки дар замони истиқлол таълиф гардидааст ва истилоҳоти зиёди соҳаи молия шарҳу тафсир ёфтааст. Чунончи, **ичора** – созишномае, ки мувофиқи он ичорадиҳанда ба ичорагир ҳуқуқи истифодабарии дороиҳоро барои муҳлати пешакӣ муайяншуда ба ивази пардохт ё силсилаи пардохтҳо медиҳад [237,12] .

Ичора вожаи арабӣ буда, тавассути он истилоҳоти зиёди иқтисодӣ сохта шудаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд: **ичоравӣ, ичорагир, ичорагирӣ ичорадех, ичорадиҳӣ, ичорадор, ичорамонӣ,**

ичоранишин, ичорапулӣ, ичорахӯр, ичораи содиротӣ, ичораи молиявӣ (финансовый лизинг), ичорапулӣ ва ғ.

Истилоҳоти дар боло зикргардида аз ҷиҳати сохт асосан мураккаб ва ибораистилоҳ мебошанд.

Дар бахши молия, асосан, масъалаҳои марбут ба воситаҳои пулӣ ва идораи воситаҳои пулӣ, буҷети давлатӣ ва масоили ба ин монанд матраҳ карда мешаванд. Низоми молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ бо стандартҳои байналхалқии молиявӣ мутобиқ карда шуд. Аз ин рӯ, ҳуҷҷатҳои дар ин соҳа истифодашаванда бо доштани хусусияти миллӣ, яъне пули миллӣ боз бо меъёрҳои байналхалқии ҳуҷҷатгузорӣ мувофиқ карда шудааст. Дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи молия низ истилоҳоти нав мавриди истифодаанд, ки аз таҳаввули ҳуҷҷатгузорӣ дар ин соҳа дарак медиҳанд. Чунончи: **ичрои хазинавӣ, буҷети давлатӣ, меъёри хазинавӣ, воридоти хазинавӣ, харочоти хазинавӣ, мубодилаи асъор, уҳдадории буҷетӣ, захираҳои пулии хазинадорӣ.** Истилоҳоти ин соҳаро метавон аз ҷиҳати баромад ба чунин гурӯҳҳо тасниф намуд:

а) **Истилоҳоти тоҷикӣ:** харҷнома, замонатнома, ҳавасмандгардонии кормандон, арзиши барқароршавӣ, тафовути муваққатӣ, кӯмакпулӣ, пардохти кафолатнок, дастгирии давлатӣ, ризомандӣ, воситаҳои пулӣ, шартнома, сармоягузориҳои дарозмуддат, даромад, корхонаи хориҷӣ, ченкунӣ, сармоягузорӣ, уҳдадории асоснок, сармоягузориҳои кӯтоҳмуддат, бозоргирӣ ё пардохтпазирӣ, захираи рухсатии пардохтшаванда, андозбандии тафовути муваққатӣ, андозбандии фоида, беқурбшавӣ, қарордоди гарон, саҳмияи оддӣ, азнавбаҳодиҳӣ, бозоргирӣ ва ғ.

б) **Истилоҳоти арабӣ:** ширкати фаръӣ, захираҳо, фарқҳои қурбӣ, ҳиссаи ақаллият, хароҷот, эътимодият, кафил, кафолат, ҷуброн, ҷарима, хайрӣ ва ғ.

в) **Истилоҳоти русӣ-байналмилалӣ:** бонк, сегменти чуғрофӣ, капитализатсия, опсион, сегментҳои соҳавӣ, гудвили манфӣ, картел, картелҳои бонкӣ, квота, клиринг, консерн, консернҳои бонкӣ, консессия, корнер, коэффитсентҳои молиявӣ, кредит, кредити аввал, кредити қарзи давлатӣ, крона, эмитент ва ғ.

г) **Истилоҳоти тоҷикӣ-арабӣ:** шартномаи иҷора бо ҳуқуқи бозхарид, шартнома бо сохтмон, шартнома бо нархи муқарраргардида, ҳиссаи ақаллият, захираҳо, сармоя, хавфи қарзӣ, моликияти сармоягузорӣ, хавфи қарзӣ, фарқиятҳои қурбӣ ва ғ.

ғ) **Истилоҳоти арабӣ-тоҷикӣ:** фоидаи ҳисобдорӣ, бақияҳои дохилигурӯҳӣ, маблағи чуброншуда, саҳмияи бозхаридоршудаи худӣ, арзиши бақиявии кафолатнок, ҳаракати воситаҳои пулӣ, хароҷот, хароҷоти коркард, хароҷоти қарзӣ, моликияти сармоягузорӣ, усули баҳисобгирии арзиши аслий, ғаёлияти давомнок, арзи хориҷӣ ва ғ.

д) **Истилоҳоти арабӣ-арабӣ:** қурби асъор, хатари арзӣ, суди саҳмияҳо, арзи хориҷӣ, иҷораи лағв, саҳмияи оддӣ, муттаҳидияти ҳиссаҳо, иҷораи амалиётӣ ва ғ.

2.1.4. Вожа ва истилоҳоти соҳаи ҳисобдорӣ ва омор

Маъхази таърихӣ ва осори ниёгонамон аз таърихи қуҳан доштани истилоҳ ва луғати соҳаи ҳисобдорӣ забони тоҷикӣ шаҳодат медиҳанд. Агар дақиқтар нигарем, ҳисобдорӣ то андозае дар ҳама бахшу соҳаҳо вучуд дорад. Ҳуҷҷатгузори он барои тамоми соҳа якранг аст. Таърихи ҳисобдорӣ мо қадимӣ бошад ҳам, ҳуҷҷатҳои ин соҳа то замони мо омада нарасидаанд. Ҳуҷҷатҳои, ки дар ин соҳа имрӯз истифода мекунем, дар замони Шуравӣ сохта таҳия карда шудаанд. Қабл аз замони Шуравӣ низ ҳуҷҷатҳо буданд, вале намунаи ҳуҷҷатҳои имрӯз истифодашаванда дар ин давраи такомули забони адабии тоҷикӣ арзи ҳастӣ карданд. Дар замони истиқлол дар асоси ҳуҷҷатҳои мавҷудаи замони Шуравӣ намунаи ҳуҷҷатҳои тоҷикӣ сохта

ва таҳия гардидаанд, ки айни ҳол дар истеъмол қарор доранд. Чунончи: **расид /квитансия/, шартнома /договор/** ва монанди инҳо.

Ҳисобдорӣ ҳамчун як баҳши мустақили илми иқтисод бо гузашти замон такомул ёфта истодааст. Таҳлили намунаи ҳуҷҷатҳо нишон медиҳанд, ки истилоҳоти дар соҳаи ҳисобдорӣ истифодашаванда бештар аз забони русӣ ва забонҳои дигар тарҷума шудаанд. То имрӯз мушкилоти истифодаи онҳо бо забони тоҷикӣ ба мушоҳида мерасанд. Масалан, вожаҳои счёт, учёт ё ҳуди вожаи бухгалтер, ки аз олмонӣ гирифта шудааст. Мо ин вожаро муҳосиб тарҷума кардем, вале муҳосиб низ вожаи тоҷикӣ нест, арабӣ аст. Ба назари мо зарурати тарҷумаи ин вожа вуҷуд надорад. Хуб мешуд агар дар шакли **бухгалтер** истифода шавад. Таҳлили ҳуҷҷатҳои расмӣ ин соҳа нишон медиҳанд, ки аксар истилоҳоти дар сохтори ҳисобдорӣ мавҷуда дар натиҷаи пайдо шудани ин соҳа ва такомул ёфтани он мустақиман гардиданд.

Истилоҳбориҳои изофии арзиши тавозунӣ тарҷумаи тахтуллафзии балансовая стоимость дар ин соҳа серистеъмол аст. Дар ин соҳа дар қолаби ибораистилоҳи изофӣ истилоҳи **фоидаи ҳисобдорӣ** –“фоидаи ҳолис ё зарари давраи ҳисоботӣ то аз ҳисоб баровардани хароҷоти пардохти андоз” истифода мегардад. Он аз ду вожа: **фоида** ва **ҳисобдорӣ** ташкил шудааст. Ибораистилоҳи **ҳисобкунии муҳосибавӣ (харҷномавӣ)** ҳамчун истилоҳи ҳисобдорӣ чунин ташреҳ ёфтааст:

“Ҳисобкуниҳои баҳодихӣ (наҳзгӯзорӣ) ба ҳисоботи молиявӣ дохил карда мешаванд, ки дар асоси арзиши ибтидоӣ (аслӣ) тартиб дода шудаанд, бо назардошти он, ки баъзе маблағҳои натиҷаҳои безътимоди ҳодисаҳои оянда ва ҳамчунин маълумоти зарурӣ оид ба ҳодисаҳои аллақай гузашта, наметавонанд дар вақташ боэтимод чен карда шаванд ва бо риояи шароити самаранокии харҷҳо барои тайёр намудани ҳисоботи молиявӣ [237,16].

Омор тарҷумаи вожаи статистикаи иқтибосӣ мебошад. Омор дар тақсимбандии соҳавии илм ба иқтисод дохил карда шудааст, вале омор қариб дар тамоми соҳаи ҳаёти иҷтимоӣ мавриди истифода аст. Вожаи омор дар замони истиқлол серистеъмол гардид, ки аз ҷиҳати баромад арабӣ аст. Ҳуччатҳои дар соҳаи омор дар гардишбуда, қариб ба тамоми соҳа дахл доранд. Истилоҳот ва луғати соҳаи омор низ аксаран иқтибосӣ мебошанд. Таркиби луғавии ҳуччатҳои дар низоми омор гардишкунанда аз вожа ва истилоҳоти соҳаҳои гуногун таркиб ёфтаанд, ки мо танҳо ба истилоҳоти сирф иқтисодӣ ва истилоҳоти бевосита ба омор рабтдошта така кардаем.

Вазифаи ин бахши иқтисод бештар ба ҳисоб гирифтани афзоиш ва камшавии молу маҳсулот, сатҳи хидматрасонӣ, иҷрои нақшаи буҷет, афзоиш ва камшавии даромад аз ҳисоби андоз, тижорат, истеҳсолот ва амсоли ин мебошад. Аз ин рӯ, мушаххас кардани таркиби луғавии матнҳои соҳаи омор як андоза мураккаб аст. Бештар дар ҳуччатҳои соҳаи омор факту рақам ва воҳидҳои ченаку андоза истифода мешаванд, аксари онҳо вожаҳои дар стандарти байналхалқӣ эътирофшуда ва барои тамоми халқу миллатҳо баробар истифодашаванда мебошанд. Истилоҳот ва луғати соҳаи омор дар луғатномаҳои алоҳида ҷамъоварӣ гардидаанд, ки доройи вижагиҳои маъноӣ ва услубӣ мебошанд. Истифодаи онҳо диққат, масъулият, инчунин дониши хуб доштан доир ба имлои забони тоҷикиро тақозо мекунад. Чунончи: **барӯйхатгирии аҳоли, маълумот дар бораи аҳоли, гурӯҳи барӯйхатгирии аҳоли, ҳуччатҳои барӯйхатгирии аҳоли** [241].

Ибораи истилоҳи **барӯйхатгирии аҳоли** аз калимаи мураккаби **барӯйхатгирӣ**, ки худ аз ибораи пешояндии ба рӯйхат гирифтани таркиб ёфтааст ва вожаи аҳоли бунёд ёфтааст.

2.1.5. Вожа ва истилоҳоти соҳаи аудит

Вожаи **аудит** ба забони тоҷикӣ то ҳанӯз муодили муносиб надорад, аз ин рӯ, дар адабиёти илмӣ ва ҳуччатҳои меъёрии соҳаи

иктисод онро дар ҳамин шакл истифода мекунад. Бархе аз истилоҳоти дар соҳаи аудит истифодашаванда дар замони Шуравӣ аллакай ба забони тоҷикӣ тарҷума гардида буданд. Баъзе аз истилоҳоти ин соҳаи иқтисодро мо дар забони классикии тоҷикӣ мушоҳида мекунем. Шояд дар гузаштаи мо низ чунин сохтор мавҷуд будааст, вале он дар кадом шаклу намуд мушаххас нест. Аудит ҳамчун бахши алоҳидаи иқтисод аст, ки вазифаи он асосан тафтиш ва назорати фаъолияти иқтисодии корхонаҳо ба ҳисоб меравад. Ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи аудит барои омӯзиш пурра дастрас нест, бо сабаби таъмини махфият, вале маводи дастрасгардида аз ҳуҷҷатҳои маъмули истифодашаванда ва луғатномаю китобҳои таълифшудаи ин соҳа муайян карда мешаванд, ки истилоҳоти соҳаи аудит низ гурӯҳи алоҳидаи истилоҳоти соҳаи иқтисодро ташкил медиҳанд. Дар таркиби матни ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳои дузабона ва чандзабонаи соҳаи аудит мавҷудияти истилоҳоти умумистеъмоли соҳаи иқтисод, монанди: **пул, мол, сармоя, қарз** ба мушоҳида расиданд, ки шарҳи онҳоро ҷоиз донистем: Чунончи, вожаи мол дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” чунин шарҳ ёфтааст: 1. дорой, сарват; мулк; моли ..., мулки..., аз они... 2. *икт.* ҳар чизи моддии арзишдошта, ки барои қонеъ кардани талаботи инсон, фурӯш ё мубодила истехсол мегардад; маҳсули меҳнат. 3. Чизҳои истехсолшуда (*аз қабилӣ ашъи саноатӣ*), ки хариду фурӯш мешавад, қолаби фурӯхтанӣ: **моли арзон, моли сермасраф, мағозаи молҳои арзон, молу мулк; моли бесоҳиб, моли манқул; моли саноат(ӣ)** моли баровардаи саноат аз қабилӣ газвор ва ғ. [221,810]. Бо ин вожа чунин истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд: молгузор “диханда ва пардохтгари бочу хироч”, молгузорӣ “бочу хирочдихӣ, андозсупорӣ”, молӣ “мансуб ба мол, итхсоли молӣ, молиявӣ” ва ғ.

Мол (товар) - маҳсули меҳнати кормандон, хизматҳо фаҳмида мешавад, ки таъйиноти мубодила дар бозор доранд. Ҳар як моли ба

фуруш пешниҳодшаванда бояд дорои хислати духела бошад. Яке аз ин хислатҳои мол манфиатнокии он аст, ки талаботи инсонро аз ягон чихат конеъ мегардонад ва хислати дигари молҳо дорои арзиш будани онхост, ки барои истехсоли он меҳнати маҳсулноқ сарф шудааст [237,135] шарҳ ёфтааст дар луғати соҳавӣ.

Ислоҳи серистеъмоли ин соҳа қарз мебошад, ки дар соҳаи иқтисодиёт серистеъмомол аст. Калимаи қарз ҳамчун истилоҳ дар фарҳанги соҳавӣ ба якчанд маъно шарҳ ёфтааст, ки хоси истилоҳ нест, зеро бо як вожа ном бурдани чанд мафҳум боиси нофаҳмӣ мегардад:

1. Қарз (кредит) - маблағи пулие, ки аз ҷониби ташкилоти қарзӣ (кредитӣ) ба муштарӣ бо шартҳои таъминотӣ, муҳлатнокӣ, музднокӣ ва пардохтнокӣ дода мешавад.
2. Қарз (заем) - яке аз намудҳои қарз мебошад. Қарз шартномаест, ки дар асоси он як тараф (қарздох) ба тарафи дигар (қарзгир) ҳамчун моликият ё барои идораи оперативӣ пул ё амвол медиҳад, қарзгир бошад уҳдадор мешавад, ки маблағи пули гирифташуда ё амволро дар асоси шартномаи имзошуда баргардонад.
3. Қарз пешниҳоди маблағи пулӣ бо шarti баргардонидани он, чун қоида бо пардохти фоиз ва ба муҳлати муайян [237,105-109].

Тавассути вожаи қарз дар соҳаи иқтисод истилоҳоти зиёд сохта ва ба истифода дода шудаанд, ки қисми бештари онҳо дар натиҷаи тарҷумаи таҳтуллафзӣ ба миён омадаанд: қарз бо миёнаравони молӣ, қарзгир, қарздиҳанда, қарздор, қарздори фаъол, қарздори дарозмуддат, қарздорӣ, қарзи бевосита, ғайримустақим, қарзи байналмилалӣ, қарзи берунӣ, қарзи боъътимод, қарзи безъътимод, қарзи Бонки марказӣ (миллӣ) кредит Центрального (национального банка), қарзи бонкӣ, қарзи давлатӣ, қарзи депиторӣ, қарзи дугона, қарзи ипотекаӣ, замонатӣ, қарзи истеъмоли, қарзи кредиторӣ, қарзи кутоҳмуддат, қарзи мачмӯӣ, қарзи мувақаттӣ, қарзи муҳлатгузошташуда, қарзи намоябандишуда, қарзи “овернайт” (кредит овернайт), қарзи омехта

(смешанный кредит), қарзи опсион (опционный заем), қарзи силсилавай (серияльная ссуда), қарзи судхурӣ (ростовщический кредит), қарзи таҷдидшаванда (обновленный заем), қарзи тиҷоратӣ (коммерческий кредит), қарзи фоизӣ (процентный кредит), қарзи холиси давлатӣ (чистый государственный долг), қарзи, воми хориҷӣ (внешний кредит), қарзи хориҷӣ (иностранный кредит), қарзи худпардохт (самоликвидирующаяся ссуда), қарздиҳии мустақими бонкӣ (прямое банковское кредитование), қарздиҳии такрорӣ (рекредитование), қарзҳои байнибонкӣ (межбанковские кредиты), қарзҳои байнибонкии гирифташуда аз бонкҳои хориҷӣ (межбанковские кредиты полученные от зарубежных банков), қарзҳои байнибонкии гирифташуда аз ташкилоти дохилии бонкҳо (межбанковские кредиты полученные от внутренних организаций, банков), қарзҳои безътимоди ситонидашуда (взысканные безнадежные кредиты), қарзҳои ғайриқолабӣ (нестандартные кредиты), қарзҳои давлатӣ (государственные кредиты), қарзҳои дархостӣ (онкольные кредиты), қарзҳои кутоҳмуддат (краткосрочные кредиты), қарзҳои қолабӣ (стандартные кредиты), қарзҳои муштарак (синдикативные кредиты), қарзҳои субординарӣ (субординарные кредиты), қарзҳои шубҳанок (сомнительные кредиты) ва ғ.

Баъзе аз истилоҳот ва луғати соҳаи аудит дар забони осори ниёгон дучор меоянд, вале аксар истилоҳоти ин соҳаи иқтисод хусусияти бунёдӣ дошта, махсус ба соҳаи аудит тааллуқ доранд. Нуқтаи дигари муҳим дар муайян кардани таркиби луғавии ҳуҷҷатҳо ва луғатномаҳои ин соҳа ин аст, ки аксар истилоҳоти ин соҳа аз забонҳои дигар иқтибос гардидаанд ва муодили тоҷикӣ надоранд.

Зикр кардан мумкин аст, ки таснифи мавзуии истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳадди ниҳой нест. Вобаста ба шароити иқтисодӣ ва таҳаввули он метавонад боз соҳаҳои нав ба вучуд ояд, ки пайдоиши онҳо сабаби зуҳури истилоҳоти нави соҳаи иқтисод гарданд, ки дар

баробари он намунаи нави ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ сохта шуда, мавриди истифода қарор хоҳанд гирифт.

2.2. Баромади таърихӣ вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ

Дар ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ ва луғатномаҳо истилоҳот ва луғоти истифодагардида аз ҷиҳати баромад ба ду гурӯҳи калон тақсим мешаванд: истилоҳоти аслии тоҷикӣ ё форсиасл ва истилоҳу луғоти иқтибосӣ.

Бунёди ҳар як забонро вожаҳои аслии он ташкил медиҳанд ва онҳо манбаи асосии калимасозиву истилоҳсозӣ, ибораориву ҷумлабандии забони миллиро таъмин мекунанд. Дар тамоми соҳаҳои ҳаёт, аз ҷумла истилоҳоти иқтисодӣ мавқеи вожаҳои аслии назаррас мебошад.

Таснифи ин гурӯҳи истилоҳот дар асоси баромади калимаҳо анҷом дода шудааст, ки дар раванди ташаккул ва тақомули онҳо, вобаста ба шароити таърихӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Истилоҳоте, ки дар шакли калима ва ё ибораҳо мавриди истифода қарор гирифтаанд, пеш аз ҳама, аз калимаҳои аслии тоҷикӣ ташаккул ёфтаанд. Чунончи: бекорӣ [230,28]; шахси корчаллон [230,29]; боигарӣ [230,29]; пулҳои қоғазӣ [230,30]; азхуднамоӣ [230,39]; самараи берунӣ [230,41]; бозори дохилӣ [230,41].

Истилоҳоти аслии аз ҷиҳати маъно вазифа, шугли шахс ва маъноҳои гуногунро ифода мекунанд ва аз шарҳи маъноӣ ва сохтори онҳоро зарур донистем.

Вожаи **тафтишгар** дар соҳаҳои гуногун истифода мегардад, он аз вожаи арабии **тафтиш** ва пасванди **-гар** таркиб ёфтааст. Он ба маънои тафтишкунанда истифода мегардад ва дар соҳаи иқтисодиёт ба маънои -“шахси воқеист, ки ба талаботи таҳассусии муқаррарнамудаи мақома, ки танзими давлатии фаъолияти аудиториро иҷро менамояд” [236,25].

Вожаи андозсупорандагон аз исми **андоз**, феъли **супоридан**, пасванди чамъсози - **гон** сохта шуда, ба маънои “шахсони воқеӣ ва ё ҳуқуқӣ, ки ба зиммашон уҳдадории пардохти андоз гузошта шудааст, ҳамчун андозсупорандагон эътироф мешаванд [236,17].

Вожаи **даромад** аз пешванди феълсози **дар-** ва асоси феъли замони гузаштаи **омад** сохта шуда, ба маънои маблағи пулие, ки корхона, ширкат, соҳибкор ва фурӯши амвол ва хизматрасонӣ ба даст овардааст: даромад аз фурӯши маҳсулот, даромад аз ҳисоби воситаҳои асосӣ [236,17].

Бо чузъи **хона** сохта шудани истилоҳоти аслий дар истилоҳот ва луғатномаҳо ба мушоҳида расиданд, ки маконеро мефаҳмонанд, ки ба ин соҳа алоқаманданд: гаравхона аз исми гарав ва исми макони хона сохта шуда, ба маънои “ташкilotи махсусгардонидашудае мебошад, ки ба гаравмонии ашё чун воситаи таъмини қарз бе ситонидани уҳдадории иловагӣ аз гаравдеҳ хангоми ҳама ҳолатҳои адо накардани қарз машғуланд” [236,64].

Бақияпулӣ аз вожаҳои **бақия**, **пул** ва пасванди - **ӣ** сохта шуда, ба маънои “маблағҳои андозҳо, фоизҳо, чаримаҳое, ки барои пардохт ба буҷет ҳисоб карда шуда, ва дар муҳлати муқарраргардида, аз ҷумла дар муҳлати тағйирдодашуда супорида нашудаанд” [236,64].

Гурӯҳи дуҷуми истилоҳот аз калимаҳои аслий ва иқтибосӣ ё умуман калимаҳои иқтибосӣ ташаккул ёфтаанд. Мисол: **қонуни арза [230,69]; фонди сармоявӣ [230,80]; консерн [230,101]; маржа [230,118]** ва амсоли инҳо.

Дар забони ҳуҷҷатҳои расмӣ - коргузории иқтисодӣ, ки бо услуби расмию коргузорӣ таҳия мегарданд, истифодаи калимаҳо ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ барои таъмини ғановати луғавӣ ва устуворию мондагории забони асили тоҷикӣ мусоидат мекунанд. Махсусан дар луғатномаҳои солҳои охир батабърасида кӯшиши ба

калимаҳои аслии тоҷикӣ иваз кардани истилоҳоти аз забонҳои дигар иқтибосгардида зиёд ба мушоҳида мерасад.

Забони тоҷикӣ дар охири садаи XX ва ибтидои садаи XXI чуноне муҳаққиқон шарҳ додаанд, ба таҳаввул ва дигаргуниҳо дучор гардид. Аз ин рӯ, масъалаи арзишҳои миллӣ ва аз осебпазирӣ ҳифз кардани забони адабии тоҷикӣ, махсусан дар мактубҳо ва муносибатҳои расмӣ дар дараҷаи аввал қарор гирифт. Аз ин рӯ, тарҷума ва таҳияву сохтани вожаҳо ва истилоҳоти соҳавӣ, аз ҷумла истилоҳоти соҳаи иқтисод мавриди таваҷҷуҳи ҳуҷҷатнигорону луғатнависон қарор гирифт. Дар забони ҳуҷҷатҳои расмию коргузорӣ ва луғатномаҳои батабърасида ду истилоҳи серитсеъмол мавҷуд аст. Калимаҳои касод, муфлис, наззул, замин ва кафил, ки ба таври мувозӣ дар ҳуҷҷатҳои расмию коргузорӣ истифода мегарданд. Бояд зикр намуд, ки онҳо дар асл наметавонанд ба ҷойи ҳамдигар қорбаст гарданд. Дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” вожаҳои мазкур чунин ташреҳ ёфтаанд:

Вожаи **касод** дорои чунин маъност: “беривочӣ ва бехаридории чизе, беравнақ, бемуштарӣ. 2. бозоре, ки дар он ба матоъе харидор кам аст ё ҳеч аст; **моли вожаи касод** моли касмахар; **касод шудани бозори** чизе, пайдо нашудани харидор ба ягон мол [221,559]; **муфлис** ба маънои “он ки аз сармоя ва моли худ (дар тичорат) маҳрум шудааст, варшикаста: **муфлис шудан** (ба ҳар ду маъно)” [221,856]; **таназзул**—“поин омадан; пастравӣ; **тараққӣ**; **таназзул кардан** фуромадан, поин омадан” [222,305]; **кафил** - “ки дар вақти талаб кардан ёфта додани чизе ё касеро ба зимма гирифтааст, кафолатдиханда, зомин. 2. он ки иҷрои қорре ё вазифаеро ба ҷои қорре ба зиммаи худ гирифтааст; **кафил шудан** замонат додан; пардохти чизе ё иҷрои қорреро ба ҷои қорре ба зимма гирифтани ҷавобгарӣ барои қоррори қорре [221,559].

Истилоҳот муродифотро намепазирад, вале дар ҳуҷҷатҳои расмӣ-коргузорӣ, аз ҷумла ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ин ҳолат ба мушоҳида

мерасад. Чунончи: **зоин, кафил**. Ин вожаҳо дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ҳамчун истилоҳ қор фармуда мешаванд. Истифодаи ин гуна калимаҳо ба таври баробар бо муродифи худ мушоҳида мешаванд. Дар ҷое калимаи **зоин** ва дар ҷои дигар **кафил**, ё ин ки калимаи **қасод** бар ивази калимаи **таназзул** истифода мегарданд. Мисол: шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ ҳамон вақт **муфлис** эълон карда мешавад, ки ҷамъи қарзи дар муҳлати муайян пардохтнашуда аз маблағи дар санад нишондодашуда, ё арзиши амволи манқул ва ё ғайриманқули он зиёд шудааст [229,44]; **кафил** – шахсе, ки барои иҷрои уҳдадорихои ба дигар шахс (уҳдадорихои асосӣ) вогузоргардида масъулият ба душ мегирад ва онро иҷро мекунад ё талафотро дар сурати муфлисии қарздори асосӣ (ҷавобгари уҳдадории асосӣ) ҷуброн менамояд [229,386].

Яке аз хусусияти муҳими истилоҳоти иқтисодӣ сохтани истилоҳоти нав мебошад. Дар таркиби матни ҳуҷҷатҳои расмии иқтисодӣ ва луғатномаҳо вожаҳои зиёди аслии тоҷикӣ ва ё вожаҳои аз забони арабӣ иқтибосшударо, ки дар забони адабии муосири тоҷик ҳал шуда, онҳоро аз вожаҳои аслий фарқ кардан душвор аст, дучор меоем, ки дар истилоҳозӣ сермахсул мебошанд. Чунончи: **қарз**. Ин истилоҳ серистеъмол буда, тавассути он ибораистилоҳ ва таркибҳои зиёде сохта шудааст. Истилоҳи **қарз** бо вожаи иқтибосии кредит дар бештари мавридҳо баробар истифода мегарданд, ки бо ҳам синониманд. Ин вожа сермахсул буда, бо он истилоҳоти зерин сохта шудааст: кредит (қарз), кредити аввал, кредити пазиришӣ, кредити бонкӣ, кредити бебозхонд, кредити варақавӣ, кредити савдои хориҷӣ, кредити худтаҷдид, кредити кафолатнок, кредити давлатӣ ва ғайра. Мо дар фарҳанги молия ва бонкдорӣ бо вожаи **кредит** навъҳои гуногуни истилоҳибораҳоро дучор омадем, ки дар маҷмӯъ шумораи онҳо аз 63 истилоҳ иборат аст. Дар сарчашмаҳои дигар низ ба ҳамин миқдор ва ё камтар ба мушоҳида мерасад.

Истилоҳоти иқтисодӣ беамина ва беасос дар забони тоҷикӣ мустаъмал нагардидаанд. Онҳо натиҷаи тараққӣ ва рушди низоми иқтисод, инчунин тақомули равобити муносибатҳои иқтисодӣ мебошанд. Барои муайян кардани баромади истилоҳоти иқтисодӣ аз ду ҷиҳат бояд ба ин масъала таваҷҷуҳ кард. Якум аз лиҳози вижагиҳои лингвистӣ, ки мувофиқи он тасниф ва шинохти истилоҳоти аслии тоҷикӣ дар натиҷаи таҳқиқоти лингвистӣ сурат мегирад. Тавассути он хусусиятҳои истилоҳоти аслии тоҷикӣ муайян ва фарқияти онҳо бояд нишон дода шавад. Дуюм, вижагиҳои экстроллингвистии пайдоиш ва такмили вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ баррасӣ карда мешавад. Дар ин маврид заминаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва илмию фановарии он дар назар дошта мешавад. Барои таҳқиқ ва хулосабарорӣ аввал ба таснифи истилоҳ ва луғоти иқтисодӣ оғоз мекунем.

2.2.1. Вожа ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ (форсиасл)

Вожа ва истилоҳоти аслии тоҷикӣ ё форсиасл дар адабиёти илмӣ тавсиф карда шуда, вижагиҳои маъноӣ ва услубии онҳо дар тафовут аз вожа ва истилоҳоти иқтибосӣ нишон дода шудааст. Муайян кардани хусусиятҳои аслии вожаҳо дар забоншиносии тоҷик собиқаи таърихӣ дошта, ҳанӯз аз ибтидои шуруи таҳқиқи забони форсии тоҷикӣ мушаххас карда шуда, фарқияти он аз вожаи иқтибосӣ нишон дода шудааст. “Воҳидҳои аслии луғавии забони тоҷикӣ калимаҳои мебошанд, ки аз ҷиҳати баромади таърихии худ асосан ба забонҳои ғарбии эронӣ баробар тааллуқ доранд. Чунончи, калимаҳои аслии таркиби луғавии забони тоҷикӣ дар забони форсии имрӯза низ қор фармуда мешаванд ва барои ба вуҷуд омадани воҳидҳои луғавии нав манбаи асосӣ мебошанд: **даст, пой, чашм, гӯш, забон, талх, ширин, сафед, панҷ, сад, ман, ту, рав, соз, пеш, пас** ва ғайра. Ин гуна калимаҳо барои забони форсии имрӯза низ аз калимаҳои аслии решагӣ ба шумор мераванд” [40,13].

Муайян кардани истилоҳ ва луғоти аслии иқтисодӣ аз ҷиҳати баромад ва пайдоиши истилоҳоти нави иқтисодӣ ба дурусту бомавқеъ истифода кардани онҳо ёрӣ мерасонад. Дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо як гурӯҳ истилоҳ ва луғотеро дучор омадан мумкин аст, ки аз вожаҳои аслии тоҷикӣ сохта шудаанд. Чунончи:

Фурӯш. / Ҳуҷҷатҳои таъминот ва **фурӯш** дар шӯъбаҳои банақшаگیرӣ, таъминот ва фурӯши ташкилоту корхонаҳо таҳия мешаванд. / [225,154]. Ин калима дар фарҳанг чунин тафсир карда шудааст: “Фурӯхт - фурӯш, фурӯхтан; хариду фурӯхт харидуфурӯш, додугирифт” [229,423]. Фурӯш вожаи аслии тоҷикӣ буда, бо ёрии он истилоҳот ва ибораистилоҳу таркибҳои зерин сохта шудаанд, ки айни замон дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ қорбаст мешаванд: фурӯш аз тариқи музояда, фурӯш бидуни бозрасии қаблӣ, фурӯш аз тариқи биржа, фурӯш ба тариқи қарз, фурӯши қисм ба қисм, фурӯши чакана, фурӯши нақдӣ, фурӯш ба хориҷа, фурӯши амонатӣ, фурушӣ қарзҳо, фурӯш бо мизони вазн, фурӯши муҳлатдор, фурӯши содиротӣ, фурӯши яклухт, фурӯш тибқи намуна, фурӯш ба тариқи музояда, фурӯши таҳвилӣ, фуруши бафоида, фурӯши таҳфифӣ, фурӯш аз анбор, фурӯши воқеӣ, нархи фурӯш [231,188-189].

Андоз. Андоз калимаи аслии тоҷикӣ буда, бо ин калима истилоҳи иқтисодӣ сохта шудааст. Ин истилоҳ сермаҳсул буда, бо он истилоҳибора ва таркибҳо сохта шудаанд, ки дар соҳаи иқтисод мавриди истифодаанд. Дар сарчашма чунин шарҳ дода шудааст: **андоз** 1.асоси замони ҳозира аз андохтан. 2. ҷузъи пасини баъзе калимаҳои мураккаб ба маънои иҷроқунандаи амал ё соҳиби касбу кор: сангандоз, тирандоз... Андоз даромади пул ё моле, ки давлат аз одамон ва корхонаҳо ё аз замину хона, чорво, нақлиё ва ғ. ба таври ҳатмӣ меғундорад; хироч: андози молӣ... андози нақда... [221,24]. Дар луғатномаҳои тахсусусии соҳаи иқтисод истилоҳи андозро чунин шарҳу тафсир кардаанд, ки моҳияти илмии ин истилоҳ ба таври возеҳ

тафсир карда шудааст: **Андоз**. Пардохти ҳатмӣ ва инфиродии бебозгаште мебошад, ки аз муассисаҳо ва шахсони воқеӣ дар шакли маблағе, ки онҳо дар асоси ҳуқуқи моликият аз фаъолияти хоҷагидорӣ ё идораи амалиёти пулӣ ба даст овардаанд, ба мақсади таъмини молиявии давлат ситонида мешаванд [221, 131-132].

Истилоҳи **андоз** дар ҳамнишинӣ бо калима ва унсурҳои дигари забонӣ истилоҳоти зиёдеро дар истифода қарор додаанд, ки ифодакунандаи ин ё он мафҳум ва пешаву қасб ё раванди истеҳсолӣ ва дигар ҳолату вазъият мебошанд: андоз нисбати арзиш, андози изофӣ, андози муомилоти биржавӣ, андози арзӣ, андози бозгардонӣ, андози давлатӣ, андози пулӣ, андози иловагӣ, андоз аз замин, андози тағйирёфта, андози воридот, андози амвол, андози ғайримустақим, андози маҳаллӣ, андози соҳибони воситаи нақлиёт, андози арзиши изофа, андози сармоя, андози амволи ғайриманқул, андози истифодабарандагони захоири зеризаминӣ, андози харид, андози истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард, андози фоида, андози шахсони ҳуқуқӣ, андози афзоиши сармоя, андози фурӯш, андози фоизҳо, андози фоидаи барзиёд, андози моликият, андози молҳо, андози коғазҳои қиматнок, андози содироту воридот, андози табиӣ, андози напардохта ва ғайра. Дар маҷмӯъ бо истилоҳи андоз зиёда аз 90 истилоҳ ва ибораистилоҳ сохта шудаанд. [221,109- 111].

Арзиш / нарх/. Дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст: арзиш 1. қимат, баҳо, нарх; арзиш доштан арзидан. 2. маҷ. кадр, шоистагӣ, сазоворӣ. 3. иқт. миқдори муайяни меҳнати ҳатмии ҷамъиятӣ, ки барои истеҳсоли мол сарф шуда, дар ҳуди ҳамин мол таҷассум ёфтааст: арзиши аслӣ, арзиши изофа, арзиши меҳнат, арзиши мубодилавӣ. [221,77]. Арзиш ҳамчун истилоҳи иқтисодӣ дар луғатномаҳои иқтисодӣ чунин таъриф дода шудааст: нарх – ифодаи пулии арзиши мол, ки андозаи он аз рӯи сарфи зарурии ҷамъиятии меҳнат барои истеъмол ва фурӯши он муайян

мегардад ва аз таносуби талабот ва пешиниҳодот вобаста аст [221, 535].

Дар ҳуччатҳои расмии иқтисодӣ ва луғатномаҳо вожаҳои аслии тоҷикии **нарху арзиш** баробар истифода гардидаанд, ки дар умум ифодагари як мафҳум мебошанд. Истилоҳи **нарх** низ хеле сермахсул мебошад, ки тавассути ин лексема зиёда аз 71 истилоҳи нав ва бо вожаи **арзиш** бошад, беш аз 7 истилоҳи иқтисодӣ сохта шудааст: нархи музоядавӣ, нархи асосӣ, нархи ғайрихолис, нархи умумӣ, нархи дохили ширкат, нархи барқароршаванда, нархи муфид, нархи давлатӣ, нархи шартномавӣ ва ғайра... Ба андешаи мо ин ниҳояти кор нест, дар оянда боз шояд бо зуҳури падидаҳои нави иқтисодӣ ва дастовардҳо истилоҳоти нав рӯйи кор биёянд.

Даромад. Дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, дар ҳуччатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо ба ҳайси истилоҳ дар натиҷаи ташаккул ва рушди иқтисод мавриди истифода қарор гирифтааст. Агар ба осори бо забони тоҷикӣ нашршуда тавачҷух кунем мо ин вожаи аслии форсии тоҷикиро бисёр дучор меоем. Муайян кардани замони истифодаи он душвор аст, вале ба сифати истилоҳ аз оғози муносибатҳои иқтисодӣ сарчашма мегирад. Дар забони адабии муосири тоҷик ҳамчун истилоҳ серистеъмол ва сермахсул аст. Дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст: даромад- пул ё чизе, ки ҳамчун маҳсули ягон фаъолият ба даст мебарояд, дахл, воридот: даромади асосӣ, даромади иловагӣ, даромади миллӣ, даромади холис; даромад кардан, пул ё чизе ба даст овардан (дар натиҷаи фаъолият ё адои қарз). [221,418].

Дар луғатномаҳои соҳавии иқтисодӣ чунин оварда шудааст: “даромад- мафҳуми ниҳоят маъмул, ба таври васеъ истифодашаванда ва дар айни замон сермаънотарин вожаест, ки ба маъноҳои зиёд истифода мешавад. Ба маънии васеи калима тамоми навъи афзоиши маблағҳои пулӣ ё ба даст овардани арзишҳои моддӣ, ки қимати пулӣ

доранд” [235,158]. Вожаи **даромад** сермахсул буда, бо воситаи он ибораистилоҳоти зиёде сохта шудааст, ки ҳар яке ифодакунандаи ин ё он мафҳуми иқтисодӣ ва падидаи нави иқтисодӣ мебошанд: даромади биржа, даромад дар шакли суд, даромад дар шакли фоиз, даромад дар шакли ичора, даромади умумӣ, даромади арзӣ, даромадӣ солона, даромади давлатӣ, даромади номиналӣ, даромади миёна ва ғайра [222,60-61]. Дар маҷмуъ 35 истилоҳи иқтисодии бо ин вожа сохташударо мушоҳида намудем, ки ҳар як истилоҳи алоҳида мафҳуми падидаи нави иқтисодиро ифода мекунанд.

“Забони тоҷикӣ аз ҷиҳати захираи луғавӣ дар сафи муқтадиртарин забонҳои ҷаҳон меистад ва қодир аст, ки ҳар гуна маъниро бо воситаҳои худ бекамукост ифода бикунад. Ба иборати дигар, забони тоҷикӣ зотан забони корсоз аст ва онро дар мақоми як забони илм истифода кардан мумкин аст” [117,139].

Дарвоқеъ, забони тоҷикӣ тавонмандии зиёде барои сохтани истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илмро дорост, аз ҷумла дар соҳаи иқтисод. Мо дар ташаккули истилоҳоти нави иқтисодӣ ин падидаро мушоҳида мекунем. Дар баробари мавҷуд будани истилоҳоти иқтисодии аслии тоҷикӣ, истилоҳотеро дучор омадан мумкин аст, ки онҳо дар ҳамнишинии вожаҳои аслии тоҷикӣ ва вожаҳои забонҳои дигар сохта шудаанд. Ин гурӯҳи истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳои соҳавии дузабона ва чандзабона мавриди истифода қарор гирифтаанд. Гурӯҳи аввал истилоҳоте, ки як ҷузъи онҳо вожаҳои тоҷикӣ ё арабии дар забони тоҷикӣ ҳазмшуда ва ҷузъи дуюмашон вожаҳои иқтисодӣ мебошанд, ки чанд намуна аз онҳо мисол меоварем:

Пардохти аккордӣ // пардохти паймонкорӣ. Ин истилоҳ бештар барои мутахассисони соҳа мафҳум буда, аз ҷузъи пардохт ва аккорд иборат аст. Дар луғатномаи соҳавии иқтисодӣ чунин шарҳ дода шудааст: пардохти аккордӣ – ҳаққи меҳнати якбора барои кори

анчомдодашуда, ҳаққи меҳнати яквақтаина, ки аз тарафи созмонҳо, ширкат барои тамоми ҳаҷми кори анчомдодашуда аз рӯйи меъёри қаблан муқарраргардида пардохта мешавад [228,15]. Ин истилоҳ дар “Фарҳанги молия ва бонкдорӣ” ба гунаи тарҷумашудаи тоҷикӣ дода шудааст: пардохти паймонкорӣ [228,16].

Дар ду намуд истифода гардидани ин истилоҳ ба он сабаб аст, ки муҳаққиқон ва тарҷумонҳо кӯшидаанд, то ҳадди имкон ин истилоҳро ба забони тоҷикӣ тарҷума кунанд. Кадоме аз он қабул мегардад ва серистеъмол мешавад ё дар забони расмии ҳуҷҷатнигорӣ роиҷ мегардад, дар оянда маълум хоҳад шуд.

Бочи аксиз. Ин истилоҳ дар луғатномаҳои соҳавӣ чунин шарҳ дода шудааст: **Бочи аксиз-** андози интиҳобӣ. Баъзан онро “андоз барои истеъмол” ном мебаранд ва барои баъзе навъи молҳое, ки дар ҳудуди ягон кишвар истеҳсол ё ба ягон кишвари дигар ворид шудаанд, муқаррар карда мешаванд [228,23].

Яке аз дастоварҳои замони истиқлол бо забони тоҷикӣ роҳандозӣ кардани ҳуҷҷатнигорӣ дар тамоми бахшҳои фаъолияти корхонаҳо мебошад, аз ҷумла дар бахши иқтисод. Ин боиси ташаккул ва тақомули истилоҳоти иқтисодӣ гардид, ки бархе аз истилоҳот тариқи тарҷумаи тахтуллафзӣ ворид гардида бошанд, қисми дигар дар қолаби калимасозии забони тоҷикӣ сурат гирифтаанд. Чунончи, замонатнома аз вожаи замонат ва нома таркиб ёфта, дар луғат чунин шарҳ ёфтааст: Воситаи милиявиест, ки ба соҳиби он ҳуқуқи харидани саҳмияҳои оддиро медиҳад [237,17].

Ибораистилоҳи **ҳавасмандгардонии кормандон** аз ду вожаи аслӣ таркиб ёфта, ҳамчун истилоҳи соҳаи иқтисод дорои чунин маъност: Ҳамаи шаклҳои мукофотпулиҳо (подош), пардохт ва ҳавасмандкунӣ, ки ширкат ба кормандон ба ивази хидматашон пешниҳод мекунад [237,17].

Истилоҳоти **ризомандӣ** аз исми **ризо** ва пасвандҳои **-манд** ва **-ӣ** таркиб ёфта, ба маънои “афзоиши ҳама гуна хароҷоти воқеии аз ҳад зиёд барои харидорӣ намудани доройҳои мушаххас ва уҳдадорихо болои арзиши ҳақиқӣ дар санаи иҷроиши амалиёт [237,28]” истифода мегардад.

Шартнома вожаи мураккаб буда, ҳуҷҷатест, ки ба маънои “созишномаи ду ва ё зиёда тарафҳо, ки натиҷаҳои муайяни иқтисодӣ доранд ва аз иҷрои он саркашӣ кардани тарафҳо дар гумон аст, зеро чунин созишнома одатан қувваи қонунӣ дорад” [237,32] қорбаст мегардад.

Тавассути вожаи **шартнома** дар соҳаи иқтисод истилоҳибораҳои зерин сохта шудаанд, ки мавриди истифода қарор доранд: шартномаи иҷора бо ҳуқуқи бозхарид, шартнома ба сохтмон, шартнома “хароҷот ҷамъӣ”, шартнома бо нархи муқарраргардида.

Истилоҳҳои дигари иқтисодӣ вожаи мураккаби **ченкунӣ** буда, аз феъли таркибии номи **чен кардан** ва пасванди калимасози **-ӣ** сохта шуда, дар соҳаи иқтисод чунин маъниро дорст: “Ҷараёни муайянкунии андозаи маблағҳои пулие, ки ҳаҷми моддаҳои онҳо дар тавозун ва ҳисоботи ғайриҷараёни ва зиён эътироф шудаанд бояд ба ҳисоб гирифта шаванд” [237,43].

Зикр кардан бомаврид аст, ки вожаи ченкунӣ дар соҳаҳои дигар низ истеъмол мегардад. Масалан, дар касбҳои касибӣ, дӯзандагӣ ба маънои андозагирӣ, муайян кардани андозаҳо ё нишондодҳо истифода мегардад.

Ибораистилоҳҳои **сармоягузориҳои кутухмуддат** дар қолаби ибораи изофӣ аз ду калимаи мураккаб ташкил ёфта, дар сарчашмаҳои илмӣ чунин ташреҳ гардидааст: “Сармоягузориҳои молиявии дараҷаи пардохтпазириаш баланд, ки ба муддати на зиёда аз як сол гузошта мешаванд” [237,54].

Чи тавре дар боло зикр намудем, яке аз омилҳои пайдошавии истилоҳот тарҷумаи истилоҳот мебошад. Мураттибони фарҳангҳои чандзабонаи истилоҳоти соҳавӣ барои ифодаи як мафҳум ду истилоҳро пешкаши хонанда мекунанд, ки на ҳама вақт ба манфиати қор аст. Истилоҳ ҳар қадар якмаъно бошад, ҳамон қадар аз қарина дур мешавад.

Барои ифодаи як мафҳум як вожа кифоя аст. Дар “Луғати тафсирии стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ” вожаи иқтибосии русии **ликвидность** бо ду вожа- **бозорғирӣ** ё **пардохтпазирӣ** баргардон шудааст. Бояд яке аз ин вожаҳо ҳамчун истилоҳ қабул карда шавад.

Истилоҳҳои иқтисодии беқурбшавӣ аз пешванди бе-, исми қурб, феъли ёвари шудан ва пасванди –ӣ таркиб ёфта, ба маънои пастшавии арзиши асъор ба қор бурда мешавад.

Азнавбаҳодиҳӣ ҳамчун истилоҳи иқтисодӣ ба маънои “азнавбаҳодиҳии дороиҳо ва уҳдадориҳо” [236,85] қорбаст мегардад ва аз ибораи вобастагии **аз нав баҳо додан** таркиб ёфтааст.

Дар соҳаи иқтисодиёт истилоҳоти “фонд+соз+ӣ, муттаҳид+соз+ӣ, маблағ+гузор+ӣ” қорбаст мегардад, ки ду давраи калимасозиро аз сар гузаронидааст. Истилоҳи маблағгузорӣ дар сарчашмаҳо чунин тафсир шудааст:

1) **Маблағгузори** такрории қарз дар санаи пардохт ва ё то ин сана ҳамчун мафҳуми Refunding ва дар ҳолатҳои муайян - маблағгузори такрории пешакӣ (prerefunding).

2) **Сармоягузорӣ** ё фонди захира барои дар оянда бо нафақа ва пардохтҳои иҷтимоӣ таъмин намудан. Фондсозӣ – интиқоли дороии қорфармо ба дигар ширкати аз он новобаста (фонд), ба мақсади дар оянда таъмини уҳдадориҳои пардохти нафақа.

Вожаи **ҳадаф+манд+соз+ӣ** аз қор чузъ иборат буда, ба маънои “муқаррар намудани меъёрҳои мақсад ва танзими афзоиши ҳаҷми пул дар муомилот ва қарз, ки бонки марказӣ дар сиёсати худ ба роҳ мемонад. Ин яке аз усулҳои муфиди мубориза бар зидди таваррум мебошад [236,235] ” Истилоҳи мазкур камистеъмом мебошад.

Вожаи **хидмат+она** аз исми хидмат ва пасванди муштарақвазифаи – она таркиб ёфта, дорои чунин маъно мебошад: “Ҳаққи меҳнати пулии қоргарон дар намуди музди қор ва муқофотпулиҳо, ки аз рӯи миқдор ва сифати меҳнат дода мешавад” [236,232]. Бо истилоҳи хидматона ибораи истилоҳи

хидматонаи бонк низ сохта шудааст:”пардохт барои хизматрасониҳои бонк” [236,232].

Пайдоиш ва сарчашмаи истилоҳоти ҳар як миллат ин, пеш аз ҳама, забони миллӣ мебошад. Забони тоҷикӣ ҳамчун забони қудратманд дар ташаккул ва рушди истилоҳоти иқтисодӣ низ муваффақ гардидааст. Имрӯз истилоҳоти зиёди иқтисодиро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар доираи имкониятҳои забони тоҷикӣ ба миён омадаанд. Чунончи, вожаи омор ҳамчун истилоҳоти иқтисодӣ ба маънои “шумор, ҳисоб, ҳисобу китоб” қорбаст мегардад. Бо вожаи омор аз имконоти дохилии забони тоҷикӣ истифода бурда, чандин истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудааст: **оморгар** он ки ҳисоби оморро ҷамъоварӣ, гурӯҳбандӣ ва баррасӣ мекунад, оморгир, баҳисобгиранда; **оморгир** он ки ба ҷамъоварии омор машғул аст; **оморгирӣ** амали ҷамъоварии омор; **оморӣ** мансуб ва марбути **омор**; истифодаи омор дар таҳияи қор: **иттилооти оморӣ, ҳисоби оморӣ, оморшинос** ҳисобшинос, он ки қобилият ва малакаи шумориданро дорад [222,29].

Дар фарҳангҳои истилоҳоти фаровонро мушоҳида кардан мумкин аст, ки тариқи усулҳои истилоҳосозии забони тоҷикӣ сохта шудаанд: нарх+гузор+ӣ, нақд+ина, маблағ+гузарон+ӣ, маблағ+гузор+ӣ, пеш+пардохт, қурб+гузор+ӣ, қонун+и+гардон+ӣ, қарз+дор, қор+фармо, бар+қарор+қун+ӣ, дар+хост, сарват+манд, гувоҳ+нома, бонк+дор, соз+иш+нома, даст+ур+амал, нишон+дод, амонат+гузор, пас+андоз+гузор, сармоягузор, забон+хат, вақолат+нома, соҳиб+қор+ӣ, замина, қарор+дод, бор+фиристон+анда, пеш+музд, ҳам+арз+иш, шаҳодат+нома+и сахм, ченаки пулӣ, иҷора+нома, шахси вақолат+дор, шахси имзо+қун+анда, шарт+номаи қафолат, шарт+номаи пас+андозии бонкӣ, ҳисоб+номаи шахсӣ, ҳисоб+нома, ҳисоботи пеш+музд, ҳисоб+дории ду+гона, ҳам+гун+созии вом+баргҳои давлатӣ, талаб+номаи пардохтӣ ва ғ.

Истилоҳоти мавриди назар таҳти таъсири тарҷума ва ё зарурат дар ҳуҷҷатҳо истифода гардида, барои доираи мутахассисон бештар мафҳуманд. Истилоҳоти ба ин монандро дар забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ ва луғатномаҳо бисёр дучор омадан мумкин аст. На ҳамаи ин истилоҳот дар забони адабии тоҷикӣ ҳазм шудаанд. Замони муайян лозим аст, ки то онҳо дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ мавқеи худро дарёбанд.

2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтибосӣ

2.2.2.1. Иқтибоси вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ аз забони арабӣ

Раванди иқтибосшавии вожаҳо ва истилоҳот аз забонҳои гуногун ба забони тоҷикӣ ва ё баръакс аз забони тоҷикӣ ба забонҳои олам таърихи тулонӣ дорад, ки доир ба ин масъала забоншиносон пажӯҳишҳои зиёде анҷом додаанд, вале доир ба иқтибосшавии истилоҳоти иқтисодӣ ба забони тоҷикӣ то ҳол таҳқиқоти мукаммали илмӣ вучуд надорад.

“Ташаккул ва инкишофи истилоҳоти забони тоҷикӣ ба ташаккул ва инкишофи забони адабии тоҷикӣ зич марбут аст. Аз ҳамин ҷиҳат, дар таркиби истилоҳоти мо дар баробари калимаҳои аслии калимаҳои иқтибосӣ, аз ҷумла, иқтибосҳои арабӣ ва русиву интернационалӣ бисёранд. Ин ҳолат ба шароити иҷтимоии ду давраи инкишофи забони адабии тоҷик алоқаманд мебошад” [141,48].

Бино ба маълумоти мавҷуда дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз ҳама бештар калимаҳои арабӣ иқтибос шудаанд. Дар китоби “Забони адабии тоҷик” доир ба калимаҳои иқтибосии арабӣ чунин маълумот оварда шудааст: “Протсессии ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохил шудани калима ва ибораҳои арабӣ аз асрҳои VII- VIII, аз давраи Эрону Осиёи Миёнаро истило кардани арабҳо сар карда то Револютсияи Октябр давом намудааст” [144,25].

Агар ба таърихи ташаккули забону фарҳанги тоҷику араб дақиқтар нигарем, собиқаи таърихии иқтибосшавии вожаҳои арабӣ

ба забони мо аз ин ҳам қадимтар аст. Барои истилоҳ ва луғоти иқтисодӣ омили тичоратӣ муҳим мебошад, ки дар тули асрҳо аз забони арабӣ ба забони тоҷикӣ истилоҳоти иқтисодию идорӣ иқтибос шудаанд. То ҳол миқдори вожа ва истилоҳоти аз забони арабӣ иқтибосшуда мушаххас нест, вале дар замони истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳоте дар истифода қарор гирифтанд, ки аслан арабӣ ё аз вожаҳои арабию тоҷикӣ сохташуда мебошанд. Аксари онҳо ба ҷойи калимаҳои русиву аврупоӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд ва ин раванд то ҳол идома дорад.

Истилоҳоти иқтибосии арабиро аз ҷиҳати таркиб ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: гурӯҳи аввал истилоҳоти иқтибосии арабӣ ё истилоҳоти аз вожаҳои аслии арабӣ сохташуда ва гурӯҳи дуюм истилоҳоти иқтисодии арабии аз ҳамнишинии вожаҳои арабӣ ва тоҷикӣ таркибёфта.

Гурӯҳи аввалӣ истилоҳоти аз забони арабӣ иқтибосшуда собиқаи таърихии тулонӣ доранд ва садсолаҳо боз дар хидмати забони тоҷикӣ қарор доранд. Онҳоро на танҳо дар ҳуҷҷатҳои иқтисодии имрӯз дар истифода буда, ё луғатномаҳои муосири иқтисодӣ, балки дар осори илмию адабӣ ва ҳуҷҷатнигории қадимӣ дучор омадан мумкин аст. **Чунончи: тоҷир, амвол, қарз, байъ, дайн** ва ғайра.

Дар осори илмию иқтисодии забони муосир ва ҳуҷҷатҳои расмӣ, инчунин дар луғатномаҳо истилоҳоти зеринро дучор омадан мумкин аст: **фоиз, фоида, фоидаи муассисон, фоидаи муътадил, фаъолияти инҳисорӣ, фарқияти қурб, таносуби асъор, тадқиқот, тавозун, тавозуни амонат, таваррум, содирот, омор, мусодира, мубодила, тавозун ва ғ.**

Таварруми муътадил. Аз ҳамнишинии ду вожаи арабӣ таркиб ёфтааст. Вожаи таваррум дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст: Таваррум 1. варам қардан. 2. беқурб (-и пул). [222,292] ва муътадил дар ҳадди эътидол, миёна: иқлими муътадил. 2 . мутаносиб, мувофиқ. 3. муътадилона; мувофиқи меъёр,

ба таври бояду шояд. [222,873]. Дар “Фарҳанги истилоҳоти назарияи иқтисодӣ”: “**таварруми муъдалил** - навъи таваррум аз лиҳози суръати афзоиши нархҳо, вақте ки афзоиши нарх камтар аз 20% дар як солро ташкили медиҳад (қурби пул қариб бетағйир мемонад)” [236,233]. Вожаи асър арабӣ буда, дар соҳаи иқтисод серистеъмол аст ва чунин шарҳ ёфтааст: “Воҳиди пул, ки асоси сохтори пулии мамлакатеро ташкил медиҳад (мас., сомонӣ дар Тоҷикистон): асъори миллӣ. 2. пулҳои хориҷӣ, ки дар ҳисобу китоби байни давлатҳо ба кор меравад (мас., доллари америкоӣ), арз” [221,89].

Бо вожаи арабии **асър** дар иқтисодиёт **истилоҳибораҳои асъори амонатӣ, асъори асосӣ, асърҳои бо мақсадҳои андозбандӣ истифодашаванда, асъори ғайри қобили табил, асъори захиравӣ, асъори калидӣ, асъори қисман табилшаванда, асъори миллӣ, асъори муомила, асъори табилпазир, асъори устувор, асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ, асъори эҳтиётӣ** [236,266] корбаст мегарданд, аксарият тарҷумаи тахтуллафзии истилоҳоти русӣ-байналмилалӣ мебошанд.

Вожаи байъона арабӣ буда, ба маънои “як миқдор пуле, ки дар вақти муомила пешакӣ ба соҳиби мол медиҳад, пешбаҳо, пешпардохт” [221,124] истифода мегардад.

Бақия вожаи арабист ва дорои чунин маънист: “монда, бозмонда; боқимонда, мобақӣ; **бақияи пул** зиёдатии пул, пули боқимонда баъди хариди чизе” [221, 125].

Забони арабӣ дар тули дусад соли ҳукмронии арабҳо мақоми худро дар тамоми соҳаҳои ҳаёт ба таври иҷборӣ ишғол карда буд, зеро тамоми осори илмиву адабӣ бо ин забон нигошта мешуданд ва ин маъниро забоншинос С. Назарзода чунин баён намудааст: “Забони арабӣ бошад дар ин муддат ба як забони тавоноии илму адаби кишварҳои мағлуб мубаддал гардида буд ва аҳли илму дониш аз ҳар наҷод ва ҳар сарзамин осори худро бо ин забон навиштаанд [107,87]”. Дар ин давра бештари

вожаҳои арабиро истилоҳот ташкил мекарданд. Ин раванд солиёни зиёд давом кард ва дар истилоҳоти иқтисодӣ низ вожаҳои арабӣ зиёд ба мушоҳида мерасанд: **кафил, кафолат, мизоч, муассисон, мубодила, музояда, муфлис** ва ғ.

Ҳамин тариқ, истилоҳоти иқтисодии арабиасос дар забони тоҷикӣ баробари истилоҳоти иқтибосии русиву байналмилаӣ корбаст мегарданд.

2.2.2.2. Вожа ва истилоҳоти иқтисодии аз забонҳои русиву аврупоӣ иқтибосгардида

Иқтибосшавии истилоҳот аз забонҳои русиву аврупоӣ пас аз робитаҳои дуҷониба миёни Русия оғоз гардидааст. Натиҷаи муносибатҳои тиҷоратӣ миёни Русия ва Осиёи Миёна ба забони тоҷикӣ вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ аз забони русӣ ва тавассути забони русӣ аз забонҳои аврупоӣ ворид мегарданд. Аз забонҳои аврупоӣ бевосита ворид нагардидани истилоҳот, пеш аз ҳама, омилҳои ҷуғрофӣ ва набудани робитаи бевосита бо Аврупо будааст.

Донишманди тоҷик ва муҳаққиқи соҳа С. Ҳочиев андешаи худро дар бораи калимаву истилоҳоти иқтибосӣ аз забони русӣ ба тоҷикӣ ба таври зайл баён кардааст: “То нимаи асри XIX калима ва ибораҳои русӣ-интернационалӣ дар забони адабии тоҷикӣ хеле кам кор фармуда мешуданд. Калима ва ибораҳои русӣ асосан аз охири асри XIX сар карда, мунтазам ба забони тоҷикӣ дохил шудан гирифтанд ва дар ибтидои асри XX миқдорашон афзуд” [185,71].

Чунин раванд доимӣ набуда, баъдтар дар асри XX-XXI вазъият тағйир меёбад, махсусан дар замоне, ки доираи шабакаи ҷаҳонии Интернет густариш пайдо карда истодааст, истилоҳоти иқтисодӣ бевосита аз забонҳои аврупоӣ ва ё тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардида истодаанд.

Воридшавии истилоҳоти иқтисодии иқтибосӣ вобаста ба шароити иҷтимоиву иқтисодӣ сурат мегирад. Агар ба давраҳои таърихии

такомули қабати лексии забони тоҷикӣ рӯ орем, дар баробари пешрави иҷтимоиву иқтисодӣ ва ғайра истилоҳоти нави иқтисодӣ ба вучуд омада, ниёзмандонро таъмин мекунад. Дар замони истиқлол низ дигаргунӣҳо дар соҳаи иқтисод ба мушоҳида мерасад. Низоми мавҷудаи замони Шуравӣ аз байн меравад ва низоми сармоядорӣ ва иқтисоди бозорӣ ба вучуд меояд, ки таҳти таъсири он ба забони тоҷикӣ вожа ва истилоҳоти русиву аврупоӣ ва истилоҳоти байналмилалӣ иқтисодӣ ворид мегардад.

Аз ин ҷиҳат, метавон вожаву истилоҳоти иқтибосӣ иқтисодиро аз рӯйи мундариҷа, таркиб ва мавқеи корбурдашон ба ду гурӯҳ дастабандӣ кард: гурӯҳи аввал истилоҳоти иқтисодӣ иқтибосӣ; гурӯҳи дувум истилоҳоти иқтисодӣ аз вожаҳои тоҷикӣ ва русиву аврупоӣ таркибёфта;

Воридшавии истилоҳоти иқтибосӣ иқтисодӣ раванди идомаёбанда буда, таҳти таъсири омилҳои забонӣ ва ғайризабонӣ сурат гирифтааст. Як гурӯҳ истилоҳоти иқтибосгардида тарҷума шудаанд ва ё дар асоси вожаҳои иқтибосӣ русиву аврупоӣ истилоҳоти нав сохта шудаанд. Барои муайян кардани баромади ин гурӯҳи истилоҳот замон ва шароити таърихро ба ҳисоб гирифта лозим.

Истилоҳоти иқтисодӣ, ки аз забонҳои русиву аврупоӣ иқтибос шудаанд, айнан ва бетағйир мавриди истифода қарор мегиранд, зеро гуна ва ё тарҷумаи онҳо ҳанӯз дар забони тоҷикӣ вучуд надорад. Сарчашмаи ташаккул ва иқтибосшавии онҳо таҳаввулоти техникую фарҳангӣ ва иқтисоди пешрафтаи Ғарб ба ҳисоб рафта, раванди иқтибосшавӣ ба забони тоҷикӣ қатъ намегардад, балки таҳти таъсири рушди муносибатҳои тичориву иқтисодӣ такомул ёфта истодааст. Воситаҳои иқтибосшавӣ агар замони пештар маҳдудтар буд, айни замон қариб монеае вучуд надорад. Яке аз воситаҳои сермаҳсули иқтибосшавӣ шабакаи ҷаҳонии Интернет ба ҳисоб меравад, ки

тавассути он ҳазорҳо вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ ба забони тоҷикӣ ворид мегарданд.

Дар луғатномаву фарҳангҳо истилоҳоти иқтибосии русиву байналмилалии зиёдеро мушоҳида мекунем, ки имрӯз дар иқтисодиёт серистеъмоланд: **Сенораж** (даромад аз интишори пул) – сеньораж; **Синдикатҳои бонкӣ** - банковские синдикаты [236,328]; **СПОТ** - қурби ивазқунӣ - СПОТ- обменный курс [236,329]; **Тезавратсия**; титризатория (аз ҷониби муассисаи кредитор ба муомилот баровардани қоғазҳои қиматнок ҳамчун санади моликият) [236,336]; **Тонтина** (гурӯҳи амонатгузори синну соли мухталиф, ки дар дохили он саҳми аъзои ҷавида дар ихтиёри боқимондагон мемонад) - тонтина [236,336]; **Трейдинг**, амалиёти тиҷоратӣ - трейдинг, торговая операция [236,336]; **Факторинг** (бо нархи арзон аз ҷониби бонк харидани талабҳои пардохтии корхона ва сипас тавассути ин амал рӯндани маблағи қарз) - факторинг [236,338]; **Флоат** (фарқияти байни маблағи амонатҳои нақдгардида ва маблағи амонатҳои воқеан ба суратҳисобҳои бонкӣ воридшуда) - флоат [236,339]; **Эквэйринг** (ҳисоббаробарқуниҳо, ки бо истифодаи аз қорҳои бонкӣ гузаронида мешаванд) - эквэйринг [236,356] ва ғ.

Ба гурӯҳи дуюм вожа ва истилоҳоти иқтибосии русиву аврупоӣ мансубанд, ки аз ду унсур ва ё ду калимаи мустақил таркиб ёфтаанд. Як ҷузъи истилоҳоти иқтибосиро калимаҳои аслии тоҷикӣ ё арабӣ ташкил медиҳанд ва ҷузъи дигари онҳоро вожаҳои иқтибосии русиву аврупоӣ ташкил медиҳанд, ки то ҳол тарҷума ё муодили худро дар забони тоҷикӣ наёфтаанд. Чунончи: **арбитражи асьор-р+а**, **блоки асьорӣ-р+а**, **амалиёти венчурӣ- а+а**, **фармоиши дискретсионӣ-т+р**:

Арбитражи асьор - амалиёте, ки харид ё фурӯши асьор бо асьори мувофиқ бо мақсади ба даст овардани фоида аз ҳисоби фарқи қурби асьор, дар бозорҳои гуногуни асьор (фазоб, маконӣ) ё дар тури давраҳои муайян ба таври омехта анҷом дода мешавад [226,71].

Блоки асъорӣ / блоки арзӣ- гурӯҳи якчанд давлатҳо, ки мақсадашон ба вучуд овардани гегемонияи асъор, сиёсати ягонаи асъор нисбат ба мамлакатҳои дигар мебошад [226,71].

Амалиёти венчурӣ. Венчурӣ калимаи англисӣ буда, корхонаи хатардошта- амалиёти пулӣ, амалиёт бо коғазҳои қиматнок, ки ба қарздиҳӣ ва маблағгузорӣ ба технологияи нав, таҳқиқоти илмӣ ва коркард, дар амал татбиқ намудани ихтирооту истифодадиҳӣ вобаста мебошад. Чунин амалиёт асосан аз ҷониби банкҳои инноватсионӣ сурат мегиранд ва хатари калон доранд [226,76-77];

Фармоиши дискретсионӣ- фармоише, ки ба намоянда ва ё ширкати миёнарави ба қайд гирифташуда ҳуқуқ медиҳад, ки барои аз номи мизоҷ нисбати интихоби коғазҳои қиматноки харидашаванда ва миқдори коғазҳои қиматнок қарор қабул кунад, инчунин оид ба хариду фурӯш низ [226,143].

Дар забони тоҷикӣ дар соҳаи иқтисодиёт истилоҳоти фаровонеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки бунёди асосиашон вожаи иқтибосӣ буда, истилоҳибораҳои зиёде сохта шудаанд, ки имрӯз дар ин соҳа қорбаст мегарданд: **консернҳои банкӣ, кортҳои банкӣ, картелҳои банкӣ, банки тичоратӣ, биржаи фондӣ** ва ғ.

Вожаҳои аз забонҳои русиву аврупоӣ иқтибосшуда дар низоми иқтисодии мо серистеъмоланд. Азбаски ифодакунандаи падидаҳои нав ва дастовардҳои иқтисодии замони муосир мебошанд, тарҷума ва тафсири онҳо доимо идома дорад. Сабаби серистеъмол гардидани ин гурӯҳи истилоҳот дар он аст, ки низоми иқтисодии мо бо иқтисодиҷаҳон дар робита қарор дорад. Мо низ ба низоми ягонаи бозориҷаҳонӣ ворид гардида, доимо аз пешравиҳои иқтисодии ҷаҳони муосир бархурдорем.

2.3. Тасниф ва таҳлили сохтори вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ

2.3.1. Матолиби муқаддимавӣ

Хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ бо назардошти вижагиҳои сарфӣ он то ҳол мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтаанд. Баррасии хусусиятҳои сарфӣ хуччатҳои меъёрии иқтисодӣ дар асоси таҳлили вижагиҳои ҳиссаҳои нутқ сураат мегирад. Чи тавре маълум аст, пажӯҳиши хусусиятҳои дастурии забони тоҷикӣ дар асоси осори назмиву насрӣ барвақт оғоз гардида, дар пажӯҳишҳои забоншиносони ватаниву хориҷӣ мушоҳида мешаванд. Хусусиятҳои сарфӣ забони тоҷикӣ собиқаи таърихӣ дошта, ҳанӯз дар асрҳои миёна, ҳатто пештар ҳам доир ба вижагиҳои сарфӣ забони форсии тоҷикӣ маълумотҳои илмӣ вучуд дошт.

Бино ба маълумоти Д. Хоҷаев ниёгони мо доир ба хусусиятҳои дастурии забони форсии тоҷикӣ маълумоти илмӣ додаанд ва дар асоси мисолҳои мушаххас монандӣ ва фарқияти сохториву маъноии онҳоро муайян кардаанд. Чунончи, Абуалӣ ибни Сино дар “Донишнома” доир ба категорияи ҷамъбандӣ дар исм чунин меорад: “Бояд доништа ояд, ки лафз ду гуна бувад: якеро муфрад хонанд, чунон ки гӯӣ: “Зайд” ва “Муҳаммад” ва чунон ки гӯӣ “мардум” ва “доно” ва якеро мураккаб ва муаллаф хонанд, чунон ки гӯӣ “мардум доност” ё гӯӣ “мардум доно” ва то ҳоли лафзҳои муфрад доништа наояд, ҳоли лафзҳои мураккаб доништа наояд” [177,29].

Баррасии хусусиятҳои дастурии забон дар осори илмии Ибни Сино дақиқ карда шудааст, ки аз қадимӣ ва собиқадор будани таҳқиқи масъалаҳои марбут ба дастуриро нишон медиҳад. Агар осори илмии ба забоншиносӣ бахшидаи Абуалӣ ибни Синоро пурра ба ҳисоб гирем, Сино хусусиятҳои сарфӣ забонро таҳлил карда, хулосаҳои ҷолиб баровардааст. Д. Хоҷаев роҷеъ ба ин масъала андешаи худро чунин баён намудааст: “Дар тавзеҳот Абуалӣ ибни Сино тафовуту хосияти барҷастаи ҳиссаҳои мустақил ва ёридихандаи нутқро бисёр равшану мушаххас арзёбӣ кардааст” [177,31].

Ҳарчанд дар замони пеш аз даврони Шӯравӣ забоншиносӣ ҳамчун як баҳши илми алоҳида амал намекард, вале донишмандону адибон доир ба вижагиҳои овозшиносӣ, лексикӣ, калимасозӣ, сарфу наҳв дар осори илмии хеш ишораҳо кардаанд. Дар ин самт хизмати Насируддини Тӯсӣ, Носири Хусрав, Ҳоҷа Ҳасани Нисорӣ ва чанде дигарон назарраст аст.

Дар ибтидои садаи ХХ як зумра донишмандон ба вижагиҳои дастурии забони тоҷикӣ тавачҷуҳ карда, асарҳои арзишмандеро манзури ҳаводорони забони тоҷикӣ кардаанд. Аз ҷумла, Саидризо Ализодаи Самарқандӣ ва Абдурауфи Фитрат дар китобҳои худ ҳиссаҳои нутқро тасниф намудаанд. Онҳо бештар ба таснифоти олимони русиву аврупоӣ таъя карда, ҳиссаҳои нутқро вобаста ба вазифа ва сохту маъно шарҳ додаанд. “Аввалин китоби дарсӣ бо унвони “Сарфу наҳви забони тоҷикӣ” барои мактабҳои ибтидоӣ ва миёнаи тоҷикӣ аз тарафи Саидризо Ализодаи Самарқандӣ дар соли 1926 ба таърифи расонида шуд” [6,95-96].

Баррасии вижагиҳои дастурии забони тоҷикӣ дар асари Н. Маъсумӣ дар асоси осори насрӣ анҷом дода шудааст. Дар ин асар ҷанбаҳои назарии масъалаҳои пажӯҳишшаванда мавриди тавачҷуҳ қарор гирифтааст. Н. Маъсумӣ дар баробари ин хусусиятҳои сарфии “Марғи судхӯр”- и С. Айниро таҳқиқ намуда, доир ба исм, сифат, ҷонишин, феъл, ва тарзи истифодаи ҳиссаҳои ёвари нутқ маълумот додааст [86].

С. Ҳоҷиев дар асоси асари Мирзо Сирочи Ҳаким “Туҳафи аҳли Бухоро” таҳқиқот анҷом дода, хусусиятҳои дастурии асарро таҳлил кардааст. Махсусан рисолаи ӯ “Забони адабии тоҷикӣ дар ибтидои асри ХХ”, ки боби сеюми он “Хусусиятҳои морфологии забони “Туҳафи аҳли Бухоро” ном дорад, дар бораи хусусиятҳои сарфии асар маълумот медиҳад. Таҳлили С. Ҳоҷиев аз рӯйи анъанавии таҳқиқ сурат гирифта, дар фаслҳои алоҳида доир ба исм, категорияи ҷамъбандӣ

дар исм, суффиксҳои исмсоз, ифодаи категорияи номуайяни ва дигар вижагиҳои исм дар асоси мисолҳои асар маълумот додааст. Доир ба сифат, шумора, феъл ва дигар ҳиссаҳои нутқ маълумоти зиёд дода шудааст [185,96].

Таҳқиқи хусусиятҳои дастурии ҳуччатҳо дар забоншиносии русиву аврупоӣ пештар оғоз гардида, дар Тоҷикистон ба ин мавзӯ солҳои охир рӯ овардаанд. Таҳқиқи воҳидҳои забони аз лиҳози вижагиҳои вожагонӣ барои ошкор кардани хусусиятҳои забони ҳуччатҳои меъёрии иқтисодӣ кофӣ нест, зеро калимаҳо ба ғайр аз он ки сохту маъно доранд, истилоҳоти соҳавӣ шуда метавонанд, дар қисми сарф ҳамчун ҳиссаи нутқ қорбаст мешаванд. Аз ин рӯ, таҳлили матнҳои иқтисодӣ дар асоси ҳиссаҳои нутқ низ зарур мебошад. Шароити таърихӣ имкон фароҳам овардааст, ки ҳуччатҳои коргузори соҳаи иқтисод ба забони тоҷикӣ сурат гирад. Ҳангоми таҳлили онҳо бояд вижагиҳои сарфии онҳо ба ҳисоб гирифта шавад ва барои дар шакли дурусту саҳеҳ истифода кардани онҳо заминаи илмӣ ва методӣ фароҳам гардад. Воҳидҳои забон бояд бо назардошти хусусиятҳои сарфии худ мавриди истифода қарор гиранд. Дар сурати аз ин арзиш огоҳӣ надоштан ва риоя накардани меъёру қоидаҳои муқараргардидаи дастурӣ маълумоти дар ҳуччатҳо ва луғатномаҳо дарҷгардида нодуруст ва бо ғалату хатоҳо банду баст мегарданд.

Таҳлили ҳиссаинутқии ҳуччатҳои иқтисодӣ дар таърихи забоншиносии тоҷик то имрӯз ба мушоҳида намерасад. Муҳаққиқи ҷавон Ш. Бобомуродов бори нахуст дар асоси ҳуччатҳои соҳаи маориф таҳқиқот анҷом дода, вижагиҳои сарфии ҳуччатҳои коргузори соҳаи маорифро баррасӣ кардааст. Мавсуф доир ба матни ҳуччатҳо, ки аз матни асарҳои бадеӣ бо вижагиҳои услубии худ фарқ доранд, чунин менигорад: “Ба баррасии вижагиҳои матнҳои ҳуччат оғоз карда, қайд кардан лозим аст, ки воҳидҳои морфологӣ мустақил нестанд, онҳо дар таркиби калимаҳо омада, ба ҳамин восита зоҳир

мешаванд, вале бо вучуди вобастагӣ аз калима онҳо хусусияти хоси услубии худро доранд” [19,130].

Тасниф ҳиссаҳои нутқ бори нахуст ба олимони Юнони қадим нисбат дода мешавад, вале дар забоншиносии тоҷикӣ кӣ бори аввал ба таснифи ҳиссаҳои нутқ рӯй овардааст, мушаххас нест. Дар асоси калимаҳои дар таркиби луғавии забон мавҷудбуда, онҳоро ба ҳиссаҳои нутқ тақсим мекунанд, ҳамзамон ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқро ба ҳиссаҳои номӣ ва феълӣ ҷудо намудаанд. Дар аксарияти забонҳои мавҷуда ин яқсон буда, дар баробари ин онҳоро ба ҳиссаҳои ёвар ва мустақил низ гурӯҳбандӣ мекунанд. Ба ҳиссаҳои номии нутқ ва дигар гурӯҳҳо тасниф кардани ҳиссаҳои нутқ ва навиштани дастурҳои зиёди сарфию нахвӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи таърихӣ доранд. Ин албатта, як тарафи масъала аст, ҷиҳати дигар ва муҳимми мавзӯи баҳси мо таҳқиқи ҳиссаҳои нутқ, аз ҷумла ҳиссаҳои номии нутқ ба ҳисоб меравад, ки бидуни тавсиф ва таҳлили назариявии онҳо истифодаи дуруст ва мувофиқи онҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ иқтисодӣ ғайриимкон аст. Зеро ба вазифа ва моҳияти дастурии онҳо сарфаҳм нарафта, услуби истифода ва корбурди онҳо дар ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ бесамар аст.

Таҳқиқи ҳиссаҳои номии нутқ аз ҷониби ҳам муҳаққиқони ватанӣ ва ҳам хориҷӣ сурат гирифтааст. Бо он ки таърихи таҳқиқи ҳиссаҳои нутқ хеле қадимӣ аст, вале ба таври низомманд баррасӣ кардани ҳиссаҳои нутқи забони тоҷикӣ маҳз дар замони Шуравӣ оғоз гардид.

Доир ба ҳиссаҳои номии нутқ Б. Ниёзмаҳмадов, Ш. Ниёзӣ, Ш. Рустамов ва ҷанде дигар аз забоншиносон таҳқиқ анҷом дода, доир ба аломатҳои морфологӣ исм, сифат, шумора, ҷонишин маълумоти муфассал додаанд. Дар мавриди таҳлили хусусиятҳои сарфии ҳиссаҳои номии нутқ аксари онҳо андешаи якхела доранд. Ба андешаи Б. Ниёзмаҳмадов калимаҳои забонро аз рӯйи вазифаи нахвишон ба

хиссаҳои нутқ ҷудо кардан нодуруст аст. Бояд ҷиҳатҳои маъноии калимаҳоро ба назар гирифт.

Барои мушаххас кардани ҷойгоҳи ифодаи феъл дар матни ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ таҳқиқи феъл, зарф ва ҳиссаҳои ёвари нутқ аҳамияти назариявӣ амалӣ доранд. “Категорияи грамматикӣ феъл дар забони адабии муосири тоҷикӣ яке аз бобҳои муҳимми морфология мебошад, ки ба он тарзҳои ифодаи фикр, маънӣ ва шаклҳои гуногуни грамматикӣ вобастагии зич доранд” [83,64].

Ҷанбаҳои назарии таҳқиқи ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ мавзӯи нави таҳқиқ буда, хусусиятҳои вожагониву сарфии он дар асоси таҷрибаи таҳқиқотии забоншиносони ватаниву хориҷӣ сурат мегирад. Таҷрибаи таҳқиқи воҳидҳои вожагонӣ ва вижагии сарфии забони тоҷикӣ дар тури таърих дар асоси маводи осори бадеӣ собит мекунад, ки асосҳои назарии таҳқиқи матни ҳуҷҷатҳо бо дигар маводҳои то имрӯз таҳқиқшуда як мебошанд. Ба ҳисоб гирифтани услуби ниғориши ҳуҷҷатҳо муҳим аст. Таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ самти нав дар забонишинии тоҷик ба ҳисоб меравад, ки аз ҷониби муҳаққиқон оғоз гардидааст. Ҳадафи таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳо, вижагии вожагониву сарфӣ ва сохтори онҳо, ба тартиб даровардан ва суфтаву кормад кардани забон ва услуби ниғориши ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорӣ, аз он ҷумла ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ мебошад.

Воҷасозӣ яке аз роҳҳои такомули таркиби луғавии забон ба ҳисоб рафта, ғановатмандии луғавии забони адабиро таъмин мекунад. Таҳқиқи воҷасозӣ дар забоншиносии тоҷик ва забоншиносии умумӣ, аз ҷумла забоншиносии рус собиқаи таърихӣ дорад. Муҳаққиқони соҳаи забон хеле барвақт ба ин масъала тавачҷуҳи махсус зоҳир намуда, зарурати таҳқиқи онро таъкид кардаанд. Аз ҷумла, роҷеъ ба ин масъала забоншиносони тоҷик солҳои 50- уми асри гузашта Ш. Ниёзӣ [112] ва минбаъд соҳаи 60- 70- ум М. Муҳаммадиев [97], Ш.

Рустамов [138] доир ба војасозӣ ва роҳу воситаҳои он мақола ва рисолаҳои алоҳида навиштаанд.

Роҳу воситаҳои војасозӣ асосан ба вожаҳо дахл доранд, ҳамзамон онҳо ба истилоҳот низ рабт мегиранд. Истилоҳот низ аз ҳисоби реша ё асос бо иловаи пасванду пешванд ва ё дар натиҷаи васлшавии ду вожа сохта мешаванд. Истилоҳоти таркибӣ аз ҳамнишинии чанд вожа ва ё ду вожа ба вуҷуд меоянд. Принципи војасозӣ ва истилоҳсозӣ аз лиҳози сохтор як хел аст, вале дар сохтани истилоҳот якчанд қоида ва муқаррарот мавҷуд аст, ки риоя накардани он сабаби нодуруст ва номафҳум сохта шудан ва дар истифода қарор гирифтани истилоҳот мегарданд.

Истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи таърихӣ дорад. Ҳанӯз бузургони илми тоҷик барои сохтани истилоҳоти соҳавӣ кӯшиш карда буданд. Яке аз чунин донишмандон Абуалӣ ибни Сино мебошад. Ғайр аз ин, истилоҳсозӣ дар соҳаи иқтисод хусусияти халқӣ низ дорад, зеро ниёзи иқтисодии инсон баробари инсон ба вуҷуд омадааст. Ниёғони мо чанд садсола пеш аввалин истилоҳоти иқтисодиро сохтаанд, ки мо намунаи онро дар ҳуҷҷатҳои замони ҳукмронии ҳокими Суғд Девштич мушоҳида мекунем. Дар адабиёти классикии форсу тоҷик ҳамчун як бахши фаъолияти инсон истилоҳоти иқтисодӣ мавриди истифода қарор дошт. Ин маъниро академик М. Шукуров чунин шарҳ додааст: “Яке аз шартҳои меъёри илмии истилоҳсозӣ ин аст, ки аввал роҳҳои асосии истилоҳсозии халқӣ ва классикиро муайян кардан лозим аст. Мо бояд аввал донем, ки халқи тоҷик бо кадом роҳҳо истилоҳ месохт...” [202,7].

Забоншинос Ш. Рустамов бар он ақида аст, ки бояд дар интиҳоб ва корбурди истилоҳот аз имконоти дохилии забон истифода намуд: “Қоидаи интиҳоб ва эҷоди истилоҳ чунин аст: аввал аз имконоти дохилии ҳуди забон пурра истифода карда, сонӣ дар мавридҳои зарурӣ аз дигар сарчашмаҳо, аз ҷумла, аз забонҳои дигар истилоҳотро

иктибос меунанд. Албатта, ба имконоти дохилӣ истифодаи истилоҳоти мавҷуда, ҳамчун истилоҳ қабул кардани калимаҳои муқаррарӣ, бо яке аз маънояш ба доираи истилоҳ кашидани калима, усуслу қолабҳои истилоҳсозӣ дохил мешаванд” [138,49-50].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки истилоҳоти соҳаи иқтисод то ҳанӯз ба таври диққ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст ва ҷиҳатҳои сохтори маъноии он таҳқиқ карда нашудаанд. Бо вучуди он ки дар осори қадимӣ ва имрӯзаи забонамон истилоҳоти зиёде ба мушоҳида мерасад, ин раванд минбаъд ташаккул ёфта, дар замони истиқлоли кишвар луғатномаҳои зиёде ба нашр расида бошанд ҳам, вале таснифи истилоҳоти иқтисодӣ то ҳанӯз анҷом дода нашудааст. Махсусан дар сохтори ҳуҷҷатгузори мо, ки дар сатҳи корхонаҳои давлатӣ ба роҳ монда шудааст, ҷиҳатҳои лингвистии истилоҳоти соҳаи иқтисод нӣз ба баррасии илмӣ дорад.

Истилоҳоти дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод истифодагардида қисман кухнашуда буда, таҳти таъсири забонҳои дигар монда қобили истифода нестанд ва дар таркиби ҷумлаи дар матнҳо истифодашаванда мушкилоти имлоӣ, маъноӣ ва услубӣ эҷод меунанд. Масалан, истилоҳи суғурта, ки аз страховкаи русӣ гирифта шудааст. Бо вучуди он ки ба ҷойи он истилоҳи **бима** қабул карда шуд, вале то ҳанӯз дар бештари ҳуҷҷатҳо калимаи суғурта истифода мешавад. Қисмати дигари истилоҳот нав ба забон ворид шудаанд, ки барои фаҳми онҳо низ дар сатҳҳои гуногун мушкилот ба вучуд меояд, махсусан барои мизочони бонкҳо ва ё дигар қишри аҳоли, ки дониши иқтисодии комил надоранд. Масалан, истилоҳоти дар ҳуҷҷатгузори бонкҳо истифодашаванда: **овердрафт, ипотека** ва амсоли инҳо. Инчунин баъзе истилоҳот ба тағйироти фонетикӣ дучор гардида, дар бештари маврид ғалат ба қор мераванд. Барои ҳалли ин гуна проблемаҳои бамиёномада, таҳқиқи истилоҳот дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод заруранд.

Истилоҳоти иқтисодӣ мисли истилоҳоти соҳаҳои дигар аз лиҳози сохтор як хел мебошанд, вале дар доираи истифода ва ҷиҳатҳои татбиқии онҳо то андозае тафовут ба назар мерасад. Бо он формулаи таснифи сохтори истилоҳот кайҳо дар илми забоншиносӣ кашф шуда, татбиқ мегардад, вале истилоҳоти иқтисодӣ бо сабаби аз забонҳои дигар иқтибос гардидани истилоҳот гоҳо вижагиҳои фонетикӣ ва лексикӣю морфологӣю забонҳои дигарро дар худ инъикос мекунанд. Аз ин рӯ, ҳангоми таснифи сохтори истилоҳоти иқтисодӣ ин масъаларо бояд ба назар гирифт. Истилоҳоти иқтисодӣ низ аз ҷиҳати сохт сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешаванд.

2.3.2. Вожа ва истилоҳоти сода

Истилоҳоти сода маънои мушаххасро ифода карда, ба онҳо истифодаи пешванду пасванд ё дигар воситаҳои забонӣ хос нест. Аз ин рӯ, истифодаи онҳо дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод хеле мувофиқ ва бидуни мушкилӣ роҳандозӣ мегардад.

Раванди истилоҳшавии вожаҳо дурудароз аст. На ҳар вожа метавонад ба истилоҳ табдил ёбад ва ё истилоҳ дар заминаи хушқу холи сохта намешавад. Мавҷудияти роҳҳои истилоҳсозӣ заминаи аслии ба вучуд омадани истилоҳ пояи илмӣ - профессионалӣ доштани мафҳуми истилоҳшаванда аст.

Заминаи аслии истилоҳшавии калимаҳои сода кашфиёти илмӣ, ба вучуд омадани соҳаҳои нави илмӣ-техникӣ, зуҳури технологияи нав ва амсоли инҳо мебошанд. Масалан, истилоҳи **бонк**. Ин истилоҳ дар дигар соҳаҳо низ истифода мегардад. Масалан, имрӯз мегӯянд: **бонки лексияҳо, вале ин** истилоҳи соҳаи маориф буда наметавонад, шояд бо мурури вақт шавад. Ин ҷо танҳо нисбатдиҳӣ вучуд дорад.

Истилоҳоти сода ба ҷузъҳои морфологӣ тақсим намешаванд, аксар олимон дар мавриди истилоҳҳои сода андешаи яксон доранд, ки истилоҳоти сода бо роҳи лексикӣ-семантикӣ сохта мешаванд. Истилоҳоти сода сарчашмаи ягонаи пайдоиш надоранд ва замони

истилоҳшавии онҳо низ мушаххас нест. Аломати асосӣ ва фарқкунандаи истилоҳоти содаи иқтисодӣ аз як реша иборат будани онҳост. Мисол: **пул, қарз, бучет, асьор, андоз, омор**, ва ғайра. Хусусияти дигари истилоҳоти сода ин аст, ки барои истифодаи мафҳуми оддӣ мувофиқ ва фаҳмо мебошанд. Дар истилоҳоти содаи иқтисодӣ, ки аз забонҳои дигар иқтибос шудаанд, гоҳо гунанокиро мушоҳида кардан мумкин аст. Чунончи: кредит/ қарз / зайём, бухгалтер / муҳосиб, суғурта/ бима. Ин гуна истилоҳоти сода дар натиҷаи тарҷума ба вучуд омада, раванди устуворшавии яке аз гунаҳо идома дорад. Мисол **бланк / Истифодаи бланкҳо раванди таҳияи ҳуччатро метезонад... / [243]; бонк, гумрук, андоз /...аз хадамоту идораҳои молия, бонк, гумрук, андоз ва дигар хадамоту идораҳо, инчунин аз ташкилотҳои хориҷӣ ва ҷамъиятӣ маълумоти оморӣ гирад ва истифода барад [243].**

Истилоҳоти содаи соҳаи иқтисодиётро ҳам калимаҳои содаи аслий ва ҳам иқтибосӣ ташкил медиҳанд ва онҳо сарчашмаи асосӣ ва муҳимми сохта шудани истилоҳоти мураккаб ва ибораистилоҳҳо мебошанд. Чунончи, **биржа** дар “Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ” чунин шарҳ ёфтааст: “Биржа – натавонӣ ҷойи махсус барои анҷом додани додугирифт аст, балки низоми муайяни ташкили савдое мебошад, ки танҳо бо қоидаҳои махсус амал мекунад. Барои савдо дар биржа чун анъана қоғазҳои қиматноке роҳ дода мешаванд, ки барои тақомули бозор шароити доимӣ муҳайё намоянд”[236, 33].

Бо истилоҳи **биржа** истилоҳибораҳои **биржаи асьор, биржаи молӣ, биржаи фондӣ** сохта шудаанд, ки дар фаъолияти соҳаи иқтисодӣ қорбаст мегарданд.

Вожаи дигар **васиқа** (вексель) мебошад, ки он ба маънои муносибатҳои пулию қарзӣ истифода мегардад. “Васиқа - ин уҳдадорӣ қарзии хаттиест, ки ба дорандаи он ҳуқуқи аз шахси васиқаро ба имзо расонда талаб кардани баргардонии хатмии маблағи дар васиқа

нишондодашударо пас аз таърихи муайян медиҳад. Навъҳои гуногуни васикаҳо арзи вучуд доранд” [236,33]; васика -*кит.* аҳду паймони устувор; аҳднома. 2. *таър.* ҳуччате, ки дар он ҳуқуқи моликияти касе ба чизе (*хусусан молу мулки ғайриманқул*) қайд шудааст: **васикаи замин, васикаи ҳавлӣ; васика кардан** [221,268]. Аз шарҳи маънои луғавии васика маълум гардид, ки аз ҷиҳати решашиносӣ ба забони арабӣ мансуб буда, ҳамчун ҳуччат таърихи куҳан дорад.

Дар луғати соҳавӣ бо ёрии васика ибораистилоҳҳои зерин ба мушоҳида расиданд: **Васика** бо муҳлати муайяни пардохт аз давраи таҳия (вексель сроком платежа во столько-то времени от составления); **васика** то муҳлати пардохт аз давраи супурда шудан (вексель сроком платежа во столько-то времени от предъявления); **васикаи** беном (вексель на предъявителя); **васикаи** бо муҳлати пешниҳод (вексель сроком по предъявлении); **васикаи** бонкӣ (банковский вексель); **васикаи** давлатӣ (государственный вексель); **васикаи** дорой камбудии расмӣ (вексель с дефектом формы); **васикаи** интиқолий, мубодилавӣ (переводной вексель); **васикаи** молиявӣ (финансовый вексель); **васикаи** муҳлати пардохташ дар рӯзи муайян (вексель сроком платежа на определенный день); **васикаи** оддӣ (простой вексель); **васикаи** таҳлилшаванда (аналитический вексель); **васикаи** тичоратӣ (коммерческий вексель); **васикаи** дӯстӣ (дружеские векселя); васикаҳои молӣ (товарные векселя); **васикаҳои** хазинадорӣ (казначейские векселя) [236,33].

Истилоҳоти содаи иқтисодӣ дар самтҳои гуногуни иқтисод ба кор мераванд: **гарав, дебит, динор, дирам, таҳфиф, евро, замонат, захира ва ғайра.**

2.3.3. Вожа ва истилоҳоти сохта

Истилоҳоти сохта нисбат ба истилоҳоти сода дар ҳуччатҳои меъёрии соҳаи иқтисод бештар истифода мегарданд, зеро мафҳумҳои нави иқтисодӣ, ки дар натиҷаи таҳаввули иқтисодӣ ба вучуд омадаанд, ки бештар истилоҳоти иқтибосиро ташкил медиҳанд.

Ифода кардани он бо забони тоҷикӣ ё бо тарҷумаи он сохтани истилоҳоти навро тақозо мекунад. Бо вучуди сохтани истилоҳоти зиёд то ҳол ин масъала ба пуррагӣ ҳал нагардидааст. Истилоҳоти зиёдеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки то ҳол дар шакли ибтидоӣ, ё айнан аз забони хориҷӣ истифода мешаванд.

Истилоҳоти сохта мувофиқи нишондоди забоншиносон бо роҳи морфологӣ, яъне бо ёрии пешванд ва пасвандҳо сохта мешаванд. Истилоҳот бо сабаби дар доираи як соҳа маҳдуд будан, нисбати калимаҳо қобилияти камтари калимасозӣ доранд, заминаи асосии истилоҳсозӣ калимаҳои решагии забони тоҷикӣ ба ҳисоб мераванд. Унсурҳои луғавии решагии забон барои истилоҳофаринӣ мусоид буда, қобилияти на як истилоҳ, балки сохтани чанд истилоҳро доранд. Маҳз, пешвандҳо барои истилоҳоти сохта нақши асосӣ дошта, дараҷаи қорбурди онҳо ҳангоми истилоҳсозӣ гуногун аст. Пешвандҳое ҳастанд, ки истилоҳи бештар сохтаанд, вале боз пешвандҳои каммаҳсулу бемаҳсул низ вучуд доранд. Забоншиносон калимаҳои сохтаро асосан чунин меҳисобанд, ки калима-асосе, ки ба морфемаҳо тақсим мешаванд, калимаҳои сохтаменоманд. Истилоҳоти сохта аз як ё якчанд морфема иборатанд.

Зикр кардан зарур аст, ки дар таснифоти истилоҳоти сохта ё калимаҳои сохта дар умум сохтор ва қолаби ягона вучуд дорад. Бо пешвандҳо сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ вобаста ба дараҷаи истеъмол ва тавоноии пешвандҳои забони тоҷикӣ сурат мегирад. Пешванд ва пасвандҳо дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати вазифаи дастурӣ калимасоз ва шаклсоз мешаванд. Пешвандҳои калимасоз қобилияти вожаофарӣ доранд. Онҳо бо ҷузъи маънодор васл гардида, вожаи нав месозанд. Вазифаи пешвандҳо сохтани истилоҳот аст, вале имкони истилоҳсозии пешвандҳо якхела нест. На ҳамаи пешвандҳои забони тоҷикӣ ҳангоми сохтани истилоҳоти иқтисодӣ сермаҳсуланд. Сабаби сермаҳсул ва каммаҳсул будани пешвандҳо аз дараҷаи истеъмоли

онҳо вобаста аст. Масалан, пешвандҳои бо-, бар-, ба- серистеъмоланд ва дар сохтани истилоҳоти иқтисодӣ низ имкони бештар доранд, вале баъзе аз пешвандҳо дар забони муосири тоҷикӣ камистеъмол мебошанд. Имкони истилоҳсозии онҳо маҳдуд аст. Пешвандҳо бо сабаби маҳудистеъмол шудан наметавонанд баробари пешвандҳои сермаҳсул ғаъол бошанд. Ҳоло дараҷаи истилоҳсозии пешвандҳоро баррасӣ хоҳем кард:

Пешванди бар-. Пешванди бар- пешванди сермаҳсул буда, маънии ба боло, ба берун, ба рӯй, сатҳ ва қафоро ифода мекунад. Дар осори классикии мо дар шакли абар низ дар истеъмол будааст. Ҳамнишинии пешванди бар- бо калимаҳои мустақил барои равшан зоҳир гардидани маънои истилоҳот мусоидат мекунад. Истилоҳоти **бардошт** -выдержка [230,43].

Вожаи барзиёд дар асл ба маънои “аз ҳадди даркорӣ зиёд, зиёдатӣ” истеъмол мешавад. Бо ёрии вожаи барзиёд ибораистилоҳоти “**барзиёдии** **бучет (профицит бюджета) - барзиёдии даромад** ва грантҳои бучет нисбати хароҷоти он; **барзиёдии нақдинаи хазина** [217,29] мушоҳида гардиданд.

Пешванди бо-. Истилоҳоти иқтисодии бо пешванди бо- сохташуда: босамар /плодотворно [230,188].

Пешванди боз. Истилоҳоти иқтисодии бо пешванди боз- сохташуда: погашение - адо, адо кардан, бозпардохт, пардохт; долгов - адои қарзҳо; государственных займов - пардохти вомҳои давлатӣ [6,190]; рефинансирование – маблағзории такрорӣ, **бозтамвил** [230,145];

Пешванди дар. Истилоҳоти иқтисодии бо пешванди дар- сохташуда: сверхдоходность - даромаднокии зиёд, судоварии барзиёд [230,251].

Даромад аз пешванди дар- ва асоси замони гузаштаи **омад** таркиб ёфта, ҳамчун истилоҳи иқтисодӣ ба чунин маъно корбаст мегардад: “Маблағи пулие, ки қорхона, ширкат, соҳибкор аз фурӯши амвол ва

хизматрасонӣ ба даст овардааст; дарома аз фурӯши маҳсулот, даромад аз фуруши воситаҳои асосӣ аз савдо байни худ фарқ дорад” [236,68]. Бо вожаи **даромад** 14 ибораистилоҳи иқтисодӣ сохта шудааст.

Вожаи **дархост** аз пешванди дар-ва феъли хоستان таркиб ёфта, ба маънои “хоҳиш, талаб, илтимос, **дархост кардан // дархост намудан** талаб кардан, хоҳиш кардан, хоҳиши хатгӣ бо тақозои чизе, номаи расмӣ бо талаби чизе”[221,421] шарҳ ёфтааст. Бо вожаи **дархост** истилоҳибораҳои иқтисодии зерин сохта шудаанд: дархости рақобат (безконкурирующийся запрос); дархости кафолати бонкӣ (гарантированный доход банка); дархости маҷмӯӣ (совокупный запрос); дархости рақобатнок (конкурирующийся запрос) .

Ба воситаи пешванду пасвандҳо сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ каммаҳсул буда, дар матнҳои ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дучор меоянд.

Бо ёрии пешванду пасванд сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ.

Дар ин қолаб сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ дар луғатномаҳои тоҷикӣ, дузабона ва чандзабона зиёд ба мушоҳида мерасанд. Чунинчӣ: вожаи **бе+қурб+шав+ӣ** аз пешванди **бе-**, исми **қурб**, асоси замони ҳозираи феъли **шав(шудан)** ва пасванди муштарақвазифаи **-ӣ** таркиб ёфта, имрӯз серистеъмол аст ва ба маънои зерин истифода мегардад: даврае, ки дар давоми он нархҳо боло мераванд ва қобилияти харидории асъори миллии насту мешавад.

Вожаи **безътиборсозӣ** аз пешванди **бе-**, исми **эътибор**, асоси замони ҳозираи **соз –сохтан** ва пасванди **-ӣ** сохта шуда, чунин маънидод шудааст: **Бе+эътибор+соз+ии пул (нуллификация денег)** - эълони бекор кардани воҳиди аз ҳад зиёд беқурбшуда ва ҷорӣ намудани асъори насту [236,32];

Боигарӣ “арзиши умумии бурдҳои моддии ягон соҳиб ё ширкат; корпартоӣ-“боздоштани кстедсол бо мақсади ба қабули шартҳои иттифокҳои касаба маҷбур кардани маъмурият” [236,44].

Бо ёрии пасвандҳо сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ

Пасвандҳо дар калимасозиву истилоҳсозӣ мавқеи устувор дошта, нисбат ба пешвандҳо серистеъмоланд. Пешванди –она муштарақвазифа буда, дар истилоҳсозӣ низ серистеъмол аст. Дар мисоли зерин пасванди – она бо байъ “созиш ва мувофиқат оид ба байъ (дар харидуфурӯш), савдои пазондашуда; **байъи шаръӣ** савдое, ки дар ҳузури намояндаи шариат ба иҷро мерасид; **байъ кардан:** а) дар бораи байъ ё кирои чизе ба як қароромадан; б) фурӯхтан” [221,124] омада, истилоҳи соҳаи иқтисодӣ сохтааст: **Байёна** -як миқдор пуле, ки вақти муомила пешакӣ ба соҳиби мол медиҳанд, пешбаҳо, пешпардохт [221,124].

Бозаргонӣ аз ҷиҳати сохт сохта буда, ду давраи калимасозиро аз сар гузаронидааст: 1. Аз вожаи **бозор** ва- **гон** исми шахс сохтааст; 2. Бо иловаи пасванди –ӣ исми маънӣ сохтааст: “Бозаргонӣ фаъолияти соҳибкорӣ, ки маъмулан аз ҳисоби маблағҳои хусусӣ ё қарзӣ бо таваккал ва зери масъулияти худ бо мақсади ба даст овардани фоида ва инкишофи бозаргонии худ анҷом дода мешавад” [236,44].

Дар фарҳангҳои таҳассусӣ истилоҳотеро мушоҳида кардем, ки ду давраи калимасозиро аз сар гузаронидаанд ва чун истилоҳоти соҳаи иқтисодӣ корбаст мегарданд: сар+моя гузор+ӣ, хусуси-гардон+ӣ, ҳадаф+манд+соз+ӣ, хизмат+расон+ӣ, хазина+дор+ӣ, сахмия+хоб+онӣ, сар+моя+бар+қарор+кун+ӣ, пеш+пардохт+кун+ӣ, паймон+кор+ӣ, муфлис+шав+ӣ, кӯмак+пӯл+ӣ, пардохт+пазир+ӣ, ғайри+давлат+и+гардон+ӣ ва ғ.

2.3.4. Вожа ва истилоҳоти мураккаб

Истилоҳоти мураккаб бо васлшавии ду калимаи мустақилмаъно сохта мешаванд. Дар калимасозии навъи мураккаб инчунин тавассути миёнвандҳо сохтани калимаҳои мураккаб вучуд дорад. Тавассути миёнвандҳо сохтани калимаҳои мураккаби пайваст сермахсул мебошанд ва таҳқиқи он аз ҷониби забоншинсон ва олимони гузаштаи мо сурат гирифтааст. Масалан Хоча Ҳасани Нисорӣ доир ба калимаҳои мураккаб чунин гуфтааст: “... ва “алиф” – и атф дар

миёни ду исм ва ду феъл, ки аз ду қисм бошад, воқеъ мешавад ва маънии “вов”- и атф (садонок ё инфикси -у-) пайдо менамояд, чун “шаборӯз”, “такопу”, “саропо”, “такодав” ба маънии “шабурӯз”, “такопу”, “саропо”. “такудав” [101,263].

Истилоҳоти мураккабро дар сарчашмаҳо аз ҷиҳати воситаи алоқаи грамматикӣ ба ду гурӯҳ чудо намудаанд:

1. Истилоҳоти муракаби пайваст. Дар қолаби муракаби пайваст сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ боз ба ду навъ тақсим мешавад: тавассути миёнвандҳо ва такрори калимаҳо сохта шудани истилоҳот.

Истилоҳоти муракаб бо хусусиятҳои лексикӣ- маъноӣ нисбат ба дигар гурӯҳи истилоҳот фаъол буда, дар матни ҳуҷҷатҳои меъёрии иқтисодӣ серистеъмоланд. Чунончи: азнавбаҳодиҳӣ / азнавбаҳодиҳии дороиҳо ва уҳдадориҳо [235,86]; соҳибкор / ширкаткунанидаи корхонаи муштарак. Тарафе, ки дар фаъолияти якҷоя шарик ва бар назорати ин фаъолият иштирок дорад [235,90].

Истилоҳи муракаби азнавбаҳодиҳӣ аз ҷузъҳои **аз+нав+баҳо+диҳ+ӣ** аз ибораи **аз нав баҳо додан** таркиб ёфтааст.

Истилоҳоти нави мазкур аз васлшавии ду вожа ва ё ду вожа ва дигар унсурҳои забонӣ таркиб ёфтааст. Ҳамнишинии ин унсурҳои забонӣ беасос набуда, дар натиҷаи наздикии маъноӣ вожаҳои васлшаванда ба вучуд омадаанд.

Дар соҳаи иқтисодиёт бо вожаи пеш як гурӯҳ истилоҳоти иқтисодӣ сохта шудаанд, ки имрӯз дар истеъмоланд: пешпардохт, пешпардохтӣ, пешмуздӣ [235,10]. Вожаи пеш бо исмҳои **кироя, музд, феъли пардохтан** васл гардида, истилоҳоти иқтисодӣ сохтааст, ки ба маъноҳои зайл қорбаст мегарданд: **Пешмузд-музде**, ки ҳамчун қироя пеш аз муҳлати музддиҳӣ медиҳанд; аванс [221,94]. **Пешқироя** - маблағи аз ҳаҷми қироя, ки пештар пардохт мешавад: муқ. **пасқироя** [221,94]. Пешпардохт -музде, ки пеш аз муҳлат дода мешавад, байёна, пули пешакӣ, пешдод, бунақ [221,95].

Яке аз хусусиятҳои номатлуби истилоҳот гунаҳои онҳост. Ҳангоми баргардонидани истилоҳоти иқтибосӣ ба забони тоҷикӣ гунаҳои зиёде пайдо мешавад. Ибораистилоҳот ва вожаҳои зерин дар асоси тарҷума ба миён омадаанд: паймонкорӣ, паймонӣ, байёна, яклухт; музди паймонӣ, музди яклухт, музди корбайъ; паймонкорӣ, кори яклухт, аз рӯи байъ кор кардан; пардохти яклухти музди кор; андозҳои аҳднок [232,14]. Истилоҳоти дар асоси тарҷума бавучудомада, дар баробари анвои гуногун доштан ё гунанок будан, мушкилоти сохторӣ ва маъноиву усулӣ низ доранд. Масалан, **паймонкорӣ** гуфтан дурусту бомаъно, вале музди паймонӣ гуфтан аз лиҳози услуби нигориш нодуруст аст.

Вожаи **паймон** дорои чунин маъниҳост: 1. аҳд, шарт, қавлу қарор. 2. қарордод, шартнома, муоҳида; **аҳду паймон** қавлу қарор, шарту аҳд; **паймон бастан** а) аҳд кардан, қавл додан; б) муоҳида намудан, шартнома бастан; **паймон вайрон кардан, паймон шикастан; паймон кардан, паймон бастан; паймон шикастан** аз аҳд рӯй тофтан, аз қавли худ гаштан; **ба паймон вафо намудан** паймон иҷро кардан, ба қавлу аҳди худ содиқ будан. 3. муоҳида; санади ҳуқуқии байналмилалӣ; **паймони оташбас имзо намудан** сулҳ бастан, оштии намудан [222,61]. Вожаи паймон бо вожаи кор васл гардида, истилоҳи **паймонкор** сохтааст, ки ба маъноии “он ки дар асоси шартнома ё қарордод кор мекунад” истифода мегардад.

Аз вожаи паймонкор бо ёрии пасванди муштараквазифаи –ӣ истилоҳи **паймонкорӣ** сохта шудааст, ки аз вожаҳои **паймон, кор,** пасванди –ӣ таркиб ёфта, ба маъноии кор кардан бо шартнома ё қарордод истифода мегардад.

2. **Истилоҳоти мураккаби тобеъ.** Дар сохтани истилоҳоти мураккаби иқтисодӣ мавқеи истилоҳоти мураккаби тобеъ назаррас аст. Ин усул дар истилоҳсозӣ серистеъмол аст. Калимаи мураккаби **боваринома, ваколатнома, изҳоротнома** аз калимаҳои **бовар, ваколат,**

изҳор ва **чӯзӣ** **нома** сохта шуда, ҳамчун хуччат ва истилоҳоти иқтисодӣ корбаст мегардад:

Боваринома, ваколатнома (доверенность) - хуччате, ки дар он ваколоти як шахе (намоянда) барон анҷом додани муомилот ё дигар фаъолияти қонунӣ аз номи шахси дигар (ваколатдиханда) қайд карда мешавад. Боваринома се навъ аст: бовариномаи якдафъа, махсус ва умумӣ. Боваринома дар намуди хатгӣ тартиб дода шуда, ба мухлати муайян дода мешавад [236,34].

Истилоҳи иҷозанома аз вожаҳои иҷозат ва нома таркиб ёфта, ҳамчун истилоҳоти соҳаи иқтисодӣ чунин маъниро ифода мекунад: “**Иҷозатнома** иҷозати махсусе, ки барои амалӣ намудани фаъолияти мушаххас бо риояи хатмии шарту талаботи иҷозатномадихӣ онро мақомоти иҷозатномадех ба шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ додааст” [236,90].

Изофахарч аз ибораи изофии **харчи изофа** сохта шуда, ба маънои “харочот барои хизматрасонии хоҷагӣ, истеҳсолот ва идора. Дар баробари харочоти асосӣ дар истеҳсолот харчи иловагӣ низ ба ҳисоб гирифта шуда, яқоя бо он ба арзиши маҳсулот шомил мешавад. Ин харочот барои ниғаҳдорӣ ва истифодаи воситаҳои асосӣ, идоракунӣ, корҳои ташкилӣ, хизматрасонии истеҳсолот, сафарҳои хизматӣ, омӯзонидани кормандон ва харочоти ғайриистеҳсолӣ мавриди истифода қарор мегирад” [236, 83].

Калимаи мураккаби **бонкдор** аз исми иқтибосии **бонк** ва феъли **доштан** таркиб ёфта, ба маънои зерин шарҳ ёфтааст: “**Бонкдор (банкир)** - роҳбар ва соҳибмулки сармояи бонкӣ, ки дар соҳибкориҳои бонкӣ саҳм мегирад. Яъне соҳибтахассусе, ки бурдани амалиёти бонкиро роҳбарӣ мекунад” [236,40].

Истилоҳи мураккаби **сахмиядор//сахмдор** аз вожаҳои **сахм** ва асоси замони ҳозираи феъли дор (доштан) таркиб ёфтааст, ки дар луғатномаҳо ва хуччатҳои меъёрӣ серистеъмол буда, дорои чунин мебошад: **сахмдор**-он ки дар қорре сахм-ҳисса дорад, соҳибҳисса,

бахрадор, шарики бонкӣ, дорандаи сахм, яъне дорандаи қисми сармояи бонк, ки ҳақ он ки дар коре сахм – ҳисса дорад, соҳибҳисса, дорад дар идораи бонк ширкат варзад ва ғоида ба даст орад [221,228]. Ин истилоҳ дар ду қолаб истифода мегардад: сахмиядор, сахмдор (шарики муассисаи сахомӣ) [8,15]. Ба андешаи мо нисбат ба сахмиядор, сахмдор гуфтан шевотар ва дуруст аст.

Бо лексемаи **ичора** истилоҳоти мураккаб сохта шудаанд, ки серистеъмоланд. Чунончи: ичорагир, ичорадор, ичоранишин, ичоравӣ, ичора; ичоранома, муҳлати ичора; ичора кардан, ба ичора гирифтани; ичора карда шудан, ичорадиҳанда [232,19].

Ичора вожаи арабӣ буда, дар сарчашмаҳо чунин шарҳ ёфтааст: “додани ҷое ё чизе барои истифодаи муваққат ба касе дар бадали музди муайян; кироя; **хонаи ичора, хавлии ичора; ичора кардан** ба музд гирифтани хона, мулк ё чизе барои истифодаи муваққат; **ба ичора гирифтани** киро кардан; **ба ичора мондан (додан)** вогузор кардани хона, мол ё чизе ба касе дар бадали маблағе.” [221,569].

Бо ёрии ин лексема дар луғат чунин истилоҳоти мураккаб сохта шудааст: **ичорапулӣ**-музди кироя, маблағи ичораи ҷое ё чизе; **ичорахӯр**-касе, ки моликиятро ба ичора дода, аз маблағи он зиндагӣ мекунад; **ичорагир**-“он ки чизе ё ҷоеро ба кироя мегирад”; **ичорагирӣ**-“ба ичора гирифтани чизе ё ҷое бар ивази маблағе барои истифодаи муваққатӣ”; ичорадор-“он ки мулкero барои истифода ба киро гирифтааст ва аз ин кор манфиат мебинад”; **ичоракор**-“он ки заминero бо шарту шароити маълум ба ичора гирифта, кишту кор мекунад” [221,569]. Истилоҳоти бо лексемаи **ичора** сохташуда, асосан аз ибораҳои изофӣ ва **вобастагии пули ичора, гирандаи ичора, дорандаи ичора, ба тариқи ичора кор кардан** бунёд гардидаанд.

Дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳо истилоҳоти зиёди мураккабро мушоҳида мекунем, ки аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ таркиб ёфтаанд, вале бо чанд гуна зикр гардидаанд, ки

истифодабарандагонро дар интихоби вожаи дилпазиру хушоянд рохгум мекунад. Дар фарҳангҳо, соҳаҳои илму техника, истилоҳот бояд бо як вожа ифода гардад. Чунончи, **кумакхарч**, **кумакхазина**, тарзи бебозгашт додани пул аз бучет, кумаки хазина (аз тарафи давлат ба ягон идора, муассиса, ташкилот ҳамчун пули бебозгашт чудо кардан); кумаки бебозгашт, кумаки молиявии бесподошро метавон ҳамчун мисол овард [232,70]. Аз ду истилоҳи **кумакхарч**, **кумакхазина** пешниҳодшуда, вожаи **кумакхарч** матлабро бехтар ифода мекунад.

Бо вожаи гарав истилоҳоти зиёди иқтисодӣ сохта шудаанд, ки серистеъмоланд: Аз вожаи гарав ва асоси феълҳои замони ҳозираи **гирифтан** ва **додан** истилоҳоти иқтисодии **гаравгир**, **гаравдеҳ** сохта шудааст: **Гаравгир** (залогодержатель) - шахсе, ки талаботи ӯ оид ба уҳдадории асосӣ бо гарав таъмин шудааст. **Гаравдеҳ** (залогодатель) - шахсе, ки дорой ҳуқуқи моликият ё дигар ҳуқуқи ашёӣ ба предмети гарав мебошад;

Гаравнома аз исмҳои **гарав** ва **нома** таркиб ёфта, чун хуччати иқтисодӣ мавриди истифода қарор дорад: **Гаравнома** (залоговая квитанция) - хуччатест, ки дар вақти ба гарав мондани молу мулк истифода мегардад ва дорандаи гарав ҳуқуқ пайдо мекунад дар ҳолати аз тарафи гаравгиранда риоя накардани шартҳои **гаравнома** ва баргардонидани қарзи гирифтааш дар вақти муқарраршуда, бонк чизи ба гарав мондашударо фурӯшад. Арзиши молу мулке, ки ба гарав монда мешавад бояд на танҳо баргардонидани қарз, балки додани фоизи қарзро низ таъмин намояд [236,63-64].

Вожаи гаравхона бо таври мувози бо вожаи ломбард истифода мегардад: **Гаравхонаҳо**, ломбардҳо (ломбарда) - ташкилоти махсусгардонидашудае мебошанд, ки ба гаравмонии ашё чун воситаи таъмини қарз бе ситонидани уҳдадорихоӣ иловагӣ аз гаравдеҳ хангоми хама гуна ҳолатҳои адо накардани қарз машғуланд [236,65].

Замонатнома хуччати иктисодӣ буда, аз ду исм: **замонат** ва **нома** таркиб ёфтааст: **Замонатнома** (гарантийное письмо) - шакли махсуси кафолатнома буда, танҳо дар байни шахсони ҳуқуқӣ истифода мегардад. Замонатномаро идораи болоии корхонаи қарзгиранда, ичорагиранда ва дигар корхонаҳо, аз ҷумла бонкҳо низ дода метавонанд [236,79].

Бозор. Ин калима аз рӯйи сохт сода буда, тавассути он вожаҳои мураккаби дучузъа, сечузъа ва таркибии зиёде ба вучуд омадааст, ки ҷойи макон ва баргузори бозорро нишон медиҳад: душанбебозор, чоршанбебозор, ҷумъабозор, бозори Чорбоғ, Бозори Баракат, Бозори Сабз, Бозори Меҳргон ва амсоли онҳо.

Инчунин бо вожаи мавриди назар вожаҳои мураккаб қорбасти гардидаанд, ки мансуб ба ҳайвоноту паррандагонанд: молбозор, сағбозор, мурғбозор. Ин калимаҳои мураккаб асосан аз ибораҳои изофии бозори сағ, бозори мурғ, бозори мол, бозори қабк ба сурати калимаи мураккаб даромадаанд.

Бо ин лексема номи бозорҳои сохта шудааст, ки навъи маҳсулоти онро ифода мекунанд: қуҳнабозор, яъне бозоре, ки қизҳо, асбобу анҷоми қуҳна ба қурӯш бароварда шудааст. Ин вожа ҳамчун модаи луғавӣ дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” [221] ба қайд гирифта нашудааст.

Бо вожаи бозор калимаҳои бозоргон / базаргон, бозоргонӣ / базаргонӣ, бозоргоҳ, бозорӣ ва ғайра сохта шудаанд, ки ҳар яке дорои маънои луғавии мушаххас мебошанд. Масалан, вожаи базаргон аз ҷиҳати сохт мутааллиқ ба калимаҳои сохта буда, решаи он бозор аст, ки маънои он маҳалли махсуси харидуқурӯши молҳои гуногун мебошад. Аз ин калима ба воситаи пасванди калимасозии-гон исми базаргон сохта шудааст, ки пешаи шахсро ифода мекунанд, яъне савдогар, тоҷир.

Ё ин ки бозоргонӣ аз се ҷузъ бозор+гон+ӣ иборат буда ду зинаи калимасозиро паси сар намуда, ба ин шакл даромадааст. Дар зинаи

аввал ба калимаи бозор пасванди –гон васл шуда, исми шахс сохтааст, ки маънии конкрет дорад. Дар зинаи дувум ба он пасванди дигари калимасоз ҳамроҳ шуда, вожаи бозоргониро ба вучуд овардааст, ки дорои маънои савдогарӣ мебошад.

Хусусияти муҳимми вожаи бунёди куҳандоштаи бозор аз он иборат аст, ки ба забонҳои дигар низ иқтибос шудааст. Чунончи, вожаи бозор бар ивази лексемаи рынок дар забони русӣ ҳамчун синоними он калимаи тоҷикии бозор ба гунаи базар истифода мешавад.

Аз мисолҳо чунин ба мушоҳида мерасад, ки номи бархе аз бозорҳо ба рӯзҳои муайяни ҳафта рабт дошта, аз ҷиҳати мансубияти ба ҳиссаҳои нутқдошта, аз шумора ва исму исм ба вучуд омадаанд, ки ба таври зайл метавон тасвир намуд:

ду +шанбе +бозор;

чор+шанбе +бозор;

панҷ +шанбе +бозор;

Мусаллам аст, ки яке аз роҳҳои пайдоиши муродифот дар забонҳои дунё, аз ҷумла дар забони тоҷикӣ низ ин таъсири забонҳои бегона, махсусан забонҳои абарқудрат, яъне бо тақозои замон дохил гардидани калимаву истилоҳот аз забонҳои дигар мебошад. Таҳлил ва таҳқиқи маводи луғоти соҳаи иқтисод ин нуқтаро собит намуд, зеро дар ин соҳа вожаҳои синонимӣ ба таври фаровон ба мушоҳида мерасанд, ки шуморе аз онҳо ба забони тоҷикӣ ва бахши дигар аз забонҳои ғайр, бавижа забонҳои арабӣ ва русӣ мебошанд.

Як қисми муродифоти луғоти истилоҳоти иқтисодии бунёдӣ имрӯз низ бо вучуди гузашти асрҳои зиёд ё давраи дурударози таърихӣ вижагиҳои умумиистеъмолии худро нигоҳ дошта, мавриди қорбурди васеъ қарор доранд. Дар баробари ин, инчунин як қисми синонимҳо ба таркиби вожаҳои китобӣ ва ё куҳнашудаву таърихӣ ворид

гардида, мақоми худро аз даст додаанд: **бозор- тоҷикӣ, тоҷир- арабӣ, савдогар -тоҷикӣ.**

Бояд зикр намуд, ки тарҷумони бебарор “қотили забон” аст. Тарҷумон бояд тамоми нозуқиҳои забони асл ва тарҷумашавандаро донад, вагарна тарҷумаи он нодуруст ва сунъӣ сурат мегирад. Чунин ходиса дар тарҷумаи истилоҳоти иқтисодӣ зиёд ба мушоҳида мерасад. Чунончи, истилоҳи евроакция – авросаҳмия, евробанк - авробонк, евровалюта - авроасъор [232,70] баргардон шудаанд. Қолаби дуруст ва саҳеҳи вожаҳои дар боло зикргардида чунин мебошанд: авробонк, на авробонк. Евровалюта- евроасъор.

Ҳангоми муқоиса мо ба чунин натиҷа расидем, ки бояд истилоҳ ихчаму кӯтоҳ, хушоянд бошад ва маънии мафҳумро пурра ифода карда тавонад. Чунончи, истилоҳоти русии **завещание** - васият, васиятнома; составить -васиятнома навиштан; васият кардан тарҷума гардидааст. Ҳангоми интиҳоб ва қорбаст ҳамчун истилоҳ **васиятнома** дуруст аст, зеро он ҳуҷҷат аст, ба сурати нома навишта мешавад: “Васиятнома варақае, ки васияти касе ҳамчун ҳуҷҷат дар он навишта шудааст” [221,268]. Феъли таркибии номии васият кардан чунин хусусиятро доро нест, зеро он маънии васеъро ифода мекунад. Вожаи **васият** чунин шарҳ ёфтааст: васият супориши пеш аз марг ё ба сафарравандаи шахс ба бозмондагони худ, орзую хоҳиш ё насихате, ки шахс қабл аз мурдан изҳор мекунад: **васият кардан (намудан), васияти касеро иҷро кардан** [221,268].

Дар соҳаи иқтисодиёт истилоҳоти зиёди мураккабро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар фаъолияти ин соҳа истифода мегарданд: қарзгир, қарздиханда, қарздор, қурбгузорӣ, миёнрав, намоябандӣ, пардохтпазирӣ, пасандоз, пешмузд, пешпардохт, сармоя, сармогузор, созишнома, суратҳисоб, ҳазинабарг, ҳазинадор ва ғ.

2.3.5. Вожа ва истилоҳоти таркибӣ ва ибораистилоҳот

Бо роҳи таркибӣ сохта шудани истилоҳоти илмӣ зухуроти тасодуфӣ набуда, балки он ба инкишоф ва рушди соҳаи калимасозии забони тоҷикӣ робитаи зич дорад. Таркибсозии феъл як усули маъмули сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ ба ҳисоб мераванд. Феълҳои таркибии номӣ бо вижагиҳои худ таваҷҷуҳи донишмандону забоншиносро ба худ ҷалб намуд, ки бархе аз муҳаққиқон, аз ҷумла В. С. Расторгуева, Е. Э. Бертелс, Н. Маъсумӣ онро феълҳои мураккаб номидаанд. Тамоми вижагиҳои ин навъи феълҳоро ба назар гирифта, забоншинос Ш. Ниёзӣ феълҳои таркибии номӣ ниҳод. Феълҳои таркибии номӣ аз ҷузъи маънодор ва ёвар таркиб ёфта, маъноӣ бутунро ифода мекунанд.

Истилоҳоти таркибии иқтисодӣ дар матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ хеле серистеъмол мебошанд. Аксари онҳо дар натиҷаи пайдо шудани навоариҳо дар соҳаи иқтисод ба вучуд омадаанд ва ё аксаран тарҷума шудаанд. Тарҷумаи истилоҳи русии **заавансировать** - пешпардохт намудан; заказы -фармоишотро пешпардохт кардан мебошад. Истилоҳи **пешпардохт намудан/кардан** серистеъмол буда, аз исми мураккаби **пешпардохт** ва феълҳои ёвари **кардан/намудан** таркиб ёфта, ба маъноӣ “музди пеш аз муҳлат додашуда” истифода мегардад.

Истилоҳоти русии **импортировать** - ворид кардан; пшеницу - гандум ворид кардан, **импортироваться** - ворид карда шудан. [232,87] имрӯз серистеъмол буда, аз исми ворид ва феъли ёвари кардан таркиб ёфтаанд.

Истилоҳ – ибораҳо

Дар қолаби ибора сохта шудани истилоҳот дар забони тоҷикӣ дар тамоми соҳаҳои илму техника ба мушоҳида мерасанд. Чунин навъи истилоҳот дар заминаи роҳи нахвии воҷасозӣ ба амал омадааст. Бисёр рӯйдодҳо ва мафҳумҳои ин соҳаро дар чорҷӯбаи як вожа ифода кардан имконнопазир аст, зеро матлаб кушодаву возеҳ баён намегардад. Дар мавриди серистеъмолии ибораистилоҳ дар забони тоҷикӣ забоншинос Мирзо Ҳасани Султон чунин ибрози андеша намудааст: «Ба тарзи ибора

сохтани истилоҳ маъмултарин ва серистеъмолтарин қолаби истилоҳсозист, ки дар осори қадимтарини илмии форсии дарӣ фаровон истифода шудааст» [90,123].

Мавсуф ибораистилоҳхоро аз ҷиҳати воситаи алоқаи дастурӣ гурӯҳбандӣ намудааст, ки мо низ дар раванди таҳлил ин усулро ба эътибор хоҳем гирифт.

Истилоҳоти соҳаи иқтисодро метавон чунин гурӯҳбандӣ намуд:

Ибораистилоҳоти изофӣ. Дар чунин қолаб сохта шудани истилоҳоти иқтисодӣ маъмул ва серистеъмол аст: **интиқоли пул, амалиёти пулӣ, асъори хоричӣ, дафтари хазина, харочоти бастабандӣ, харочоти иловагӣ, вомбарги хоричӣ, нақшаи хазинавӣ, ҳисоби муросилотӣ (ҳисобе, ки дар он ҳисобу китоб аз ҷониби як бонк бо супориши бонки дигар дар асоси созишномаҳои муросилотӣ сурат мегирад); парвонаи содиротӣ (ичозатномаи содирот ва воридоти мо.**

Бояд зикр намуд, ки истилоҳбораҳои изофии соҳаи иқтисодиро аз ҷиҳати решашиносӣ ба чунин гурӯҳҳо даврабадӣ намудан мумкин аст:

а) **точикӣ+точикӣ:** ихтиёрдорӣ пасандоз, иҷораи содиротӣ, ихтиёрдори пасандоз, ҳисобномаи шахсӣ, кумакпулии давлатӣ ва ғ.

б) **точикӣ+арабӣ:** иҷозатномаи асъорӣ, иштироккунандагони музояда.

в) **точикӣ+русӣ:** кафолатномаи бонкӣ, кафолати бонкӣ, китоби асосии муҳосибот, кори бонкӣ, корхонаи резидентӣ, корти бонкӣ, корхонаи резидентӣ.

Бояд зикр намуд, ки истилоҳбораҳои изофии соҳаи иқтисодиро аз ҷиҳати решашиносӣ ба чунин гурӯҳҳо даврабадӣ намудан мумкин аст:

а) **точикӣ+точикӣ:** ихтиёрдорӣ пасандоз, иҷораи содиротӣ, ихтиёрдори пасандоз, ҳисобномаи шахсӣ, кумакпулии давлатӣ ва ғ.

б) **точикӣ+арабӣ:** иҷозатномаи асъорӣ, иштироккунандагони музояда.

в) **точикӣ+русӣ:** кафолатномаи бонкӣ, кафолати бонкӣ, китоби асосии муҳосибот, кори бонкӣ, корхонаи резидентӣ, корти бонкӣ,

корхонаи резидентӣ, аҳдномаи консессия, бимаи кредит, гавари иппотекӣ, даромади сегментӣ, даромади эмиссионӣ, декларатсияи бонкӣ;

г) **русӣ+тоҷикӣ/ русӣ+арабӣ**: клиринги чекӣ, арзиши кредит, биржаи молӣ, биржаи фондӣ, бонки амонатгузорӣ, бонки давлатӣ, бонки баҳрабаранда, бонки пасандоз, коэффитсентҳои молиявӣ, бонки фаръӣ;

ғ) **арабӣ+русӣ+тоҷикӣ**: қоидаҳои пулӣ (монетарные правила), қонунигардонии ҳуччатҳо (легализация документов), амалиёти депозитӣ, амалиёти факторингӣ, аҳди фючерӣ, васиқаи бонкӣ.

д) **арабӣ+тоҷикӣ**: иттиҳодияи иҷорагиро, иттиҳодияи иҷорагирон, васиқаи беном.

е) **арабӣ+арабӣ**: иҷораи молиявӣ, амволи манқул, асъори амонатӣ ва ғ.

ё) **чинӣ+тоҷикӣ**: қоғази қиматнок, қоғазҳои қиматноки беном, қоғазҳои қимати сармоягузорӣ, қоғазҳои қимати тижоратӣ ва ғ.

Хулосаи боби дуҷум

Таҳқиқи хусусиятҳои луғавии вожа ва истилоҳоти дар ҳуччатҳои иқтисодӣ ва луғатномаҳо истифодагардида нишон медиҳад, ки замони истиқлол забони ҳуччатҳои расмӣ коргузори соҳаи иқтисод такмил ёфта, таркиби луғавии забони тоҷикӣ бой гардид. Сохт ва мазмуну мухтавои ҳуччатҳои иқтисодӣ тағйир ёфта, бо мурури замон суфта ва коромад гардиданд. Зерсоҳаҳои соҳаи иқтисод: соҳаи бонкдорӣ, омор, баҳисобгирӣ, андозбандӣ рушд карда, боиси пайдо гардидани истилоҳоти нави иқтисодӣ ва намунаи ҳуччатҳои бо забони тоҷикӣ таҳия гардида шуданд. Истилоҳоти аз лиҳози сохт мураккаб ва таркибӣ нисбат ба дигар гурӯҳи истилоҳот бештар гардиданд, ки таҳти таъсири тарҷумаи вожа ва истилоҳоти аз забонҳои хориҷӣ иқтибосгардида такмил ёфтанд. Баромад ва пайдоиши истилоҳоти нав ва истифодаи онҳо дар ҳуччатҳои расмӣ бештар бо роҳи калимасозӣ, тарҷума ба вучуд омаданд. Натиҷаи таҳқиқро дар боби дуҷум чунин метавон хулосабарорӣ кард:

1. Вожа ва луғоти марбут ба соҳаи иқтисод вобаста ба зерсоҳаҳои иқтисод тақомул ёфта, таҳти таъсири падидаҳо ва нағзониҳои иқтисодӣ ба таври густарда мавриди истифода ва бардошт қарор гирифтаанд;

2. Вижагиҳои сохторӣ ва маъноии вожа ва истилоҳоти иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод зоҳир гардида, қорбурди онҳо мутобиқ ба талабу қоидаҳои дастурии забони тоҷикӣ сураат гирифтаанд;

3. Вожаҳо ва истилоҳоти иқтисодӣ аз ҳисоби вожаҳои иқтибосии арабӣ, ки қайҳо дар забонамон қорӣ гардида, чун қалимаҳои аслии тоҷикӣ мағқеъ пайдо қардаанд ва таъминқунандаи қановати луғавии забони тоҷикӣ, бақижа матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ гардидаанд;

4. Иқтибос аз вожаҳои қоричӣ, бақижа русиву аврупоӣ бо роҳҳои қуноқун тағсеа ёфта, дар тарқиби матни ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ истилоҳоти иқтисодии дучузъа истифода гардидаанд, як қузъи онҳо аз қалимаҳои аслии ва қузъи дигар аз вожаҳои иқтибосӣ тарқиб ёфтаанд;

5. Қунаноқии истилоҳоти иқтисодӣ ба мушоҳида расид, ки аз таъсири тарқумаи истилоҳ аз забонҳои дигар ба вучуд омадаанд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИХОДҶО

Таҳқиқи вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сохтори ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дар замони истиқлол аз масъалаҳои мубрами илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Баррасии ин мавзуи муҳим дар асоси маводи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод ва луғатномаҳо сурат гирифта, падидаи тоза ва кори нав дар ин самт арзёбӣ мегардад. Таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ ва вижагиҳои истилоҳоти иқтисодӣ бори аввал тасмим гирифта шуда, то имрӯз кори илмии мукамал доир ба мавзуи мазкур вучуд надорад. Аз муҳаққиқони муосир Ш. Бобомуродов дар бораи ба вижагиҳои сарфӣ ҳуҷҷатҳои соҳаи маориф рисолаи илмӣ навишта, ҷанбаҳои сарфӣ ҳуҷҷатҳоро мавриди омӯзиш қарор додааст. Таҳқиқи мо дар асоси маводи луғатномаҳо ва ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод сурат гирифта, вижагиҳои луғавию сарфӣ ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисодро дар бар мегирад. Таҳқиқот тибқи талабот анҷом дода шуда, натиҷаи таҳқиқ моро ба чунин хулосаҳо овард:

1. Дар замони истиқлол, ки забони тоҷикӣ забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид, забони ҳуҷҷатҳои расмӣ, аз он ҷумла ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод бо забони тоҷикӣ роҳандозӣ гардиданд. Натиҷаи ин иқдом ба ривож ва тақомули арзишҳои луғавию морфологии забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод овард;

2. Тақомули низоми иқтисод дар замони истиқлол боиси тағйирот дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ гардид, дар натиҷа вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод мавриди истифода қарор гирифтанд;

3. Дар натиҷаи зуҳури навгониҳои иқтисодӣ истилоҳҳои нав мустаъмал гардиданд, ки назирашон то имрӯз дар забони ҳуҷҷатҳои расмӣ дида намешуд;

4. Дар низоми коргузори соҳаи иқтисод ҳуҷҷатҳо бо забони тоҷикӣ дар гардиш қарор гирифта, ҷанбаҳои сарфӣ матни ҳуҷҷатҳо

такмил ёфтаанд. Истифодаи категорияи чамъбандӣ ва номуайяний, калимасозии пешвандӣ ва пасвандии сифатҳо, корбуди шумора, корбурди феъл дар ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дақиқ сурат гирифтаанд;

5. Услуби нигориши ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод такмил ёфта, истифодаи вожаҳои аслии тоҷикӣ ва вожаҳои иқтибосии бо забони тоҷикӣ тарҷумашуда бештар гардиданд;

6. Истилоҳоти соҳаи иқтисод комилан тарҷума нашуда бошанд, ҳам давра ба давра ба марҳилаи сифтан нав гузашта, намунаи вожа ва истилоҳоти нави иқтисодӣ мустаъмал гардиданд;

7. Бо роҳи сарфӣ калимасозӣ ва истифодаи он дар ҳуҷҷатҳои меъёрий такмил ёфт. Ин сабаби ба вуҷуд омадани калимаҳои нав дар забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод гардид.

8. Луғатномаҳои гуногуни тафсирий ва чандзабона рӯйи кор омаданд ва истилоҳоти зиёде аз забонҳои русӣ ва дигар забонҳо ба забони тоҷикӣ тарҷума гардид;

9. На ҳама истилоҳоти тарҷумашуда ба талабот ҷавобгӯ мебошанд ва як истилоҳ бо қаринаҳои гуногун тарҷума шудааст;

10. Истифодаи воҳидҳои сарфӣи забони тоҷикӣ бо тарҷума кардани маводҳои гуногуни иқтисодӣ ғановати луғавии забони ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод таъмин гардидаанд;

11. Истилоҳот нав дар матни ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод серистеъмол буда, вобаста ба талабот ва зарурат мавриди истифода қарор гирифтаанд. Истилоҳоти нав ифодагари падидаҳои нави иқтисодӣ мебошанд;

12. Аз таҳлили мавод маълум гардид, ки ҳангоми баргардонидани истилоҳоти иқтисодӣ тарҷумонҳо қолабҳои ғалатро ба кор бурдаанд, ки ба табиати забони тоҷикӣ хос нестанд.

13. Воҳидҳои морфологии забони тоҷикӣ дар ҳуҷҷатҳои соҳаи иқтисод бо риояи услуби расмӣ- коргузорӣ сураат гирифтаанд;

14. Истилоҳот дар қолаби ибора серистеъмол мебошанд. Сабаби серистеъмол гардидани истилоҳот дар ин қолаб, тарҷума мебошад;

15. Истилоҳоти аз лиҳози сохт гуногун сода, сохта ва мураккабу таркибӣ дар таркиби матнҳои соҳаи ҳуқуқ заминаи экстроллингвистӣ дошта, аксарият бо сабаби зуҳури падидаҳои нави иқтисодӣ мустаъмал гардидаанд;

16. Корбурди феълҳо, махсусан таркибҳои феълӣ бо гунаҳои наву сураат гирифта, услуби нигориши онҳо такмил ёфтааст;

17. Дар ҷамъбандии исмҳо шакли ҷамъбандӣ бо пасвандҳои арабиасл ба мушоҳида мерасад, мисли -от ё шакли ҷамъбандии шикаста;

18. Забони нигориши ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи иқтисод дар ташаккул ва такомил аст;

ПЕШНИҲОДҲО

1. Минбаъд таҳқиқи забони ҳуҷҷатҳои расмӣ- коргузорӣ дар соҳаи иқтисод ба таври густарда таҳқиқ карда шавад, то ҷиҳатҳои баҳсталаб ва проблемавии онҳо ҳам аз лиҳози забонӣ ва ҳам услуби нигориш баррасӣ гардад;

2. Ҳангоми таҳияи ҳуҷҷатҳо хусусиятҳои луғавӣ ва заминаҳои истилоҳсозӣ бо забони тоҷикӣ ба ҳисоб гирифта шавад, давра ба давра истилоҳоти соҳа дар шакли сифатан наву мавриди истифода қарор дода шаванд;

3. Осори таърихии вобаста ба иқтисоди миллӣ омӯхта шуда, аз онҳо намунаҳои беҳтари истилоҳот ва ағар дарёфт карда шаванд, намунаи ҳуҷҷатҳои иқтисодӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шаванд;

4. Аз таҷрибаи ҳуҷчатнигорӣ бо забонҳои дигар ва таҷрибаи ҳуҷчатнигории шохаҳои дигари забонамон форсию дарӣ бояд истифода кард;
5. Ҷиҳатҳои монанд ва фарқунандаи ҳуҷчатҳо ҳангоми таҳия ва тарҷума ба ҳисоб гирифта шуда, хусусиятҳои забонии онҳо дар муқоиса истифода гардад;
6. Таҳияи луғатномаҳои комили иқтисодӣ ва зерсоҳаҳои он омор, бонкдорӣ ва ғайра ба роҳ монда шавад;
7. Шумораи луғатномаҳои чандзабонаи иқтисодӣ афзоиш дода шавад;
8. Татбиқи воситаҳои техникӣ ва электронӣ барои тарҷумаи ҳуҷчатҳо бештар карда шавад;
9. Луғатномаҳои чандзабонаи электронии иқтисодӣ тартиб дода шуда мавриди истифода қарор гирад;
10. Барои тақомули забони ҳуҷчатҳои меъёрии соҳаи иқтисод тамоми шароитҳо фароҳам карда шуда, камубдию норасоӣ бартарф карда шавад;
11. Тарҷумаи саривақтии ҳуҷчатҳо ва истилоҳу ибораҳои нофаҳмо тавсеа дода шавад;
12. Ҳуҷчатҳои байналхалқӣ дар соҳаи иқтисод бо назардошти хусусиятҳои луғавию морфологии забони тоҷикӣ тарҷума ва истифода карда шаванд;
13. Таҳқиқи вижагиҳои вожагони ҳуҷчатҳои расмӣ, ба ҳисоб гирифтани вижагиҳои назариявии ҳиссаҳои нутқ ва корбурди мақсадноки онҳо дар ҳуҷчатҳои иқтисодӣ муҳим аст;
14. Дар замони соҳибистиклолӣ истилоҳоти иқтисодии миллӣ аз ҳисоби қонунҳои дохилии забон ва тарҷумаи истилоҳоти иқтибосӣ такмил ёфт.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ

А) Адабиёти илмӣ ва назариявӣ

1. Абдуллоев, Н.Ш. Формирование таджикской астрономической терминологии и космономии. / Н.Ш. Абдуллоев // АКД. – Душанбе, 1978. – 21 с.
2. Абулфайзов, С. Лексико-семантический анализ дипломатических терминов таджикского языка. / С. Абулфайзов // АКД. – Душанбе, 2013. – 22 с.
3. Айнӣ, С. Оид ба вазъияти забоиносии тоҷик / С. Айнӣ // Шарқи Сурх, 1952, – №6. – С. 3-8
4. Айнӣ, С. Шайхурраис Абуалӣ Сино / С. Айнӣ. – Сталинобод. – 200 с.
5. Айнӣ, С. Куллиёт. Ҷ. 11. Китоби 2 / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1964. – 436 с.
6. Ализода, С. Сарфу наҳви забони тоҷикӣ / С. Ализода. – Душанбе, 2006. – 186 с.
7. Амид, Ҳасан. Фарҳанги форсии Амид / Ҳасани Амид. – Техрон: Донишгоҳи Техрон, 1978. – 1088 с.
8. Анварӣ, С. Вожаҳои низомӣ дар «Шоҳнома» / С. Анварӣ. – Душанбе: Маориф, 1994. – 120 с
9. Атобуллоев, С. Қайдҳо роҷеъ ба нахустин грамматикаи забони тоҷикӣ / С. Атобуллоев // Ахбороти АФ РСС Тоҷикистон, шуъбаи фанҳои ҷамъиятӣ.-3(56). – Душанбе, 1971. – С.98-105.
10. Атохонов, Р. Мулоҳизаҳо доир ба принципҳои терминологияи илмии забони тоҷикӣ / Р. Атохонов // Маориф ва маданият, 1974. – 21 с.
11. Ахманова, О.С. Очерки по общей русской лексикологии / О.С.Ахманова. – М., 1957, – 294 с.
12. Ашурбеков, И. Дикқати ҷиддӣ ба ҳуҷҷатҳои мактаб / И. Ашурбеков // Мактаби советӣ, №6, 1988. – С.11-13.

13. Байзоев, А. М. Забони «Донишнома»-и Абуалӣ ибни Сино (истилоҳот ва калимасозӣ). / А. М. Байзоев. // Дисс... номзади илмҳои филология (дасхат). – Душанбе, 1992. – 155с.
14. Белоусов, В.Н. и др. Русская грамматика (под ред. Шведовой Н.Ю. и Лопатина В.В.). – М.: Русский язык, 1990. – 639 с.
15. Бердиева, Т. Лингвистические и экстралингвистические причины арабских заимствований (по материалам прессы 20-х годов). / Т.Бердиева. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 230 с.
16. Бердиева, Т. Калька как способ обогащения терминологии таджикского языка / Т. Бердиева // Изв. АН Тадж. ССР. Отдел общ. наук. 1979, №4. – С. 66-70.
17. Бердиева, Т. Тенденции развития лексики таджикского языка советского периода / Т. Бердиева. – Душанбе: Дониш, 1982. –123 с.
18. Бобомуродов, Ш. Хусусиятҳои морфологии забони ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқии соҳаи маориф. /Ш. Бобомуродов. – Душанбе: Эр-граф, 2014. – 143 с.
19. Бобомуродов, Ш. Ҳудуди гунаҳои калимаҳои тоҷикӣ / Ш. Бобомуродов // Сохтор ва қорбасти воҳидҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1999. – С. 51-58.
20. Борисенко, И. И., Евтушенко Л. И. Английский язык в международных документах (право, торговля, дипломатия) / И. И. Борисенко, Л. И. Евтушенко. – М., 2005. – 491 с.
21. Вазиров, К. Масъалаҳои истифодаи истилоҳот дар соҳаи геология / К. Вазиров // Танзим ва қорбурди истилоҳот дар забони давлатӣ (Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ). – Душанбе: Ирфон, 2014. – С.67-74.
22. Ваҳҳобов, Т. Анҷумани аввали илмӣ-забоншиносии тоҷик ва баъзе масъалаҳои истилоҳот //Танзим ва қорбурди истилоҳот дар забони давлатӣ (Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ). – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 58–66.

23. Виноградов, В.В. Вступительная слова на Всесоюзном терминологическом совещании / В.В. Виноградов // Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 8–14.
24. Вахҳобов, Т. Устод Айни ва лексикографияи тоҷик / Т. Вахҳобов // Ҳақиқат зодаи баҳс аст. – Хучанд: Хуросон, 2010. – С. 198-207.
25. Виноградов, В.В. Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития / В.В.Виноградов. – Москва, 1967. – 301 с.
26. Виноградов, В. В. Словообразование и его отношение к грамматике и лексикологии / В. В. Виноградов // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М: Наука, 1975. – 166 с.
27. Гвоздев, А.Н. Очерки по стилистике русского языка / А.Н. Гвоздев. – М.: Просвещение, 1965. – 408 с.
28. Герценберг, Л. Г. Морфологическая структура слова в древних индо-иранских языках /Л.Г. Герценберг. – М.,1986. – 274 с.
29. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ.1. – Душанбе: Дониш, 1985. – 367 с.
30. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ. 2. – Душанбе: Дониш, 1986. – 371 с.
31. Гулмуродзода, П. Забон ва худшиносии миллӣ. Китоби 1. / П. Гулмуродзода //Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе, 2007. – 233 с.
32. Гаффоров, Р. Нависанда ва забон / Р. Гаффоров. –Душанбе: Ирфон, 1977. – 207 с.
33. Гаффоров, Р. Ваҳдати миллат ва тақомули забон / Р.Гаффоров //Садои Шарқ. – Душанбе, №12 , 1974. – С.129-143.
34. Гафуров, Б. Тоҷикон / Б.Гафуров. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 976 с
35. Даниленко, В.П. Русская терминология / В.П. Даниленко. – Москва: Наука,1977. – 148 с.

36. Давронов, А. Язык особенность «Кобусноме» Унсурулмаолии Кайковуса. / А. Давронов //АКД. – Душанбе, 1980. – 147с.
37. Джураев, Т. К. Научно-техническая терминология эпохи Авиценны и ее современное употребление. / Т. К. Джураев. – Душанбе: ТТУ им. академика М. Осими, 2009. – 170с.
38. Додихудоев Р. Х., Герценберг Л. Г. Таърихи забони тоҷикӣ. / Р. Х. Додихудоев, Л. Г. Герценберг. – Душанбе: Маориф, 1987. – 200 с.
39. Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ. 1. – Душанбе: Ирфон, 1973.– 451с
40. Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷ. 2. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 430с
41. Забон ва худшиносии миллӣ. //Маҷмуи мақолаҳои марбут ба истилоҳшиносӣ. – Душанбе, 2007. – 231 с.
42. Забони тоҷикӣ дар мабной мувоҳисаҳо // Маҷмуаи мақолаҳои масоили истилоҳшиносии тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 718 с.
43. Забон – рукни тоат //Маҷмуаи мақолаҳо. Китоби чорум. – Душанбе: ҶДММ “Ханда”, 2008.-357с.
44. Забони тоҷикӣ дар мабной мувоҳисаҳо //Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 720 с.
45. Забони давлатӣ ва рушди истилоҳот. //Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Шарқи озод, 2015. – 200 с.
46. Зеҳнӣ, Т. Аз таърихи вожагони забони тоҷикӣ / Т. Зеҳнӣ – Душанбе: Дониш, 1987. – 324 с.
47. Зеҳнӣ, Т. Фикри ман дар бораи забони ҷопакӣ // Овози тоҷик, 1928. – №285-86. //Забон ва худшиносии миллӣ (маҷмуаи мақолаҳо). Китоби якум. – Душанбе, 2007. – С.77-78.
48. Зикриёев, Ф. Оид ба тарзи луғавӣ-морфологии ташаккули матн (дар асоси маводи асарҳои бадеии С. Айни) / Ф.Зикриёев //

- Устод Садриддин Айни ва асолати забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2009. – С. 5-12.
49. Исмоилов, Ш. Мавқеи суффикси-она дар калимасозии зарф / Ш.Исмоилов //Мақтаби советӣ, №12, 1964.– С. 23-30.
50. Калонтаров, Я.И. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ / Я.И. Калонтаров. – Душанбе: Дониш, 1971. – 103 с.
51. Калонтаров, Я.И. Вопросы терминологии в Таджикской ССР /Я.И.Калонтаров //Вопросы терминологии союзных республик. – М.: Наука, 1970. –17–56.
52. Калонтаров, Я.И. Масъалаҳои терминологияи тоҷикии илмӣ ва ҷамъиятӣ–сиёсӣ аз нуқтаи назари таълимоти рафиқ Сталин оид ба забон /Я.И. Калонтаров //Мақтаби советӣ, 1952, № 7. – С. 33– 42.
53. Кабиров, Ш. Мавлоно – воҷасози беҳамто / Ш. Кабиров //Забон – рӯкни тоат (Маҷмуаи мақолаҳо). Китоби 3. – Душанбе: ҶДММ “Ханда”, 2008. – С.135-141.
54. Калонтаров, Я.И. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ /Я.И. Калонтаров. – Душанбе, 1971. – 62 с.
55. Камолиддинов, Б. Муродифоти синтаксисӣ ва ҳусни баён / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф,1986. – 133 с.
56. Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ / Б. Камолиддинов – Душанбе: Ирфон, 1973. – 115 с.
57. Камолиддинов, Б. Хусусияти услубии сарфу наҳви забони тоҷикӣ. / Б. Камолиддинов-Душанбе: Маориф. 1992.-126с.
58. Камолиддинов, Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Дунёи дониш, 2015. – 400с.
59. Камолиддинов, Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Пойтахт, 2015. –108с.
60. Камолиддинов Б. Ҳусни баён / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1989. – 118 с.

61. Камолова, Г. Хусусиятҳои морфологии забони «Маҷмӯъ-ут-тавориҳ» / Г. Камолова. – Душанбе: Дониш, 1984. – 92 с.
62. Касимов, О. Суффиксальное словообразование имен существительных в «Шахмане» А. Фирдоуси / О. Касимов. Дис.... канд. филол. наук. – Душанбе, 1988. – 188 с.
63. Кирсанова, М. Ю. Современное делопроизводство / М. Ю. Кирсанова. – М., 2000. – 286 с.
64. Кушнерук, С. П. Документная лингвистика / С. П. Кушнерук. – Волгоград, 2009. – 90 с.
65. Кушнерук, С.П. Современный документный текст: созидание и исследование / С. П. Кушнерук. – М., 2009. – 191с.
66. Қодирӣ, С. Истилоҳ сахҳ ва кӯтоҳ бошад /С. Қодирӣ. //Садои шарқ, №2. 1974. – С. 128-142.
67. Қосимова, М.Н. Суффикси -ча / М. Қосимова // Масъалаҳои филологияи тоҷик. – Душанбе: УДТ ба номи Ленин, 1974. – С. 156-159.
68. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик (асрҳои IX-X) / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. – 490 с.
69. Қосимова, М. Н. Чор унсур: маъниофаринӣ ва калимасозӣ (дар асоси маводи “Маснавии маънавӣ”) / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 266 с.
70. Қосимова, М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ /М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2007. – 171 с.
71. Лившиц, В. А. О внутренних законах развития таджикского языка / В. А. Лившиц // Известия АН Тадж. ССР Отд. общ. наук, Вып.5. – С. 87-103.
72. Лившиц В. А., Смирнова Л. П. Язык «Донишнома» и роль Ибн Сина в развитии персидско-таджикской научной терминологии. /А. Лившиц //Письменные памятники и проблемы истории

- культуры народов Востока: XV годовичная научная сессии ЛО ИВАН ССР. Ч. 3. 20 вып. – М., 1981. – С. 115-163
73. Львов, М. Р. Основы теория речи / М. Р. Львов. – М., 2002, –246 с.
74. Лотте, Д.С. Основные принципы построения научно-технической терминологии в науке и технике / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1969. – 200 с.
75. Лотте, Д.С. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – 271 с.
76. Лотте, Д.С. Проблематика определения терминов в словарях разных типов / Д. С. Лотте. – Л., 1974. –194 с.
77. Маликушшуаро Баҳор. Сабкшиносӣ ва татовури насри форсӣ.– Душанбе: Бухоро, 2012. – 569 с.
78. Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Истилоҳоти соҳаи меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, тандурустӣ, фарҳанг, илм ва маориф дар қонунгузори ҶТ–Душанбе: Бухоро, 2014. –156 с.
79. Мартынова, Д. Э. История возникновения и развития терминов экономики: капитал, капиталоотдача, доход / Д. Э. Мартынова //Вестник СГУПС, 2013. Вып. 29. –С. 119-120.
80. Масъалаҳои мубрами забони адабии тоҷик // Маҷмуаи мақолаҳо бахшида ба 80 солагии профессор Ҳомид Маҷидов./ – Душанбе, 2017. –363 с.
81. Маҷидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷ.1. Луғатшиносӣ / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе, 2007. – 242с.
82. Маҷидов, Ҳ. Мулоҳизае чанд роҷеъ ба баъзе масъалаҳои грамматикаи забони адабии тоҷик // Садои Шарқ, 2010, №2. – С. 133-143.
83. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод, 1959. – 294 с.

84. Маъсумӣ, Н. Забон ва услуби Аҳмади Дониш / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Дониш, 1976. – 73с.
85. Маъсумӣ, Н. Чаҳонбинӣ ва маҳорат / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 267с.
86. Маъсумӣ, Н. Асарҳои мунтахаб. Забоншиносӣ. – Ҷ. II. / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Адиб, 2005. – 351с.
87. Меъёрҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ . – Душанбе, 1971. – 62 с.
88. Мирзоев, А. Забони адабиёти классикӣ ва муносибати он бо забони имрӯзаи тоҷик / А.Мирзоев // Шарқи Сурх, 1949, №4. – С.7-15.
89. Мирзоев, С. Айнӣ ва тозагии забон / С.Мирзоев //Устод Айнӣ ва асолати забон (маҷмуаи мақолаҳо). – Душанбе: Деваштич, 2003. – С. 49-52.
90. Мирзо Ҳасани Султон. Истилоҳоти илмӣ «Китоб-уттафҳим»-и Абурайҳони Берунӣ / Мирзо Ҳасани Султон. – Душанбе: Дониш, 2003. –168 с.
91. Мирзо Ҳасани Султон. Ташаккули истилоҳоти тиббии форсии тоҷикӣ / Мирзо Ҳасани Султон //Паёми Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон, №5. – Душанбе: 2007. – С. 18–25.
92. Мирзо Ҳасани Султон. Истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигории тоҷикӣ. – Душанбе, 2019. 117 с.
93. Мисбоҳиддини Нарзиқул. “Эъҷози хусравӣ”-и Амир Хусрави Дехлавӣ ва суннатҳои номанигорӣ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ (асрҳои X-XIV) / Мисбоҳиддини Нарзиқул. – Душанбе: Сино, 2020. – 319 с.
94. Музофиршоев М. Наввожаҳо ва усули тавлиди онҳо дар забони адабии муосири тоҷикӣ / М. Музофиршоев. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 172с.

95. Муҳаббатов, А. Истилоҳоти варзиши забони форсии муосир // А. Муҳаббатов. – Душанбе, 2007. – 202 с.
96. Муҳаммадиев, М. Принципҳои асосии калимасозии забони тоҷикӣ / М. Муҳаммадиев // Масъалаҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1967. – 68 с.
97. Муҳаммадиев, М. Вожашиносии забони муосири тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1999. – 247с.
98. Муҳаммадиев, М. Луғати муродифҳои забони тоҷикӣ / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1993. – 122с.
99. Муҳаммадиев М., Талбакова Ҳ., Нурмуҳаммадов Ю. Вожашиносии забони адабии тоҷик / М.Муҳаммадиев, Ҳ.Талбакова, Ю. Нурмуҳаммадов. – Душанбе, 1997. –189 с.
100. Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ. Забони миллӣ ва ҷаҳонгарӣ /Муҳаммадҷон Шакурии Бухорӣ. – Душанбе: Шӯроиён, 2010. – 220 с.
101. Мухторов, З. Таърихи забони тоҷикӣ /З.Мухторов. – Душанбе: Ҳумо, 2003. – 152с.
102. Мустафоқулов Ш. Тартиби бақайдгирии давлатӣ ва намунаи ҳуҷҷатҳои таъсисии баъзе намуди шахсони ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш. Мустафоқулов. – Душанбе, 2006. – 353с.
103. Набиев, М. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Наҳв. Қ. 2. /М.Набиев. – Душанбе: Маориф, 1992. – 205 с.
104. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот /С.Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2003. – 148 с.
105. Назарзода, С. Ташақули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.
106. Назарзода С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гароиш ва дурнамо / С. Назарзода– Душанбе: Бухоро, 2013. – 371 с.

107. Ниёзӣ, Ш. Н. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ / Ш. Н. Ниёзӣ // Очеркҳо оид ба грамматикаи забони тоҷикӣ. – Ҷ. 7.- Сталинобод, 1964. – 48 с.
108. Ниёзмӯҳаммадов Б., Бухоризода А.Л., Калонтаров Я.И. О терминологической работе в Таджикистане //Вопроси терминологии. –М.: 1961.– С. 3-25.
109. Ниёзмӯҳаммадов, Б. Очеркҳо оид ба баъзе масъалаҳои забоншиносии тоҷик / Ниёзмӯҳаммадов Б. – Сталинобод, 1960. 216 с.
110. Ниёзмӯҳаммадов, Б. Забоншиносии тоҷик. Асарҳои мунтахаб / Ниёзмӯҳаммадов Б. – Душанбе: Дониш, 1970. – 386 с.
111. Ниёзӣ, Ш. Н. Оид ба ҳиссаҳои номии нутқ дар забони тоҷикӣ./ Ш. Н. Ниёзӣ // Изв Ан Тадж ССР. Отдел. общ.наук.- 1954.– №5. – С. 147-153.
112. Норматов, М. Забоншиносии умумӣ / М.Норматов. – Душанбе, 2015. – 271 с.
113. Норматов, М. Забони адабии муосири тоҷик. Синтаксис. / М.Норматов. – Душанбе: Матбуот, 2006. – 324 с.
114. Нуров, П. Проявление и развитие таджикской научной терминологии /П. Нуров //Известия АН Республики Таджикистан, №3–4, 1995.– С. 65–73.
115. Нуров, П. Ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти тоҷикии физикӣ / П. Нуров. – Душанбе: 1997. – 118 с.
116. Нуров П.Г. Таджикская научно-техническая терминология / П.Г.Нуров. – Душанбе: Дониш, 2009. –182 с.
117. Оранский, Н. М. Введение в иранскую филологию / Н.М. Оранский. – М.: Наука, 1988. – 389 с.
118. Основы иранского языкознания. Среднеиранские языки. – М.: Наука, 1981. – 544 с.

119. Основы иранского языкознания. Новоиранские языки. – М.: Наука, 1982.-544 с.
120. Офаридаев Н. Ҳамгунсозӣ ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ /Н.Офаридаев // Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ (маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ). – Душанбе: Ирфон, 2014.– С. 44-50.
121. Парвиз Нотили Хонларӣ. Баҳсе дар сохтани феъл // Таърихи забони форсӣ. Ҷилди 2. Интишори бунёди фарҳанги Эрон, чопхонаи «Зар», 1949х,шамсӣ 423с.
122. Пейсиков, Л. С. Транспозиция как способ словообразования в иранских языках. / Л. С. Пейсиков // Иранская филология.–М., 1964.
123. Пейсиков, Л. С. Очерки по словообразованию персидского языка. / Л.С. Пейсиков–М.: Изд. МГУ, 1973.–200 с.
124. Пейсиков, Л. С. Вопросы синтаксиса персидского языка. / Л.С. Пейсиков – М.: Изд. МГУ. 1975.–207 с.
125. Пейсиков, Л.С. К истории словообразования отыменных глаголов в персидском языке. / Л.С. Пейсиков // Иранское языкознание. История, этимология, типология (К 75-летию проф. В.И.Абаева). – М., 1976. – С.190-199.
126. Принципҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1971. – 62 с.
127. Расторгуева, В. С. Краткий очерк грамматики таджикского языка. / В. С. Расторгуева // Таджикски-русский словарь. – М.: Госиздат иностранных и национальных словарей. 1954. – С.529-570.
128. Расторгуева В. С., Керимова А. А. Система таджикского глагола./ В. С. Расторгуева, А. А. Керимова. – М.: Наука, 1964. – 286 с.

129. Расторгуева, В.С. Изучение таджикского языка в СССР. / В.С. Расторгуева // Очерки по истории изучения иранских языков. – М.: Изд. АН СССР, 1962. – С.33-67.
130. Расторгуева, В.С. Среднеперсидский язык. / В.С. Расторгуева. – М.: Наука, 1966. – 160с.
131. Рахманин, Л. В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов. / Л. В. Рахманин. – М.:, 1973. – 271с.
132. Раупов, Х. «Фарҳанги Чаҳонگیرӣ» ҳамчун сарчашмаи лексикографияи тоҷику форс. / Раупов Х. – Душанбе: Дониш, 1973. – 191 с.
133. Раҳмон, Э. Ба забони модарӣ чун ба забони модар арҷ гузорем. / Э. Раҳмон. // «Чумҳурият», 24 июли соли 2008.
134. Реформатский, А.А. Введение в языковедение. / А.А. Реформатский. – М.: Просвещение, 1966. – 542 с.
135. Розенфельд, А.З. Очерки по грамматике таджикского языка / А.З. Розенфельд. – Сталинабад, 1954. – Вып. 4. – 79с.
136. Рубинчик, Ю. А. Грамматика персидского языка. М.:, 2001. – 500с.
137. Рустамов , М. Таджикская грамматическая терминология М. Рустамов. – Душанбе, 1972. – 256 с.
138. Рустамов, Ш. Мулоҳизаҳо дар хусуси калимаи «гоҳ» / Ш. Рустамов // Маориф ва маданият. – 1969. – 12 июн.
139. Рустамов, Ш. Ба исм гузаштани сифат / Ш. Рустамов // Мактаби советӣ. – 1970. – №3. – С.25-28.
140. Рустамов, Ш. Оид ба калимасозӣ ва хусни сухан / Ш. Рустамов // Садои Шарқ. – 1971. – №6. – С.114-124.
141. Рустамов, Ш. Хақиқат зодаи баҳс аст / Ш. Рустамов // Мактаби советӣ, 1970. – №6. – С.27-32.
142. Рустамов, Ш. Таснифоти ҳиссаҳои нутқ ва мавқеи исм / Ш. Рустамов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 92 с.

143. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии хозираи тоҷик / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 79 с.
144. Рустамов, Ш. Як қолаби калимасозии исм / Ш. Рустамов // Масъалаҳои забоншиносӣ. – Душанбе: Дониш, 1975. – С.42-48.
145. Султонов, М. Б. Становление и развитие персидско-таджикской научной терминологии / М.Б. Султонов – Душанбе: Дониш, 2008. – 342с. С. 38-40
146. Сабзаев, С. Забон ва услуби шоирони маорифпарвар / С.Сабзаев. – Душанбе: Маориф, 1991. – 80 с.
147. Саломов, А. Д. Адаптация арабских заимствований в таджикском языке (по материалам «Воспоминание» Садриддина Айни). / А. Д. Саломов. – АКД. – Душанбе, 2010. – 26.
148. Саймиддинов, Д. К вопросу о происхождении пазенда / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1980. – С. 268-270.
149. Саидов, Х. А. Низом дипломатических терминов в таджикском и английском языках. / Х.А.Саидов. – Душанбе: Сино, 2013. – 327с.
150. Саймиддинов, Д. Истилоҳоти идории замони Сосониён. / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1995.
151. Саймиддинов, Д. Номҳои хешовандӣ дар осори замони Сосониён. / Д. Саймиддинов // Мардумгиёҳ, 1997. – № 1. – С. 112-115
152. Саймиддинов, Д. Вожасозии забони форсии миёна. / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2001. – 310 с.
153. Саймиддинов, Д. Пажӯҳишҳои забоншиносӣ. / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 208с.
154. Сафаров, Ш. А. Фарҳанги варзиш ва тафсирии бозиҳои миллӣ ҳамчун воситаи рушди шахсияти донишҷӯён / Ш. А.Сафаров. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2012. – 408с.

155. Сатторзода, А. Лузуми ҳамгун сохтани истилоҳот дар забони форсӣ (дарӣ ва тоҷикӣ) // Ахбори АФ РСС Тоҷикистон. Серияи шарқшиносӣ, таърих, филология. 1991.– №4.– С. 10-13.
156. Сиёев, Б. Очерк доир ба таърихи феъли забони адабии тоҷик / Б. Сиёев. – Душанбе: Дониш, 1968. – 163 с.
157. Сиёев, Б. Аз таърихи чамъбандии исмҳо дар забони тоҷикӣ // Масъалаҳои забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1967. – С. 32-61
158. Сиёев, Б. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба хусусияти ҷонишинҳо / Б. Сиёев // Мактаби советӣ, №5, 1966. – С. 8-12.
159. Смирницкий, А. И. К вопросу о слове / А. И Смирницкий. // Проблема «отдельности слова» // Вопросы теории и истории языка. –М., 1952.
160. Смирнов, Г. Н. Этика деловых отношений / Г. Н. Смирнов. – М., 2000. – 178 с.
161. Ссоюз. Ф.де. Курс общей лингвистики // Введение в языкознание: Хрестоматия: учебное пособие для вузов / сост. А. В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат, Г.И. Рапова. М.: Аспект Пресс, 2001. – С.5-54
162. Сулаймонов, С. Очерки мухтасари сарф (морфологияи)-и забони арабӣ / С. Сулаймонов. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 119с.
163. Тарчума ва балоғати сухан. Ҷ. 1. Душанбе: Нодир, 2004. – 144с.
164. Тарчума ва балоғати сухан. Ҷ. 2. Душанбе: Деваштич. – 2005. – 192 с.
165. Вожағони забони адабии ҳозираи тоҷик / К. Тоҳирова. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 86 с.
166. Тоҷиев, Д. Осори мунтахаб. / Д.Тоҷиев. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 484 с.
167. Тӯраев, Б.Б. Таҳқиқи лексикӣ-семантикӣ ва калимасозии микропонимияи водии Яғноб /Б.Б.Тӯраев. – Дис. номз. илм. филологӣ. – Душанбе, 2010. –223 с.

168. Тӯраҳасанов, Қ. Меъёрҳои истилоҳгузинӣ. – Паёми ДМТ №2. – Душанбе, 2004. – С. 19–21.
169. Устод Айнӣ ва асолати забон. //Маҷмуи мақолаҳо. – Душанбе: Деваштиҷ, 2003. – 87 с.
170. Фатҳуллоев, С. Сухане чанд оиди «Истилоҳнома» Душанбе, 1991 // Садои Шарқ, 1991.
171. Фитрат, А. Қоидаҳои забони тоҷикӣ. / А.Фитрат. – Душанбе: Сино, 2009. – 127 с.
172. Ҳалимова, С.Ш. Вожаю истилоҳоти пешаварӣ дар осори Сайидои Насафӣ /С.Ш. Ҳалимова. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 176 с.
173. Ҳалимова, Б.Н. Истилоҳоти ғаллаҷоти забони тоҷикӣ: таҳлили сохторӣ ва маъноӣ. – Душанбе, 2008. – 150 с.
174. Ҳалимова, Б.Н. Луғат ва истилоҳоти марбут ба расму ойин ва пешаҳои кишоварзӣ // Ахбори ДДҲБСТ №1 [62]. 2012.– С. 23-29.
175. Ҳоча Ҳасани Нисорӣ. Чаҳор гулзор – Душанбе: Шарқи озод, 1998. – 116с.
176. Унсурулмаолии Кайковус. Қобуснома. – Душанбе, 2016. – 239 с
177. Ҳочаев, Д. Ташаккул ва таҳаввули илми забоншиносии форсу тоҷик дар асрҳои миёна. / Д.Ҳочаев. – Душанбе: Диловар, 1998. – 152с.
178. Ҳочаев, Д. Андешаҳои Ҳоча Ҳасани Нисорӣ дар боби феъли забони тоҷикӣ (форсӣ) / Д.Ҳочаев. – Душанбе: Адаб, 1993. – С. 3-7.
179. Ҳочаев, Д. Афкори забоншиносии тоҷик дар асрҳои X-XVI / Д.Ҳочаев. –Душанбе, 2013. – 343 с.
180. Ҳалимов, С. Садриддин Айнӣ ва баъзе масъалаҳои инкишофи забони адабии тоҷик. / С. Ҳалимов. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 111с.

181. Ҳалимов, С. Калимасозии исм дар забони адабии тоҷик (аз рӯйи забони «Гулистон»-и Саъдӣ). / С. Ҳалимов // Масъалаҳои забон ва адабиёт. Қ. 1/2. – Душанбе, 1975. – С. 283-307.
182. Ҳалимов, С. Таърихи забони адабии тоҷик. / С. Ҳалимов. – Душанбе, 1979. – 95 с.
183. Ҳалимов, С. Калимасозии сифат дар забони адабии тоҷик. // Забон-рукни тоат. (маҷмуаи мақолаҳо) / С. Ҳалимов, Китоби чорум. – Душанбе, 2009. – С.235-247.
184. Ҳалимов С., Шукурова К. Забони ҳозираи тоҷик (ҳиссаҳои номии нутқ) / С. Ҳалимов, К. Шукурова. – Душанбе, 1988. – 100с.
185. Ҳочиев, С. Забони тоҷикӣ дар ибтидои асри ХХ / С. Ҳочиев. – Душанбе: Дониш, 1967. – 166 с.
186. Ҳусейнов Ҳ., Шукурова К. Луғати терминҳои забоншиносӣ. / Ҳ. Ҳусейнов, К. Шукурова. – Душанбе: Маориф, 1983. – 256 с.
187. Ҳусейнов, Х. Забон ва услуби “Одина”-и устод Айни. / Х. Ҳусейнов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 254 с.
188. Чхеидзе, Т. Д. Именное словообразование в персидском языке / Т. Д. Чхеидзе. – Тбилиси, 1969. – 141 с.
189. Чумаев, М. Навҳои маъмул ва ғайримаъмули феъли солими забони арабӣ / М. Чумбаев. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 95 с.
190. Чумбаев, М. Баъзе масъалаҳои забони матбуот / Чумбаев М. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 164с.
191. Шаропов, Н. А. Пути развития лексики современного таджикского литературного языка / А.Н.Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1988. – 134 с.
192. Шанский, Н.М. Очерки по русскому словообразованию / Н.М. Шанский. – М.: Изд. МГУ, 1968. – 312 с.
193. Шоев, Э. Суффиксальное словообразование относительных имен прилагательных в современном таджикском литературном

- языке / на материале суффикса-й,-гй,-вй / Шоев Э. Дис. канд. филол. наук. – Душанбе, 1983. – 201с.
- 194.** Шоев, Э. Суффиксальное словообразование относительных имен прилагательных и современном таджикском литературном языке (на примере суффикса-й/-гй,-вй / Э. Шоев. АКД. – Душанбе, 1984. – 20 с.
- 195.** Шоев, Э. Морфемаи сифати нисбисози-й ва муродифҳои он / Э. Шоев //Актуальные проблемы иранской филологии. – Душанбе: Дониш, 1985. – С. 176-184.
- 196.** Шоев, Э. Суффикси-ор. / Э.Шоев // Рӯзномаи «Газетаи муалимон», 1982, 10 август.
- 197.** Шокиров, Т. Истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ / Т.Шокиров. – Душанбе, 2008 – 147с.
- 198.** Шокиров, Т. Истилоҳоти ҳуқуқшиносӣ дар “Авесто” / Т. Шокиров. –Хучанд: Раҳим Чалил, 2008. –72 с.
- 199.** Шокиров, Т. Истилоҳ, истилоҳшиносӣ ва мушкилоти он дар забони тоҷикӣ / Маҷмӯи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ “Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони тоҷикӣ”. – Душанбе: Ирфон, 2014. – С.30-39.
- 200.** Шукуров, М. Пайванди замонаҳо ва халқҳо: маҷмуаи мақолаҳо. / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1982.
- 201.** Шукуров, М. Ҷар суҳан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 2005. –399 с.
- 202.** Шукуров, М. Забони мо-ҳастии мост / М. Шукуров – Душанбе: Маориф, 1991. – 232с.
- 203.** Шукуров, М. Инсонгароии омӯзиш бо забони миллий / М.Шукуров – Душанбе: Пайванд, 2002. – 148 с.
- 204.** Шукуров, Г. Таҳаввули забони адабии тоҷик дар даврони истиқлол / Г. Шукуров. – Душанбе: Эр-граф, 2011. – 155 с.

205. Шукуров, Г. Луғати вожаҳои нав / Г. Шукуров. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 55 с
206. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат / Э. Раҳмон. // Китоби 1. – Душанбе: Эр граф, 2016. – 491 с.

Б) Луғатномаҳо

207. Калонтаров Я. И., Капранов В. А. Краткий русско-таджикский словарь лингвистических терминов. – Душанбе, 1974. – 95 с.
208. Баранов Х. К. Арабско – русский словарь-М. Русский язык, 1985.-944 с.
209. Бобомуродов Ш., Муъминов А. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1983. – 230 с.
210. Восканян, Г. А. Русско-персидский словарь. – М., 1986. – 832 с.
211. Деххудо, Алиакбар. Луғатномаи Деххудо ҷ.2. // Алиакбари Деххудо. – Техрон: Донишгоҳи Техрон, 1987. – 128 с.
212. Исмоилов И., Чумаев М. Луғат (руси-тоҷикӣ-арабӣ). Истилоҳоти ҳарбию техникӣ, воҷаномаи ВАО ва иқтисод. – Душанбе, 2010. – 128 с.
213. Калонтаров Я.И., Капранов В.А. Краткий русско-таджикский словарь лингвистических терминов. – Душанбе, 1974. – 95 с.
214. Лингвистический энциклопедический словарь. –М.: Советская энциклопедия, 1982. – 628 с.
215. Мирзоев Я.Н., Цоцова Г.М., Зарифӣ С. Луғати русӣ-тоҷикии истилоҳоти савдо. – Душанбе: Маориф, 1992. – 128 с.
216. Назарзода, С. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти иҷтимоӣ ва сиёсӣ. – Душанбе: Дониш, 2006. – 143 с.
217. Муҳаммад Муин. Фарҳанги Муин /Муин Муҳаммад. Ҷ.1. – Техрон: Китоби роҳи нав, 1381. – 1102 с

218. Назарзода С. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ (англисӣ-тоҷикӣ-форсӣ). – Душанбе, 2005. – 143 с
219. Фарҳанги забони тоҷикӣ (Дар зери таҳрири М. Ш. Шукуров, В. А. Капранов, Р. Ҳошимов, Н. А. Маъсумӣ).-М.: Советская энциклопедия. Ҷ. 1.-951 с.
220. Фарҳанги мухтасари коргузорӣ. Мураттиб С. Назарзода. – Душанбе, 1993. – 120 с.
221. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. – Душанбе, Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёт ба номи Рӯдакӣ, 2008. – 945 с.
222. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.2 – Душанбе, Пажуҳишгоҳи забон ва адабиёт ба номи Рӯдакӣ, 2008. – 784 с.
223. Юридический словарь Т. 1. – М.: Госюриздат, 1956.-687 с.
224. Юридический словарь Т. 2. – М.: Госюриздат, 1956.-663 с.

В) Сарчашмаҳо

225. Қодиров Б. Коргузорӣ ва дафтардорӣ. – Хучанд, 2000. – 270 с.
226. Оймаҳмадов М., Раҳимов Ш., Раҳматова Г. Фарҳанги истилоҳоти байналмилалӣ бонкдорӣ. Душанбе: Техрон, 1999. – 643 с.
227. Одинев Н., Олимова П., Турсунова М. Дастур ва маҷмуи машқҳо оид ба омӯзиши ҳуҷҷатҳои расмӣ. – Душанбе: Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 2006. – 55 с.
228. Пиров Т., Хонҷонов А., Султон М. Ҳ. Фарҳанги молия ва бонкдорӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2008. – 569 с.
229. Раҳмонзода А.А., Насимов А.Н., Расулов Ғ.Р. Фарҳанги тафсирии иқтисодии русӣ-англисӣ-тоҷикӣ. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 649 с.
230. Раҳимов О.Н., Зиёев С.С., Соҳибназаров Ғ.Х. Фарҳанги истилоҳоти назарияи иқтисодӣ (тарҷума ва тафсир). – Душанбе: Эр-граф, 2014. – 271 с.

231. Хокироев Р. Корҳои мустақили донишҷӯён. – Душанбе: Сино, 2008. – 72 с.
232. Хонджонов А., Курбонов А. Краткий русско-таджикский словарь экономический терминов. – Душанбе: Шарқи озод, 2014. – 299 с.
233. Хонҷонов, А. Луғати муосири иқтисодӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 224с.
234. Ҳабибов С. Ҳ., Фақеров Ҳ. Н., Чамшедов М. Ч. Луғати истилоҳоти иқтисодӣ (русӣ-тоҷикӣ). – Душанбе, 2010.– 323 с.
235. Ҳасани Ёрзод, Муаззами Диловар. Фарҳанги молиёт (русӣ ба англисӣ ва тоҷикӣ). – Душанбе: Деваштич, 2003. – 293 с.
236. Шарипов, Ф. Луғати мухтасари истилоҳоти банкдорӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 381 с.
237. Шобеков М. Луғати тафсирии байналмилалии ҳисоботи молиявӣ (русӣ-англисӣ-тоҷикӣ). – Душанбе, Империл-Групп, 2010. – 141 с.
238. Юсупов А., Азизов Ф.Ҳ., Каримов Ҳ. Луғати мухтасари ибораҳои иқтисодӣ. – Хучанд, 2011. – 103 с.

Г) Манобеи электронӣ ҳамчун сарчашма

239. <https://nbt.tj/tj/>
240. https://nbt.tj/tj/payment_system/rushdi-bozori-kort-oi-pardokhtii-bonk.php
241. https://www.andoz.tj/docs/Dasturamalho_2022/1_Hujrai_Shahsi_tj.pdf Маводи электронӣ.С. 1. Санаи мурочиат: (28.08.22. 11: 43).
242. https://www.andoz.tj/docs/Dasturamalho_2022/3_DasturamalSodda-17_tj.pdf маводи электронӣ С.17Санаи мурочиат: 28.08 22.
243. <https://www.stat.tj/tj/regulations> маводи электронӣ С.6. санаи мурочиат: С. 13: 45. 28 .08.22.